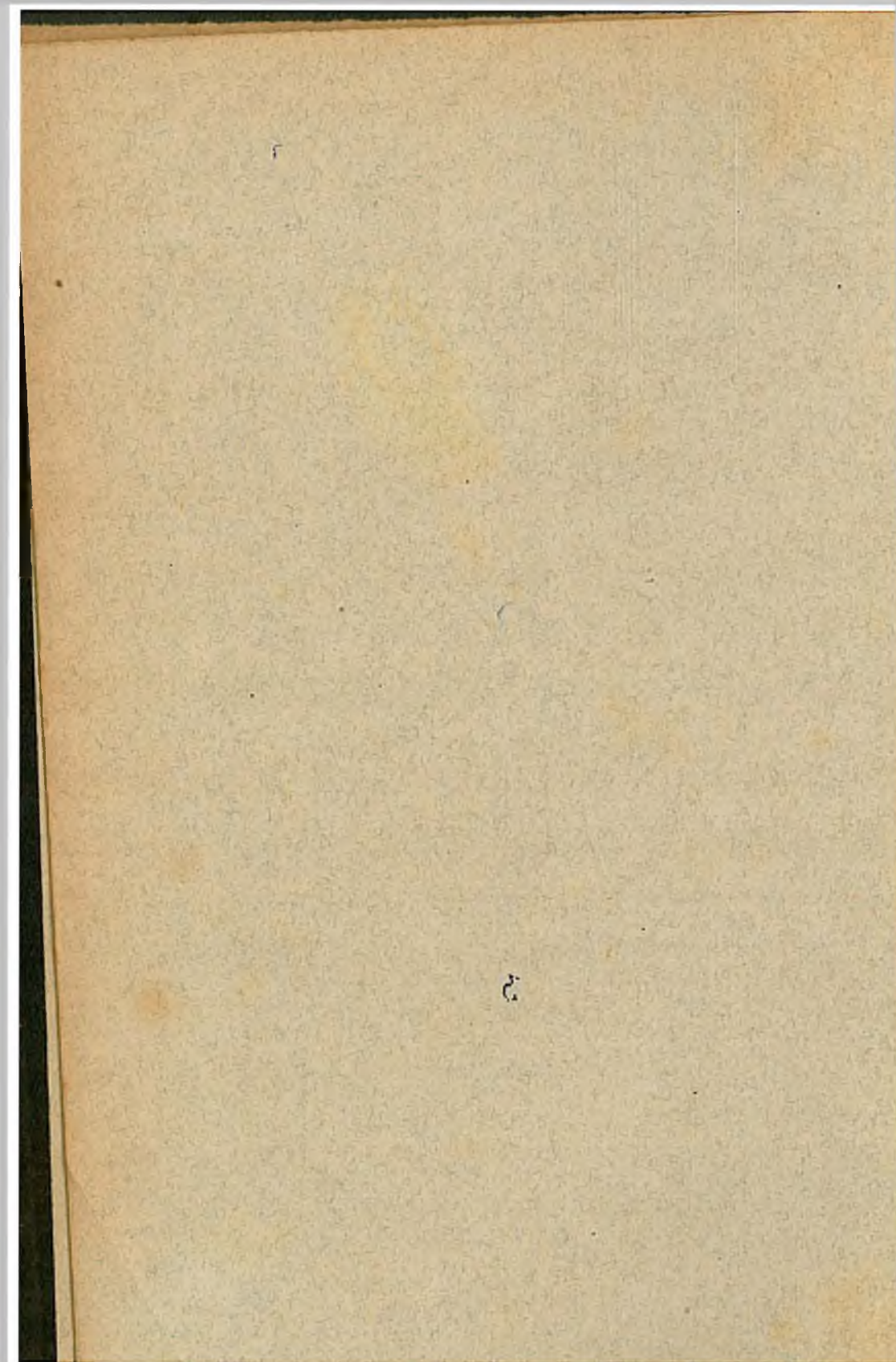

И. Канчевъ 6

ДЕНЬ

МѢСЕЧНО СПИСАНИЕ

на

БЪЛГАР. СОЦ. - ДЕМОКРАТИЧЕСКИЙ СЪЮЗЪ.

ПОДЪ РЕДАКЦИЈАТА НА

Я. Сакъзовъ, С. Мутафовъ и Е. Дабевъ

ГОДИНА ТРЕТА

КНИЖКА I.

1893.

Проз. 1953 г.

СОФИЯ

Печатница „Напрѣдъкъ“

Д Е Н Ъ

ЕКОНОМИЧЕСКИЯТЪ МАТЕРИАЛИЗМЪ

НА

КАРЛЪ МАРКСЪ.

ОТЪ

ПОЛЪ ЛАФАРИЪ.

(Преводъ отъ *френски*).

ИДЕАЛИЗМЪТЪ И МАТЕРИАЛИЗМЪТЪ ВЪ ИСТОРИЯТА

За материалиститѣ отъ школата на Маркса човѣкътъ е продуктъ на двѣ сръди: козмическата, или естествената сръда и економическата, или искусствената сръда. Казвамъ искусственна, понеже тя е работа на човѣшкото искусство. Гражданскитѣ и политически учреждения, религиитѣ философитѣ и литературитѣ на човѣшкитѣ общества пуцатъ своитѣ корени въ економическата сръда; отъ економическата почва тѣ черпятъ елементитѣ на своето величие и на своя упадъкъ; въ економическата сръда, и единствено въ нея, историгътъ-философъ трѣбва да дирн първитѣ причини на общественитѣ еволюции и революции.

Азъ ще провѣря великата теория на Маркса съ историтѣ, като изуча двѣ економически сръди: *феодалната сръда*, или *сръдата на крепостничество*, и *капиталистическата сръда*, или *сръдата на наемничество* (*salariat*).

Преди, обаче, да пристѣпн къмъ тия специални студии, считамъ за пуждно да посвѣтя първата статия на някои отъ идеалистическитѣ теории, които сж послужили да обяснятъ събитията на човѣшката история, а втората за общи разсѣждения върху дѣйствието на естествената и искусственната сръди.

I.

Намѣсто да обясняватъ явленията, които сж ставали и ставатъ въ човѣшкото общество и въ природата, — чрезъ

дѣйствието на силитѣ, присжици на материята, хората бѣха испърво прибѣгнали — а това е било пай-простото нѣщо — къмъ намѣсата на смѣщества, които сж имали своето реално смѣществувание само въ тѣхпата фантазия, съ това мѣхпотията още повече се е отдалечавала и ни пай-малко не се е разрѣшавала; съ това се е създавала даже нова мѣхпотия. По тази причина именно една отъ задачитѣ на човѣшкия духъ е била да разруши, една слѣдъ друга, религиитѣ и философиитѣ, които при единъ дадепъ моментъ бѣха послужили на човѣка за да разбере вселенната. Да разрушава и послѣ отпново да построява, да разглобява и да зглобява — това е смѣществепното условие на всеѣки обществепъ и индивидуалепъ животъ.

Явленията на индивидуалния животъ (раждапие, възмж-жалостъ, полови спощения, болѣсти, смъртъ) се намирали подъ пазора на въображаеми смѣщества; католичеката религия, която малко пѣща е измислила и малко разрушила, по която па много пѣща е истрила първитѣ имъ знакове, преобразила е езическитѣ богове въ религиозни обрѣди (тайнства на кръщепието, причащепието, елеосвещепието). Богове бѣха натоварени да водятъ слъщето, да раздухвату бурята, да пуцатъ молниита; едпобожиятѣ пѣкъ религии съерѣдоточика само върху единъ богъ всячки тия мпогобройни атрибуты.

Обаче, човѣкѣтъ трѣбваше да си обиепи и общественитѣ явления, които го поразиваха още по-страшно отъ естествениитѣ явления; той и тукъ употрѣби смѣщия способъ: богове били испѣдили човѣка отъ земния рай и били го осж-дили на трудъ и мжжа; а пѣкъ величнето и упадѣкѣтъ на царствата се били управлявали чрезъ божественпото провидѣние.

За да дамъ единъ примѣръ, като какъ обиепаватъ свързката на фактитѣ опия, които прибѣгватъ до намѣсата на едно въображаемо лице, ще приведа *разсжжението върху осемирната история* отъ Боссюе, една отъ пай-забѣлѣжителнитѣ системи на свѣтътъ. Споредъ Боссюе, както и споредъ идеалиститѣ отъ всячкиитѣ спиритуалисти, не материалиститѣ необходимости на смѣществуванието и не нуждитѣ, не пѣгереситѣ и страститѣ движатъ човѣка и пародитѣ; не тѣ, ами нѣкакѣвъ богъ ги тикалъ и водялъ по нѣтница, нему само позвати, къмъ една цѣль, която тѣ не знаятъ.

Богѣтъ, сипъ на Боссюе, си служи: „съ Ассариитѣ и

Вавилонянитѣ, за да накаже еврейския народъ; съ Перситѣ, за да го настани отново; съ Александра и неговитѣ първи приемници, за да го закриля; съ славния Антиохъ и неговитѣ послѣдници, за да го упражнява; съ Римлянитѣ, за да подкрѣпи неговата свобода... Евреитѣ се задържаха до времето на Исуса Христа подъ могъществото на сѣшитѣ тия Римляни. Когато тѣ не го признаха и послѣ распянаха на кръстъ, сѣшитѣ тия Римляни, безъ да мислятъ за това, спомогнаха на божнето отмъщение и истрѣбиха тоя непризнателенъ народъ. Богъ, който бѣ рѣшилъ да събере въ сѣщото това време цовни народъ измежду всичкитѣ пародности, обедини испърво земитѣ и моретата подъ сѣщата тая империя. Взаимното съобщазанне на тия толкова разнообразни пароди, нѣкога чужди единъ на други, а послѣ обединени подъ римското господарство, е било едно отъ пай-могъщитѣ срѣдства, съ които провидѣнието си е послужвало, за да отвори пътъ на Евангелието“.

Вико въ своитѣ *Eliments de la science nouvelle* твърдѣ остроумно забѣлѣзва, че Гърцитѣ, като се бояли, да не би боговетѣ да не изпълнятъ молбитѣ имъ, щомъ иматъ прави, противоположни на тѣхнитѣ, не намѣрили нищо по-просто отъ това — да придадѣтъ на боговетѣ си своитѣ привички, които все колко-годѣ сѣ били вечнети.

И Боссюе сѣщо така е ималъ нѣкакъвъ спасителенъ страхъ отъ своя богъ, който тѣй лесно-лесно събарилъ империятѣ; за да намѣрия милость предъ неговитѣ очи, Боссюе му бѣ придалъ сѣшитѣ ония робски чувства, отъ които той се е въодушевявалъ „никакъ нѣма да ме е страхъ да ви увѣри — казвалъ той на своя царственъ ученикъ — въ това, че вашитѣ именно прадѣди отъ всички други сѣ пай-яспо прѣдказани въ славнитѣ пророчества на Вѣблинта*“.

И тѣй, само за да постави папитѣ въ Римъ и за да прослави Людовика XIV, богъ посипалъ земята съ развалини и бѣ наказалъ човѣшката раса съ страдания. До това именно заключение дохожда едно отъ пай-хубавитѣ религиозни разбиранни на човѣшката история.

Като си послужи съ Боссюевия способъ, който е способъ на идеалиститѣ, азъ ще могъ да ви докажа, че богъ

*) Разсѣждане върху всемирната история, 3-та часть, 1-на глава.

пе бѣ извършилъ всички тия страшни преврати на имперингѣ освѣтъ само за да въсхвали прелюбодѣянieto и да благопринитствува на сводницѣтъ.

И наистина, какъвъ човѣкъ избира богъ измежду всички чедѣ на земята, за да го направи баща на свои възлюбенъ народъ, за да даде начало на тоя цѣлъ редъ славни царѣ, който редъ ще се ознаменува съ Давида, Соломона, а ще се свърши съ Исуса Христа, синѣтъ на бога? — Той избира Авраама, единъ сводникъ. Ето що разказва по тоя поводъ онова свещено писанне, широкото распространяване на което било едно отъ великитѣ задачи на божественното провидѣние.

Като настаналъ непадѣйно гладъ въ страната, дѣто Авраамъ живѣлъ, той слѣзалъ въ Египетъ; преди да трѣгне на пѣтъ, той така проговори на жена си Сарра. (Привеждамъ текста буквално, понеже пасажѣтъ има значение като човѣшки документъ отъ школата на Емилъ Зола):

„13. — Кажй, моля, че ми си сестра, за да ми бѣде добръ поради тебе и да се упазй животѣтъ ми заради тебе.

„14. — И когато влѣзе Авраамъ въ Египетъ, видѣха Египтинитѣ жената, че бѣше твърдѣ хубава.

„15. — И князоветѣ Фараонови я видѣха, и похвалихъ я Фараону: и заведена бѣ жената въ домѣтъ на Фараона.

„16. — И поради нея стори добро на Авраама, и той имаше овци, и говеда, и осли, и раби, и рабини, и ослици, и камили“ *).

На светния патриархъ тѣй много се усадиленъ тоя способъ за придобиванне на осли и раби отъ двата пола, че повторилъ прѣстѣпленieto. Когато той отишълъ да се засели въ Гераръ, що се намира между Кадисъ и Суръ, рекълъ за жена си Сарра: „сестра ми е“; а Авимелекъ, герарскии царь, „прати и взе Сарра“.

„И взе Авимелекъ овци, и говеда, и раби, и рабини, и ги даде Авраму, и върпа Сарра жената му.

„И на Сарра рече: Ето дадохъ тии сѣщи срѣбърници на брата ти **).

Не дѣйте помислюва, че историята и на другитѣ народи не съдържа пакъ такива достовѣрни и необорими доказателства на божята воля: напротивъ, богъ е искалъ, щото великитѣ международни сблъсквания да ставатъ чрезъ брачни

*) Битие. Гл. XII. Стих. 13—16.

**) Битие. Гл. XX. Стих. 2, 14, 16.

случки. Антагонизмът на Гърция и Азия, който е билъ захванатъ съ Троянската война и се продължи чакъ до превземането на Азия отъ Александра, има за начало любовното приключение на хубава Елена и овчарътъ Парисъ, и се свърши само когато македонския войвода грабна на Дарнуса неговитъ многобройни съпруги.

Римлянитъ, на които богъ далъ царството на свѣта, станали възлюбенъ нему народъ само слѣдъ като грабнаха сабинянкитъ отъ мъжетъ имъ; когато тѣ, опоеени отъ своята сполука, съвсѣмъ запретиха старитъ обичан и прави, богъ, за да прѣроди своя разваленъ народъ, искара въ въздигналъ до сантъ на цензоръ Катона, строгия оня Катонъ, въ когото ще се повърнатъ Аврамовитъ добродѣтели и който за малко пари е подлагалъ жена си на ритора Хортензия.

Въ срѣднитъ вѣкове, феодалнитъ господари, които се ползуваха и злоупотрѣбляваха съ правото да преминаватъ чуждия прагъ (*droit de jambage*), бѣха, по божия милость, първородницитъ на нациитъ; а въ наше врѣме буржуата, които, като не се задоволяватъ да се ползватъ и злоупотрѣбляватъ съ казаното благородно право между робитъ отъ своитъ работилници, задължаватъ ги още да допълватъ своитъ недостатъчни индустриални наемни плати съ жалкитъ плати на проститутството, — тия буржуа въ наше време сж божиятъ избраници; тѣ сж ония, върху които се разлива златния дъждъ на божиятъ благоволения; вулгарнитъ пъкъ улични сводници, които експлоатиратъ само една или двѣ нещастници, богъ ги наставлява въ полицията и имъ дава да чупятъ главитъ на социалиститъ — тия нечестивци, които отричатъ богъ и божественото провидѣние...

Педантитъ и тежкитъ хора могатъ да намѣрятъ тая всесвѣтска история, която въ заключение превъзнася прелюбодѣянето и сводницитъ, малко пѣнцо смѣшна и фантастична. При все това, обаче, ако тя не е толкова рабска, колкото опал на Боссюе, поне е все тѣй логична. Като я обрисовахъ съ крупни черти, азъ имахъ намѣрение да покажа смѣшното въ историческата философия на идеалиститъ, на било че тѣ се обръщатъ къмъ единъ единственъ само богъ, или пъкъ къмъ многобройни вѣчни сили, каквито сж Правосъдието, Свободата, Братството и пр.

II.

Богъ е билъ позорно изгоненъ отъ природата: функциѣ, които сж му били приписвани пѣкога, признаха се като собственостъ на материята; — още отъ XVIII-ий вѣкъ пасамъ напраздно се опитватъ да го изгонятъ отъ историята. Тамъ, гдѣто бѣ минала безпощадната критика на Енциклопедиститѣ, наивния богъ на Израили не се е чуваль вече; презъ революционната буря той е билъ исхвърленъ съ декретъ като пѣкой селски падаръ. За да би приелъ народътъ търпѣливо тежкитѣ бѣдствия, които се готвѣха да стоварятъ върху плѣщитѣ му, философитѣ, мислителитѣ, екопомиститѣ и политикитѣ на буржуазията се заловиха за работа и фабрицираха нови богове. Богътъ на католицитѣ биде замѣстенъ отъ полубоговетѣ на буржуазната митология, именно отъ бога Прогрессъ, отъ богинитѣ Свобода Братство, Отечество, Правосѣдие и др. Тѣ облѣкоха карикатурно тия нови богове съ свойствата на свалени отъ престола богъ: тия богове били безсмъртни и имали за мисии да водятъ човѣчеството по пъти на бѣдѣщето; а за да бѣде илюзията пълна, философитѣ направиха тия богове човѣкообразни, сир., облѣкоха ги, както Исуса и Юпитера, въ човѣшки образъ. Обаче, тия богове на буржуазния Олимпъ сж лишени отъ величие и поезия; тѣ сж още по-смѣшни отъ божествата на езическата и християнската митология. Тѣхнитѣ не логични и противорѣчиви свойства силно биятъ въ очи.

Мирскитѣ жреци на буржуазията (философитѣ, екопомиститѣ, моралиститѣ и политикитѣ) се кълнатъ въ своитѣ заблуждени, лъжи и шарлатанство, че богътъ прогрессъ властвува въ развиваннето и усъвършенствуваннето на човѣческии родъ, и че дѣйствието на бога прогрессъ се проявява съ по-голѣма енергия у народитѣ съ капиталистическа цивилизация. Обаче, безъ да се гледа на това, у всѣкитѣ народи, гдѣто царува богътъ Прогрессъ, констатира се, най-плачевното израждане на човѣшкии родъ. Това мнѣние не е на пѣкой мраченъ и революционеренъ социалистъ, а е мнѣние на едного отъ най-великитѣ учени на буржуазния периодъ, химика J.-V. Liebig.

„Въ всѣкитѣ страни на Европа, дѣто съществува военния наборъ, отъ неговото установяване насамъ, срѣдния ръстъ на плѣ-

новъзрастнитѣ мъже се е намалилъ и самитѣ тѣ сѣ станали изобищо по-малко годни за военната служба. Преди революцията на 1789 г., минималния ръстъ на пѣхотния войникъ въ Франция е билъ 165 сантиметра; въ 1818 (законъ отъ 10-ий Мартъ)--- 157 сантим.; пай-сетитѣ, слѣдъ закона отъ 21 Мартъ 1832 г.--- само 156 сантиметра. Повечето отъ половината мъже се оказватъ изобищо негодни за служба поради малтъкъ ръстъ и тѣлесни недостатъци. Военния ръстъ е билъ въ Саксония 178 сантиметра претъ 1780 г.; днесъ той е 155 с. м. Споредъ даннитѣ, доставени отъ Д-ръ Майеръ въ Баварската газетта отъ 3-ий Май 1862 г., излиза отъ средното число за 7 години, че въ Пруссия отъ 1000 записани за новобранци младежи, 717 сѣ негодни за служба, отъ които 318 поради късъ ръстъ, а 389 поради тѣлесни недостатъци. Презъ 1850 година Берлинъ не е могълъ да набави своя контингентъ за резервата липсваха 156 човѣка¹⁾

Това мнѣние за изражданието на човѣшкия родъ въ цивилизованитѣ страни не е изолирано; Чарлъзъ Дарвинъ пише:

„Докторъ Беддъ е доказалъ напоследъкъ, че за жителитѣ на Велико-Британія живѣяннето въ градицата и пѣкон особенни запити влияятъ върху намаляваннето на ръста имъ, че това намаляване е наследственпо и че сжщото явление се повтаря и въ Съединенитѣ-Щати. Освѣне това, докторъ Беддъ мисли, че само когато расата е достигнала максимума на своето физическо развитие, само тогава тя е достигнала и пай-високата точка на своята правственпа енергия и правственпа сила“²⁾

Богътъ Прогрессъ води народитѣ съ капиталистическа цивилизация къмъ физическото израждане и правственпий упадѣкъ.

Республиканскитѣ буржуа горѣтъ отъ такава силна любовь къмъ тритѣ богици: Свобода, Равенство, Братство, щото отиватъ да изрѣзватъ тѣхнитѣ благословени имена дори надъ затворитѣ: съ това тѣ доказватъ, че само толкова свобода, равенство и братство има вънъ отъ затворитѣ. Сегашното общество е една огромна терсхана; безъ разлика на полъ и възраст грамадпата масса отъ народа е затворена въ работилници и е осждена на единъ тежѣкъ всекндпневенъ трудъ отъ 10 до двацѣсетъ часа като получава надница такава, колкото да не угре отъ гладъ. Въ врѣмето, когато

1) J.—V. Liebig. La chimie dans son application à l'agriculture et à la physiologie (1862 г.)

2) Ch. Darwin. Descent of man, vol. I.

царуваше католически богъ и когато републиканската Троица не бѣше още разбрана и извадена въ свѣта, преди 1789 г. работниците се ползуваха съ всичката своя свобода презъ недѣлнитѣ и другитѣ празнични дни (тия последнитѣ бѣха на брой 38); ще се рече, тѣ сж бивали освобождавани отъ работа деветдесетъ дена въ годипата, или единъ денъ презъ всѣки четире и половина дена. Откакъ тритѣ буржоазни богини измѣстиха светинитѣ на календара, свободомислитѣ и католическитѣ патрони исхвърлиха празничнитѣ дни, налагатъ сега, въ видъ на наказание, работа и въ недѣлнитѣ дни и хранитъ работниците си още по-злѣ, понеже рѣстѣтъ имъ все се намалява. ¹⁾

Богинята Отечество се отличава съ разваленъ вкусъ на една публична; тя отваря своитѣ обити и дава милоститѣ си само на ония, които я биятъ, обиратъ и предателски издаватъ. Гамбетиститѣ — тия велики патриоти на политиката — туриха кръстѣтъ на тѣй шарѣчени почетенъ Легионъ върху гърдитѣ на Блайхшредера, финансовия свѣтникъ на Бисмарка, той достоенъ Аврамовъ синъ, който, когато се обсжждаше въпросѣтъ за военното обезщетение, говорѣше на безжалостния побѣдителъ: „Идете безъ забивалки и поискайте отъ Франция десетъ милиарда, тя ще се счита твърдѣ честита, дѣто ще може да се отърве съ тая цѣна“. — Патриотитѣ на финанситѣ сж ония, които изнесоха пазнь спестенитѣ пари на Франция и ги жертвуваха, за да усилятъ въ военно и промишлено отношение съперническитѣ ней пачин. — Патриотитѣ на индустрията сж ония, които докарватъ отъ Германия, Белгия и Австрия първичната материя, която е изисквала много трудъ и грижи, и по този начинъ съсияватъ работата на народа. — Патриотитѣ отъ Академията на моралнитѣ и политическитѣ науки и отъ дружесството на економиститѣ сж ония, които обезсжждатъ срѣдствата, като какъ да въведѣтъ въ Франция китайскитѣ пачин работници, та да смалятъ така надницитѣ на своитѣ съотечественици — френци и ги оставатъ да умиратъ отъ гладъ.

Богинята Правосѣдие узаконява и утвърждава кражбитѣ,

1) Мил-овци и Салла-ци накъ сж извадили найве християнския социализмъ; ако тѣ не желатъ, щото тѣхния черковенъ социализмъ, да се взима за измама, трѣбвало би да захванатъ най-напрѣдъ съ това — да задѣлжатъ своитѣ приятели католици, Chagot-овци и други подобни лицемерни набожници, да възстановятъ въ тѣхнитѣ работилници почивката на недѣлнитѣ и другитѣ празнични дни.

които патронитѣ извършватъ надъ надничарската класа, подъ думитѣ печалба, лихва, поземелни доходи.

Буржуазната идеология, която, както нѣкога Исусъ и Дѣва-Мария, е служила и служи още да мамѣ простия народъ, захваща вече да отживѣва времето си; економическия материализмъ на Маркса ще ѝ нанесе послѣдния смъртенъ ударъ.

„Но естественитѣ закони на политическата економия сж — ще кажатъ економиститѣ — не чисти отвлѣчени идеи, ами положителни закони, открити чрезъ наблюдението и провѣрени чрезъ всѣкидневния опитъ; тия закони сж вѣчни и неизмѣнни, и социалиститѣ, както змѣята върху пилата, ще трѣбва да искабятъ всичкитѣ си змѣби, преди да сполучатъ да ги унищожатъ. „Именно сж вѣрата въ неизмѣнността на тия естествени закони се обличатъ Болшевици и Курселтъ-Сенелевци, за да наблюдаватъ народнитѣ бѣдствѣния съ спокойствието на единъ живорѣзачъ, който оголва органитѣ на една жаба. Тая именно религиозна вѣра е, която е накарала преди нѣколко години Курселтъ-Сенели да каже въ академията на моралитѣ и политическия наука послѣднитѣ думи: „Да приемемъ като истина, че споредъ сегашния организмъ споромахътъ се стрѣмѣ да стане по-богатъ, а богатия още по-богатъ; какво доказва туй отъ научна, безусловна и обща точка? Нищо.“ — Като слуша човѣкъ економиститѣ, излиза, че работниците трѣбва мълчаливо да принасятъ своитѣ страдаши и да измрѣятъ отъ гладъ по край богатствата, които само тѣ били длѣжни да създаватъ, както искатъ естественитѣ закони на политическата економия.

Нека да разгледаме, дали тия естествени закони сж тѣй вѣчни и тѣй неизмѣнни, както твърдятъ економиститѣ.

Единъ отъ пай-вѣчнитѣ и пай-неизмѣнни закони на политическата економия е конкуренцията, която е причина на всѣки прогресъ, на всѣко обществено развитие. Но конкуренцията сама се свѣспва; защото една промишленостъ само тогава се развива, когато тя се централизира: великитѣ предприятия на съвременното производство, минитѣ, прѣдприятия, строителнитѣ работилници, жетѣзницитѣ, кредитнитѣ учреждения и др. сж гигантски монополи, които сж могли да се осъществятъ само като се е унищожавала постепенно конкуренцията на хиляди и хиляди производители. — Нѣкои про-

мниленности, като съчението на паритѣ, препасянието на писмата, папримѣръ, сѣ поставени вънъ отъ влияието на частната конкуренция и сѣ монополизирани отъ държавата. — Защо Лероа-Болневци не заявяватъ, щото писмата и паритѣ (менетитѣ) да бѣдѣтъ подхвърлени на случайноститѣ и измамнитѣ отъ страха на конкуренцията? Просто затова, че капиталиститѣ сѣ твърдѣ много заинтересували въ тоя въпросъ. Вѣрата на економиститѣ въ неизмѣнността на тѣхнитѣ естествени закони е вѣра, която лесно се спогажда и тѣй и инчкъ. тя имъ позволява да искатъ, безъ да се срамуватъ, памѣсата на държавата, която унищожавя всѣкаква конкуренция, щомъ има да се завардатъ нѣкои буржуазни интереси.

Другъ единъ отъ най-неизмѣнитѣ и най-вѣчни закони на политическата економиа е законътъ на предлаганieto и исканieto работа; тоя законъ именно опредѣли цѣната на стокитѣ, а мпозина економисти поддържатъ още, че той създава тѣхната цѣнностъ; тоя законъ е, който кара свѣта да се движи. При все това, обаче, имало е общества, дѣто тоя законъ не е съществувалъ. Напр., въ срѣднитѣ вѣкове, цѣната на стокитѣ се е опредѣлила не отъ закона на предлаганieto и исканieto, ами отъ корпоративнитѣ (еснафскитѣ) синдиди. (Истина е, че за г-да. економиститѣ срѣднитѣ вѣкове сѣ епоха, съвсѣмъ противна на здравия смисълъ — здравия смисълъ на експертитѣ между патронитѣ и тѣхпитѣ работници) — Но и въ нашето капиталистическо общество даже не се ли прѣсича дѣйствието на прѣдлаганieto и исканieto чрезъ факта на прѣкупванieto? Не бѣше отдавна, когато спекуланти бѣхж сполучили да прѣкупятъ петролитѣ масла въ Франци; тѣ уреждаха тогавъ цѣната на маслата, а никакъ не законътъ на предлаганieto и исканieto. Къщата Ротшиадъ, която притежава най-важнитѣ живачни рудници за експлоатация, урежда цѣната на живака споредъ както ѣ изпася? — Нека вслѣдствие на нѣкои революции, работническиятъ класъ да вземе въ ржцѣтѣ си политическата власть и да национализира производителнитѣ сръдства (машинитѣ, рудницитѣ, земитѣ и др.) и токо вижъ че изведпакъ законътъ на предлаганieto и исканieto ще престане да съществува; защото произведенията ще се распредѣлятъ тѣгава не споредъ различнитѣ сръдства на искателя, а споредъ неговитѣ нужди и споредъ изобилието на произведенията.

Да се твърди, че законитѣ на политическата економиа сж неизмѣнни и вѣчни, както законитѣ на астрoномията, е все едно като да се твърди, че еволюцитѣ на економическитѣ сръбди, отъ които тия закони произтичатъ, сж тѣй бавни и тѣй неусѣтни, както законитѣ на звѣздния миръ. Туй мѣтне е толкозъ смѣшно, колкото ако би се поддържало, че формата на нашитѣ жилетки и гащи е неизмѣнна и вѣчна. Законитѣ на политическата економиа и формата на нашитѣ облѣкла сж измѣнчиви, споредъ както се измѣняватъ начинитѣ на производството и размѣната, видоизмѣняватъ се и тѣ.

Смѣстествува друга една теория, която има претенцията да обяснява историческитѣ явления; тя е добила поддържката на антрополози и учени натуралисти: тази теория е теорията за раситѣ, споредъ която една раса, надарена съ особенни качества, била опрѣдѣлена ужъ да захване цѣлата земя и да замѣсти така другитѣ раси. За зла честь, изобретателитѣ на теорията още не сж сполучили да се споразумѣятъ върху избора на тая раса: всѣки теоретикъ си мисли, че вижда въ своята раса предопредѣленната раса; затова именно като най-висша раса се прогласява, една слѣдъ друга, ту славинската, ту германската, ту латинската, ту пъкъ монголската. Обаче, теорията на раситѣ, която се стрѣми да замѣсти идеята за Отечеството, идея станала твърдѣ тѣсна, е отъ стария калѣпъ: тя е библейската теория, лишена отъ своята наивна поезия.

И така, слѣдъ като трѣгнаха отъ принципа за сътворението на свѣта отъ единъ богъ, историцитѣ и мислителитѣ на буржуазията неусѣтно додоха пакъ, съ своята послѣдни теория за раситѣ, при точката, отгдѣто бѣха излѣзли; защото кой би подарилъ висшата раса съ качества, които да ѝ усигурятъ една предвѣсна падь-вѣнчкитѣ други раси, ако не единъ богъ, поставенъ вѣтъ и отгдѣтъ падь човѣчеството?

Философията на историята се е движила по единъ вѣлшебенъ кръгъ, отъ който тя никога не е могла да излѣзе.

Ако историцитѣ сж били безсилни да откриятъ законитѣ които управляютъ еволюцията на обществото, причината на това е, че тѣ сж вървѣли съ глава, замаена отъ опивателнитѣ мъгли на идеалистическитѣ фантазии; тѣ сж презирали да изучатъ материалнитѣ условия за смѣстествуванieto на хората и обществата; тѣ сж игнорили страститѣ, нуждитѣ и ин-

тереситѣ, които се пораждатъ отъ тия условия; тѣ се мислили, че човѣкъ стои по-горѣ отъ материалнитѣ обстоятелства и че той намира въ себе си или пъкъ въ свѣрхестественни богове причината на своитѣ дѣйствия; споредъ Хегеля, послѣдния отъ великитѣ метафизици, идеята е именно оная, която се развивала и произвеждала естественитѣ и общественитѣ явления, като се била противопоставяла на себе си и като се пресметнувала.

Ако и економиститѣ, които сж се занимавали съ тия материални условия, сж били поражавани отъ сжщото безсиліе, то причината на това е, че тѣ сж изучавали економическия свѣтъ по начинъ на идеалиститѣ: споредъ тѣхъ, економическиятѣ явления и закопитѣ на тия явления били вѣчни и неизмѣнни; тѣ сж се бояли да издирятъ дѣйствието на економическиятѣ явления върху човѣшката масса и противодѣйствието на човѣшката масса върху развитието на тия явления; тѣ сж вѣрвали, или пъкъ само сж се показвали, че вѣрватъ, какво човѣкъ никакво дѣйствие не билъ можалъ да упражнява върху хода на економическиятѣ явления, сжщо така, както той не може да влиѣе върху вървежа на планетитѣ.

Економическиятѣ явления и сили не сж неизмѣнни; тѣ слѣдватъ по единъ еволютивенъ ходъ и понеже сж човѣшка работа, тѣхнитѣ трансформации сж по-бързи отъ трансформациитѣ на другитѣ явления въ природата, и човѣкъ само тогава ще престане да бѣде тѣхна играчка, когато разбере тѣхнитѣ посоки, дѣйствия и слѣдствия; тогавъ само той ще може да ги контролира и да си служи съ тѣхъ за своитѣ нужди. Човѣкъ е укротилъ природата; разрушителното електричество на молнията е нашъ слуга, който всичко може да върши; то предава мисълта на далечни разстояния, освѣтлява пашитѣ пощи и съ време ще послужи да вари пашитѣ ястия.

Механическото производство, което е устотило производителната сила на човѣка, което е било плодотворната майка на богатствата въ капиталистическото общество, не е умѣло до сега да стане, освѣнъ само единъ бичъ за производителнитѣ класи; никога, ни въ една цивилизация, участъта на работницитѣ не е била тъй мизерна и тъй не сигурна; никога излишни трудъ на мъжа, жената и дѣтето, които по-предн си оставаха въ домашното огнище, никога тоя трудъ

не е билъ тъй дълъгъ и тъй уморителенъ; а пъкъ, отъ друга страна, машината-оржде скратива човѣшкия трудъ, тя е *трудоспасителка*, както казватъ англичанитѣ (labor saving machine). Г-да економиститѣ казватъ на работницитѣ: преклопете глава и покорпо приемоте участъта си; защото, както е казвалъ и Исусъ, всекога ще има бѣдни на земята, даже и когато тя би кипила отъ богатства. Економиститѣ дохаждатъ така до фатализма на спиритуалиститѣ, който обръща хората въ скотове, — до фатализма на слѣпата покорностъ, на ниското пълзение.

Економическия материализмъ на Маркса отърва човѣка отъ външнеспасителното на спиритуалистическия фатализмъ; той вика на работника: стани, изучи економическитѣ сили, които те смазватъ; тѣ сж излѣзли отъ рцѣтъ на човѣка, както боговетѣ отъ негова мозъкъ; ти можешъ да ги контролирашъ; стига само ти да искашъ, машината-оржде, тоя ужасенъ инструментъ за мъчение, ще стае богъ искупителъ, който ще освободи човѣка отъ тѣжката работа и ще му даде свободно време за да вкусува отъ наслажденията на тѣлото и духа.

Економическия материализмъ приканва къмъ бунтъ пролетариата на образованитѣ пации; той ги учи, че тѣ само тогава ще се освободитъ, когато строятъ економическия калъпъ на капиталистическото общество. Човѣшкитѣ общества се развиватъ само като причиняватъ прѣсвѣщането на економическитѣ калъпи, които сж стапали твърдѣ много тѣсни и не могатъ вече да ги собиратъ въ себе си. Човѣшкия духъ върви напредъ само като стѣпква подъ краката си религии-тѣ и философиитѣ, които сж го прѣспивали до сега и които откакъ му послужиха за водачъ, се превръщатъ сега въ срѣдство за противодѣйствиуване и притѣсняване.

Откакъ човѣчеството е излѣзло отъ комунистическия калъпъ — тая първа люлка на човѣшкитѣ общества — тия послѣднитѣ сж растѣли въ три економически срѣди, които се характеризиратъ по начинитѣ на производството: робството, крѣпостничество и паемничество.

Способътъ на производството при тия економически срѣди е създакъ между хората противоположни интереси и ги е раздѣлилъ на съпернически класи. Историята на човѣшкитѣ общества не е нищо друго, освѣнъ история на борбата между класитѣ, които я съставляватъ; така щото, както твърдѣ-

ясно е искараля това Ф. Енгелсъ: „Вжтръшното устройство на едно дадено общество випати образува реалната основа, които пне трѣбва да изучимъ, за да разберемъ всичкото външно устройство на политическитѣ и юридическитѣ паредби, както и на религиознитѣ и философскитѣ теории, които припадежатъ на това общество. И тѣй, идеализмътъ е изгоненъ отъ историческата наука; поставена е вече основата на една материалистическа историческа наука. — Отворешъ е вече пътятъ, който ще да ни поведе къмъ обясняващето начинъ на мисленieto у хората отъ една дадена епоха, чрезъ начина на тѣхното живѣние, намѣсто да искаме да обясняваме, както сж правила това пѣкое време, начинъ на живѣението имъ чрезъ начинъ на мисленieto имъ“. ¹⁾

По времето на паметната распри върху *Единството на състава*, която бѣ възбудила страститѣ на цѣла научна Европа, Жоффроа-Сентъ-Илеръ казваше на свои славенъ противникъ Кювиѣ, който отдаваше на единъ богъ створението на видоветѣ: „Вашата естествена история е само една сбирка отъ факти; за какво служатъ тии материали, ако не се оползотворитѣ, ако не се събержтѣ въ едно цѣло?“ А и не можеше да бѣде другояче, до като хората не търсиха вѣнъ отъ природата причинитѣ на явленията, що ставаха въ нея. Само когато Дарвинъ отаово повдигна великата теория на Ламарка и Сентъ-Илера и я направи пеоборима чрезъ единъ страшенъ купъ факти и гениални открития, само тогава идеализма е билъ изгоненъ отъ естественната история и тая послѣдната стана една „обща и философска наука“, както бѣ предсказалъ това Жоффроа-Сентъ-Илеръ. Неговата философия прекатурна всичкитѣ метафизики.

Марксъ внесе въ човѣшката история теорията за срѣдитѣ. — Обаче не би трѣбвало да се мисли, че економическия материализмъ на Маркса и Енгелса е едно отъ онии вулгарни приспособления на натуралистическитѣ теории къмъ обществената наука, съ каквито приспособления дарвиниститѣ на Англия, Германия и Франция се показаха напослѣдѣкъ тѣй расточителни. Не, никакъ не, Карлъ Марксъ е първи по дата. Тогава, когато теорията за срѣдитѣ спѣше въ тежкии съпъ, който бѣ се захваналъ прѣвъ 1832 г., Марксъ фор-

1) Engels. Socialisme utopique et socialisme scientifique.

мираше своята теория за борбата на класовете въ своята „мизерия на философията“, обнародвана на френски през 1847 г.; по-другата година Маркс и Енгелс излагаха въ комунистическия манифест теорията за общественитѣ трансформации, палагани отъ трансформациитѣ на економическата сръда.

Економическия материализмъ на Маркса ще да убие историческия идеализмъ и неговия унизителенъ фаватизмъ, ще да създаде философията на историята и ще да подготви мислящитѣ глави на пролетарията за економически превратъ, който ще отвори вратата на новия свѣтъ — свѣтътъ на свободния трудъ.

Превелъ: С. В. Врусниковъ.

МАРКСОВАТА ТЕОРИЯ на ЦЪННОСТЪТА.

отъ

Полъ Фишеръ

3. Трудътъ, като образователъ (источникъ) на цѣнността; общественно-необходимия трудъ.

Ний обяснихме вече какво значи цѣнностъ въ строго економически смисълъ; тя е човѣчески трудъ, който тѣжи въ основата ѝ, и споредъ който се измѣрва и нейната голѣмина.

Това обяснение не трѣбва да се разбира така, че цѣнността на всѣка *отдѣлна* стока се опредѣля отъ количеството на труда, който е употребилъ въ всѣки отдѣленъ случай нейния производителъ за набавяннето ѝ. Защото тогава напр. цѣнността, която единъ неспособенъ или неопитенъ шивачъ при приготвянето на една дрѣха въ продължение на два дни е създавалъ, ще трѣбва да бѣде двойно по-голѣма отъ цѣнността, произведена отъ единъ способенъ и опитенъ шивачъ, който за приготвяние на една съвсѣмъ подобна дрѣха е работилъ само единъ день. Работата не е така. Цѣнността на една стока не се опредѣля отъ употребеното отъ единъ индивидуаленъ работникъ количество

на труда, ами чрезъ онова количество на труда, което се употребява при срѣдни нормални условия на производството и съ срѣдния интензивностъ (напрегнатостъ) на труда отъ единъ съ срѣдния опитностъ работникъ.

Тѣзи условия вече сж дадени въ едно дадено общество. Оставатъ ли тѣ еднакви помежду си, остава еднакво и употребеното при производството на стоката количество на труда; промѣнитъ ли се първитъ, промѣнява се сжщо и послѣдното. Защото производителността на труда е зависима отъ съвокупността на общественитѣ условия, между които става производството. Къмъ тия условия принадлежатъ опитността на работника, развитието на техниката, начина по който органиитъ на производството си взаимодействуватъ, развитиѣ природни условия, каквото богатството на почвата, метеорологическитѣ влияния и т. п. Всичкитѣ тия обстоятелства сж подчинени на измѣнение и съ тѣхъ наедно и — производителността (плодовитостта) на общественния трудъ.

Същеврѣменно обаче се промѣняватъ и количествата на труда, които сж нужни да произведатъ сжщия продуктъ и, вслѣдствие на това, и величината на неговата цѣпностъ.

Слѣдователно, цѣпностнитѣ величини на двѣ стоки, *споятъ въ сжщото положение, въ каквото сж качества на общественно необходимия трудъ, нуженъ за тяхното произвеждане.* Ако се намали на полвина количеството на труда, пуждно за набавяннето на една стока—чрезъ порастване производителността на труда, каквото става при увождането на машинитѣ на мѣстото на рѣчната работа или на по-добри машини намѣсто по-лоши — намалява се и цѣпността на стоката на полвина. Цѣпната на стоманепитѣ пера въ продължение на 60—70 години е спаднала на по малко отъ стотната частъ отъ предишната си височина.

И тѣй, въ тая посока вече понятието „общественно-необходимъ трудъ“ е ясно поставено. Впрочемъ, по пѣкога може да се случи, че за единъ продуктъ се употребява сжщото необходимо работно време и условията на производството си оставатъ напълно сжщитѣ, а при всичко туй, неговата цѣпностъ спадва. Това явление може да се обясни по тоя начинъ. Общественната потрѣба отъ единъ особенъ видъ продукти е за едно пзвѣстно време ограничена, опредѣлена; ти

изисква за своето нормално удовлетворение съответствено количество отъ опя видъ стока.

Да предположимъ, че пабавяннето на продуктитѣ става тъкмо по стария начинъ, но въ по-голямъ размѣръ, до като обществената потрѣба си остава постоянна. Цѣлото количество на продуктитѣ значи надминава количеството, което общата потрѣба по нормаленъ начинъ поглѣща, или което „стомаха“ на пазари може да приеме. Една частъ отъ продуктитѣ остава неупотрѣбена, става, слѣдователно, излишна и непуждна. Отъ това пъкъ и употребената за послѣдната сума продукти работа е безполезна, не създава никаква потрѣбителна цѣпностъ, слѣдователно и никаква цѣпностъ. Слѣдствието отъ това явление е, че цѣпността, която отъ по-първо се съдържае въ необходимата сума за покриванне на общата потрѣба, сега се распредѣля въ цѣлата масса на продуктитѣ, т. е. дѣйствието е сжщото, каквото ако необходимото работно време за пабавяннето на единъ отдѣленъ екземпляръ отъ вида на стоката съответствено се намаляване.

Производителитѣ въ стоко-производителното общество, както и производителитѣ на *всяко* общество произвеждатъ *потрѣбителни цѣпности*, но потрѣбителни цѣпности не за себе си, ами за *другитѣ*, не за собствена, а за чужда, на въсо, за общественна потрѣба, обема на което въ дадени моментъ е пакъ опредѣленъ. Отъ тукъ слѣдва, че и въ това отношение общественно-необходимъ трудъ трѣбва да се намира въ стокитѣ.

Обществено необходимъ трудъ е той, който произвежда общественни потрѣбителни цѣпности, който се извършва при общественно-нормални условия на производството и който най-послѣ се распредѣля върху своитѣ продукти съответствено съ общата потрѣба. Така разбираеъ общественно необходимъ трудъ е въ сжщото време — въ стоко-производителнитѣ общества — и създающъ цѣпности трудъ.

Като разгледваме влиянията, които измѣняватъ цѣпността, пий винаги предполагахме стоки, които съдържатъ общественно необходимъ трудъ.

Трудътъ, който произвежда стоки, трѣбва да се разглежда отъ двѣ гледища: първо, когато той произвежда потрѣбителни цѣпности и второ, кога произвежда само цѣпности.

„*Като создателъ на потрѣбителни цѣпности*“ т. е.

„като полезен трудъ, трудътъ е условие на съществуването на човѣка, независимо отъ всички общественни форми, въчна природна необходимостъ да бѣде посредникъ между човѣка и природата, слѣдователно посредникъ на човѣшкия животъ.“*) — Създателъ на цѣлности обаче остава или може да остане той въ едно общество съ систематическо раздѣление на труда и съ независими производители.

Отъ факта за условията на размѣната пий разбрахме природата на труда, лѣжаци въ основата на цѣлността. Свойството на труда се състои въ това, да е безъ свойство, не качествено опредѣленъ, конкретенъ, полезен трудъ, а трудъ безкачественъ, равенъ — всеобщо — човѣшки трудъ. За добиване на различни *потребителни* цѣлности пуженъ е трудъ отъ различенъ видъ. Като създателъ на цѣлности, трудътъ се смѣта за равенъ въ едно опредѣлено количество, напр., трудътъ на земледѣльца и трудътъ на фабриканта, трудътъ на каменоломецътъ и они на шивачката, най-сложния трудъ и най-простия. Тѣ се свеждатъ просто къмъ еднакви човѣчески трудъ. А че това свеждане постоянно се извършва се вижда отъ опита. Продуктите отъ различни сортове представляватъ като стока еднакви цѣлности. Това, което става постоянно въ дѣйствителността, се показва на пръвъ погледъ като безсмисленно. Ако вземемъ въ съображение, че едно време при неразвитото распределение на труда единъ и същи човѣкъ дпесъ тъчене, утрѣ отъ истъкана материя скрояваше дрѣха, значи различните видове трудъ излѣзваха като вариация отъ една и съща работна сила, че въ дневното общество общата работна сила, като се съобразява съ промѣнливата потребба, распредѣля се въ често промѣнливи части върху отдѣлните клонове на труда, и слѣдователно особенитѣ видове трудъ може да се смѣтатъ, само като различни форми на работната човѣшка сила въ видъ на мозъкъ, мускули, перви и т. п., тогава ясно ще ни бѣде опова явление за свеждането на всички видове трудъ върху срдѣния човѣшки трудъ като мѣрка. Впрочемъ излиза ли наявѣ или не, явлението си остава явление. То се извършва чрезъ единъ несъзнателенъ за органитъ на производството законъ „задъ гърба на производителитѣ“. Слѣдователно, сто-

*) Марксъ, Капиталътъ стр. 9.

ката, като цяло отъ потребителната цѣнность и цѣнность, съдържа трудъ отъ двоенъ характеръ: създателъ на потребителни цѣнности и създателъ на цѣнности. Първиятъ е конкретенъ, цѣлесъобразенъ, послѣдниятъ — абстрактенъ, безразличенъ, общечеловѣчески трудъ. Първиятъ е подчиненъ на промѣната на производителната сила, послѣдниятъ не. Едно дадено количество трудъ представи винаги точно същата сума отъ цѣността, каквато сума отъ продукти и да може да произведе тя. Това забѣлжително явление се обяснява чрезъ разумяването на противоположността на съдържающия се въ стокитѣ трудъ.

ЕДНА РАСХОДКА.

Нѣколко страници изъ „Въспоминания изъ Швейцария“.

Отъ * * *

Предпочитамъ всѣкога писмата на старитѣ, въ които човѣкъ чете душата на простий, но добродушенъ и наивенъ човѣчецъ, отъ ония на нашитѣ недокастрени интеллигенти, които неразбранщината титулира често съ името „образовани“, които съ пълни обикновено се всевъзможни обезобразени изражения, доходящи по нѣкога до идиотизмъ, глупости и искажпени истини, нахвърлени една възъ друга, сир., които захващатъ съ мъдроститѣ на Соломона, продължаватъ и свършватъ съ лударингѣ на Семкова. Кога памирамъ дома писма отъ домашнитѣ, става ми особено драго, като че ли сами тѣ стоятъ предъ мене; препасямъ се мислено на бащиното огнище; обиколень отъ мили лица, отъ очи, въ които блящи чувството на чиста, като сутренний ароматъ, любовъ. Брати и сестри! Сладко въспоминание за единъ страпникъ, когато тѣхвата картина не испъква въ горѣщата фантазия на една болна душа, на едно тѣло, въ което желанията съ прогонени, гдѣто „пѣтлѣ не пѣятъ, агне не блѣе“, съ кървави бичъ

тя една баирчина, потъваше постъпенно и се изгубваше по ребрата на пейний склонъ. Отъ двѣтъ ѝ страни стърчаха още голи, сиви пѣтняни дивни кестани, шумолящи отъ тихия вѣтрецъ, като че ли шепнѣха за тѣглицата, сълзитѣ и мизерията на цѣли измрѣли поколения, а не далече отъ тѣхъ се изви вихрушка, полѣти изъ полето, сви всичко леко, що намѣри изъ подъ себе си, срѣщна по пѣти си голѣма туфа хрусталакъ, чинто клонове забучаха като гнѣва на овзи ураганъ, който смущава често съня на филистера на нашия вѣкъ въ пуховий креватъ, покритъ съ проклятията на сирацитѣ и старцитѣ; разруши и исчезна, както и съня на треперящия филистръ, за да дойде нѣкога дѣйствителността съ по-голѣма сила и яростъ. По двѣтъ страни никнѣше крѣпка, зелена сѣдба, между която имаше и много бодилъ и рѣпей, но чрезъ ржката на работника бѣдѣщото общаваше този пѣтъ богата и отбрана жѣтва—награждение на исхарченый трудъ. Впечатления ме отвлѣкоха далеко въ мира на мислитѣ; азъ крачихъ замисленъ на страната на съпътника си, безъ да чувамъ разказа му, който се въртеше въ кръга на ориенталскитѣ „масали“, когато той отправи къмъ мене въпроса: нали?

— „А?“ вдигнахъ глава азъ и го зазипахъ, като пѣкой сънець, когото грубо стласкване е извадило отъ приятель, сладкъ сънь.

Той се спрѣ, замледа мя въпросително-ухилень, вдигна рацѣ и очи къмъ небето, въ тая поза приличаше той въ дългий менчиковъ на зяпающитѣ подиръ възнасяющия се Христосъ апостоли — и задекламира:

„Господи, Господи, призри съ небесъ и увидѣй твой заплесъ! доколѣ ще ги търпишъ на земята?“.

Наскоро насталихме въ друга малка, гѣста горица. Презъ високиятѣ прави и правилно посадени дървета надничаше възходящото слънце, като пращаше дълги лѣчи презъ полутъмнината отъ дърветата и придаваше на тоя кѣтъ нѣкаква тайнственностъ, усиляваща се чрѣзъ гробната тишина. Свѣтлина, цвѣтъ и фантазия се сливаха въ единъ чаровень миръ, въ който обитаватъ тайнствени нѣкакви сѣпки, безъ происхождение, име и пазначение. Презъ пламака на чувството се рисува само силуета на тѣхвата сѣдба, на която началото и края е неопредѣленостъ — сѣдба тъжна, печалпа. Това

ти прави намъ мили, ний имъ съчувствуваме и плачимъ заедно съ пеуморимий славеи.

Презъ дърветата, тамъ далече на дъпото на гората се мърдажелѣ въ полутъмнината пѣщо като буде, а въ него живо същество. Ний приближихме на близо и предъ насъ стоеше почти възрастна мома, по всичко видно дѣте изъ народа, съ съзи на очи. Дали изневѣрена любовъ караше съзитѣ да текатъ тъй буйно? или жестокостта на свѣта е пропѣдила едно невинно същество изъ неговата срѣда? Ти се смути, като ни видѣ, отри на бързо съзитѣ, зави се съ шала си и полѣти като подплашена сърпа измежду дърветата и занесе съ себе си отгадавашието на тайната.

Тукъ, тукъ, на това болно сърдце би намѣрила ти, ако не лѣкъ за болкитѣ си, то понѣ утешение въ мжчителната си тѣга. Дарете, Господа, понѣ състраданияето си на страдащото човѣчество и вий ще улѣкчите наполовинъ болкитѣ му; милость то не проси, та и вий пѣма да му я дадете, защото каменни сѣ вашитѣ сърдца, мрътви сѣ вашитѣ чувства; вашата базиргиска ледица е създала тоя миръ отъ плачуши, болни, гладни и е хвърлила върху божественната природа, върху чудно-хубавий свѣтъ сѣнката на мракътъ, отчаянието, омразата. Отъ една страна човѣшки същества убити отъ жестокостта на подобнитѣ си, отъ друга отгледапа мизирни, фалшивость, жадность за човѣшка кръвъ и потъ, безчувственость — калепъ миръ верѣдъ хубавото тѣло на Твореца! О, човече! ти, който се наричашъ християнинъ, ти, който треперишъ предъ грѣмътъ на бога, комуто вдигашъ златни храмове, ти, глупий човѣче, се подигравашъ тъй подлю съ творението на тоя богъ! Глупецъ или тигръ — и двѣтѣ не сѣ достатъчно, за да ти дажатъ вѣрното име.

На склопътъ на горицата се издигане красива къща обградена съ цвѣти и водоскоци. Простраченъ дворъ, распрѣдѣленъ на фетерни, посадени съ избрани цвѣти. На страпа отъ главното здание малка хубава къщичка, обрасла цѣла отъ влачуши се растения, само горний подъ свода прозорець стои непокрытъ, така щото цѣлото изгѣжда като лѣстовично гнѣздо. Прѣдъ вратата на къщата бассейнъ, въ който горди лебеди плуватъ; отъ него истича вода, която забавкали цѣлата къща, минава презъ дворътъ и се изгубва на другий му край. Цѣлий дворъ е заобиколенъ отъ гъста гора и изгѣжда

като оазисъ върѣдъ нея. Презъ вратитѣ искусствени малки скали, по които растятъ разни цвѣти, а по надолу изъ една такава искача малък водоскокъ. Между цвѣтнитѣ фетерни голѣмо пространство покрито съ зелена, хубава, чиста трѣва; въ срѣдата сѣпчастъ, ширококлонѣтъ кестинѣ. Цѣлото прани чудно впечатление. За иностранеца, който иде за пръвъ пътъ паир. отъ пустото, изгорѣло поле на Българии, се струва всичко тава сънь. Кому принадлежи тоя рай? — На Х фопъ Z, е обикновенно отговора. И предъ очитѣ ти испъхватъ цѣли поколения, едно подиръ друго влацищи жалко смѣстувание: одърпани, педоѣли, въ постоипенъ скотски трудъ, животни въ своето робство, турятъ тѣ камакъ по камакъ върху здапнето на щастнето на пѣколко паразитѣ. Отъ мизиритѣ на тѣлпата изниква фидалката на щастнето на малцинството. Но гнила е тая фидалка, кървавъ е нейний сокъ; въ чурупкитѣ на пейнитѣ плодове се мжти орела на свободата и тѣжко ви, о глупци, ако доде денѣтъ, когато се пукнатъ тия чурупки и скрититѣ въ тѣхъ смѣства се прѣобърватъ въ стихии и разиграятъ тихата природа. Късно ще бжде раскаяпнето ви; пѣма милость въ тоя мигъ за опия, които въ течение на столѣтия не познаваха що е милость и които изгониха това чувство изъ коравитѣ си сърдца. Билцитѣ на слѣдиха проклятие и прѣдадоха на синоветѣ си проклятие. Проклятие обвиня тия палати, вмжква се въ тѣхнитѣ зали, въ спалнитѣ на господаритѣ се шепни: наближава денѣтъ! Оплашени господарь скача цѣтъ трѣперницъ и вика: бийте, тѣпчете, унищожавайте това семе, преобърнете го въ безгласни животни; робство е неговото назначение, робъ трѣбва то да остане. Кой роди тоя духъ? Кой създаде това чудовище? Дайте го, да го раскъсамъ съ собственната си ржа на парчета и го хвърли на гладнитѣ птици! А духътъ на врѣмето насмѣшливо спокоенъ шепне: глупецъ!

Ний минахме покрай виллата, спустнахме се надолу изъ гората и палѣтихме въ пуста, глуха, тѣсна долина, презъ която Аара тихо, величествено тече надолу, като смущава тукъ тамъ съ шумоленнето си мъртвецката тишина на страхъ павѣвающата долина. Отъ двѣтъ страни на рѣката голѣми трапища, ископани отъ вълнитѣ и преобърнати въ ловки — остатъкъ отъ гнѣвътъ на алпийското дѣте, което е оприличило долината на непокъсаното тѣло на нѣкой гигантъ. Тукъ-

тамъ распокъсапи бентови — емблема на човѣшкото безсилие противъ природнигѣ стихии; тамъ купъ нахвърленъ пѣськъ, по нататѣкъ съборено и довлечено отъ бързитѣ вълни гигантѣ нѣкое дърво, кухо, гниеще — жертва на смъртѣта, тъкмо както въ живота на човѣчеството. Гордий тоя исполнилъ се е издѣвалъ пѣкога надъ тихитѣ вълни, се е подигравалъ съ безсилието на стихиятъ; по придоде рѣката, зареваха вълнитѣ, испокъртиха и повликоха всичко съ себе си и стъркушиха непоколебимата твърдостъ и всѣка вѣра въ тая твърдостъ. Купъ гарги стърчаха по сухитѣ му клопи и мъртвото му туловище, и съ грачапнето си правиха тѣсната долина още по страшна.

Влага поема цѣлото ви тѣло, тръпки ви побиватъ и вий гледате по скоро да се избавите отъ тѣжкото впечатление и искочите на свободното пространство. Сѣкашъ мрътвешки сѣвки се подигатъ изъ купищата пѣськъ, сухи скелети впиватъ въ васъ вгълбватитѣ си очи и ви питатъ: човече, все още старий свѣтъ ли е? Отъ страдание ли бѣгаши? Не стрѣсна ли човѣка нашата мъченическа смъртъ? И въпроситѣ ставатъ по страшни, а отговорътъ?... Сѣкашъ цѣлний гнѣвъ па гробнигѣ странилица грози да се излѣе върху ти; ти лѣтнешъ нагорѣ изъ тѣсната пѣтечка, струва ти се вериги дрънкатъ подирѣ ти, усилавъ бѣгътъ и ето ти си на свобода. Каква глѣдка! Дѣйствително хубава е Швейцарската природа! Въ тъмно-синѣ фонъ се издигатъ преднитѣ алпи, голи, скалисти, горди, като адютантитѣ на пѣкой генералъ-исполнитъ, който величествено издига побелѣлата си глава високо, високо надъ човѣшкитѣ мизерии. Тамъ е Юнгъ-Фрау, по нататѣкъ Мира, по нататѣкъ Мюнха—всичко покрити съ снѣгъ върхове, летици на горѣ въ синий ефиръ. Изъ политѣ на пѣкой отъ тия исполнии се издига бѣло, распокъсано облачѣ, като раздърпащъ късь памукъ, подема се на горѣ, усилава се, блѣднѣе, докато се обърне въ страшенъ тъменъ облакъ, като величественна скала надъ небосклона висещъ, въ чинто недра се приготви и реве страшна буря. Тя ще се спусти, ще потроши и събори всичко старо и гнило; порои ще го отвлече и прѣдаде на съвършено изчезване, а гордитѣ Алпи стоятъ все тъй хубави, все тъй величествени, както идеята на свободата презъ столѣтния е стояла противъ бури и урагани предъ взоркий погледъ на борящия се войникъ. Тамъ далече

задъ тѣхъ е и моето отечество, въ което робството никога не е преставало; въ което съзигѣ и охкацията и днесъ още се разнасятъ; въ чиито плащии вмѣсто хайдушката пѣсень се разнася сега синевиний гласъ на пининий лакей. Мѣстото на свободата, кѣтоветѣ на Балкана, освѣтени отъ дѣлата и смъртта на мъченици, се обитаватъ днесъ отъ тлѣсти банкери и префигени господа, които еднообразното на мизерията гони изъ градоветѣ...

Предъ васъ се простира цѣлъ амфитеатъръ отъ хълмове, отъ които всѣки послѣдующъ става ви по неопредѣленъ за окото, до като се изгуби тамъ нейдѣ въ политѣ на пѣкоя дръско поддържающа се плашинска верига. Земното се слива въ тъмно-синьо, прѣминава въ блѣдо-синьо, до като блѣстящитѣ отъ слѣпчевитѣ лъчи спѣжни поли на алпигѣ турятъ край на тая цвѣтна игра.

Тѣсната пътека, по която се искачихме, се изгубваше лека полека, до като най-послѣ ни изведе предъ едно владѣние, гдѣто исчезна въ хубавото пространство на една украсена градина. Въ дѣното на тая градина се показваше хубаво здание; по пататѣкъ стѣклена оранжерия, водоскоци, разни цвѣтни фетерни-фигури—признаци на охолепъ животъ и безъ трудъ наслаждение. Никаква друга пътека, която би ми показвала изходъ на страна отъ вилата; назадъ да се връщамъ, ми побиваха трѣпки. Ний рѣшихме да минемъ презъ градината, още повече, че тя бѣше съвършено разградена и никакво запрещение не се виждаше наоколо. Ний бѣхме въ срѣдата на дворѣтъ, когато нѣкой завика: стойте! Отъ заднята частъ на къщата, изъ подъ покрита съ цвѣти арка, която образуваше нѣщо като покривъ на първия етажъ, нѣщо като стѣклено буде, се подаде празнично облѣченъ господинъ и замаха съ бастона, да ни даде знакъ да се спрѣмъ.

„Това е частно владѣние . . . запретено е . . . “ бърбореше той смутено.

„Простете, азъ не видѣхъ никакво запрещение; впрочемъ моля най-учтиво да извинете,“ казвахъ азъ, като се поклавихъ отъ учтиво по учтиво и впивахъ сериозенъ, полусърдитъ погледъ у господина. Азъ играихъ комедия, която и папълно ми се вдаде. Знаехъ, че подобни фоповци лесно изгубватъ куража, когато имъ се даде да разберѣтъ, че лакейническии страхъ само тѣмъ прилича.

Ний поискахме да се върнемъ пакъ по сжщата пътека; господинътъ се спушна препрече ни пъти и ни моли съ мазни комплименти и извинения да продължимъ по пататъкъ пътятъ си, като бърбореше, че сме имали вече позволенieto му, слѣдователно свободно сме могли да разглеждаме. Азъ му поблагодарихъ, поклонихъ му се и си тръгнахъ.

На другий край на двора стоеше дѣйствиелно дѣска съ запрещение. Рѣкохме да прочетемъ. Що имаме предъ себе си? Съ кого сме имали честта да приказваме! Фууй, върху честта му! — Това име, на което рицарски е дадено правото да владѣе неизмѣрими пространства гори и ливади, къщи, замкове, и вили, това славно име е познато въ цѣла Швейцария като — най-голъмий мизерникъ. Азъ не искамъ да извиквамъ отдѣлнитѣ случаи една по една за да му сплѣти вънецъ, азъ ще взема само единъ букетъ изъ неговата „общественна дѣятелность“, за да увѣнчамъ достойната му глава.

Съвременнитѣ социални борби могатъ рѣшително да се разглеждатъ като борби *само* между два лагера, между които не сжествува никакъвъ предѣлъ: отъ една страна угнѣтени, експлоатирани, гладни, мизерни, отъ друга сити, огоени, владѣющи, властующи; отъ една страна правото, като единствено оръжие, отъ друга подлостта, грубата сила, политическата властъ. Това сж два воющи лагера, за които не сжествува примирие: исчезването на едния обусловва цѣлата борба, е послѣдната цѣль. Всеко отклоняване и мѣнява коренно характера на борбата, превръща я въ анархия. Нѣма отстъпване, нѣма почивка, борбата е сждбоопасна. Това е може би послѣдний бой въ областта на економико-социалния животъ на чловѣчеството. Кой подготви раздора? Кой исконямиятъ и хвърли въ тѣхъ искрата? Кой бѣше лукавий непри- тель, експлоататоръ? — Това е достатъчно познато. Както и да е, борбата е важна. Господетвующия лагеръ чувствува съ всѣки нервъ грозотата на идящата буря и съ отчаяни сили се мжи да замедли пейното идване. Уви, напраздно! — Всички оръжия се опитватъ.

Прогрессистъ, антисемитъ, либералъ и пр., всички крадигъ единъ презъ другъ, мизерничатъ, безсѣвъстничатъ на смѣтка на бѣдния, ограбения народъ. Завива се човѣку свѣта да надникне въ политическия лабиринтъ на тая тѣпа, която образува неприителския на народа лагеръ. Въ самия този

лагерь отдѣлни борби единъ противъ друго съ сжигитѣ сръдства, съ сжщата цѣль: Политически комбинации, партизански борсови игри, дипломатически хитрости и мизерии, всѣ-какъвъ родъ каратѣозлюци — дѣйствително отврагителни работи!

Въ мирно време всѣки единъ отъ тия малки лагери се бие въ гърдитѣ, кълне се, увѣрява, доказва съ всевъзможни сръдства, че единствено въ неговитѣ кални принципи лежи спасението на човѣчеството. Това сж крадци, които ви залъгватъ, за да ви окрадатъ по хубаво. Дотѣгне ли на народа да търпи, понижали да извоюва отнети права и даде знакъ за борба, о! тогава гледай какъ до сегашнитѣ крѣвни душмани лизатъ другъ другиму ржцѣтѣ, надпрѣварятъ се въ измислование сръдства да смажатъ пробуденый робъ. Нѣма милость тогава за тоя народъ, въ чѣто име тѣ до сега лѣжеха, грабиха и се препорѣчваха. А това е най мизерното. Резултата отъ 19-ий Юний *), койго бѣше продуктъ на господствующата класа, по опредѣлено казано, и на властующата партия, представляване въ свои ходъ единъ отъ такивато подли актове. Нѣколко гладни работника, на които съсѣдната Италия съ чрезмѣрно ревностната си продукция на бѣдни, отиѣма и така скѣдни залъкъ отъ устата, бѣха дѣйцитѣ на случката. Господствующитѣ грабнаха тоя актъ, растѣгнаха го, раскрониха го по тѣхенъ планъ, помѣчиха се да направятъ отъ него плашило и го представятъ като плодъ на организиранни пролетариатъ. Но то се обърнѣ, пло въ очитѣ имъ и каза: вий ме родихте! Земята на Тела бѣ честита да види партизански постѣпки, каквито рѣдко другагѣ сжществуватъ; а наслѣдницитѣ на тоя герой, размѣнили своя патриотизмъ съ свой интересъ, юначеството съ подлий страхъ или овчето равнодушие, бѣха онимѣли, подивѣли и мигаха предъ дѣлата на пѣколко бѣсни „господари“, които дойдоха въ ревността си до забравяние. Господаритѣ почнаха публично да проповѣдатъ шпионството, а единъ началникъ *зиповѣдаше* даже на гражданитѣ, които съставляваха печалпата „Bürgerwache“, да шпиониратъ и допосеничатъ. Прессата не остави нищо свѣто на противницитѣ не онятнено и посѣгна даже въ частнитѣ фамилии дѣла на народнитѣ приятели. Предъ очитѣ на цѣль.

*) Въ Берлиъ.

свѣтъ биде възнаградена чрезъ публични помощи престѣпната жестокость на нѣколко глупави полицисти противъ беззащитния народъ. Калнитѣ души испъкнаха като гъби при тоя случай, едни като герой, други като лакей на смущението. Особенно смѣшно и ниско бѣ повѣдението на единъ профессоръ, който въ разстояние на нѣколко дена нѣколко пѣти промѣнява убѣжденията си и скокна отъ висотата на единъ прогресистъ до низостъта на единъ обскурантъ социалъ-политикъ. — Цѣли полкове войска бидѣ държана съ мѣсеци и на хиляди фамилии въ лицето на тѣхнитѣ бащи, брати или сипове, които служеха като играчка въ рѣцѣтъ на господаритѣ за достиганне на коварно скроени планове, биде отнета за дълго врѣме прехраната. Искана да придадѣтъ на цѣлото характеръ на подготвено отъ организираный пролетариатъ въстание противъ властитѣ и да напесатъ смъртенъ ударъ на цѣлото мѣстно работническо движение, обаче ударътъ не бѣше сполучливъ. Организираный пролетариатъ, който нѣмаше нищо общо съ случката отъ 19-ий съ стонческо равнодушие и търпение посрѣщна опититѣ на господаритѣ и показва, че дѣйствително разумътъ и тактичността стои на негова страна — господаритѣ се омаскариха чрезъ и въ своитѣ дѣла.

И единъ отъ главнитѣ герои на тия мизерии, чието лице е покрито и оцапано съ заплювки, излиза и съ извѣстна гордостъ заявява: това е мое, азъ ви позволявамъ. А вѣмъ кой позволи, господине? Какъ спечелихте тоя рай? — О, знаемъ, знаемъ! не сѣ ни нуждни доказателствата ви. Всѣка стѣпка пространство има своята тайна, своята история; а тамъ задъ горитѣ, които ви владѣете, запичатъ хиляди глави, страшни, сухи безъ кожа и мускули — мъртешки черепи, и надъ тѣхъ лѣти демонъ, на чийто чело стои папсано вашето име. Тѣ се движатъ леко, нѣ сигурно и никакви хитрости не ще бѣдѣтъ въ състояние да ги върнатъ. Тѣ ще се събератъ на кръгъ предъ вратата на къщата ви, въ която се наслаждавахте съ тѣхната кръвъ и потъ, и ще държатъ сѣдъ върху дѣлата ви. Унищожение ще бѣде послѣдната присѣда и съ нейното изричане ще изчезнете и ви, демона и името ви. Хубава и чудна ще изгрѣе тогава зарита на свободата и справедливостъта;hubaва и весела ще бѣде тогава настѣпващата пролѣтъ, гдѣто човѣкътъ е равенъ на човѣка, и ва-

нитѣ жестокости ще бѣдѣтъ разказвани на потомството като басни. Нѣ до тогава оставате виѣ — мизерници.

Ний побързахме да се отдалечимъ по-скоро отъ това мѣсто, защото опасно е да се пребивава въ границитѣ на таква господарски владения, гдѣто зли духове обитаватъ... — Пѣтеката ни извѣде — о, проклетие, пакъ вила! Та цѣла Швейцария се памира въ рѣцетѣ на вилисти. Да, така е то въ свободна Швейцария. Хубаво име е свободата, ала трудно е нейното съществуване при тии обстоятелства, даже и въ геройска Швейцария. Най свободната република — було, подъ което се криятъ по-кални работи, по-голѣми мизирни, отъ колкото въ деспотическа России!

Срѣщаме единъ работникъ, когото помолнихме да ни покаже шосето, за да не се забъркваме вѣчно изъ вилии и приемаме чистосърдечното увѣренне на още по-чистосърдечнитѣ господари въ благоволенieto имъ да ни дадѣтъ свободата да надникнемъ въ тѣхнитѣ дворове. Указа се твърдѣ приказливъ човѣкъ. Запитахъ го, кому припадѣжатъ горитѣ на около. — Тази отъ тука до тамъ, простира се толкова и толкова далече на фонъ едикой си; тази на фонъ едикой си, и той сочеше на дѣсно и лѣво, на Югъ, Западъ, Сѣверъ и Истокъ — на четиритѣ краища и всичко това припадѣжи на рицари, отдѣлни лица и милиопери. — „А кому припадѣжи шосето?“ запитахъ го азъ на подигравка.

„На забърканитѣ, като васъ,“ отговори той, като се смѣеше и ни посочваше пѣтьтъ, който недалечъ отъ насъ се протакаше и изгубваше тамъ далечъ въ гѣстата сѣничаста гора.

П И С М А

ЗА

ВСЕМИРНАТА ИЗЛОЖБА ВЪ ЧИКАГО

ОТЪ

АДОЛФА ХЕПНЕРЪ *).

I

7 Септемврий 1893.

Подиръ една и половина недѣли азъ отивамъ пакъ въ Чикаго. Този пакъ азъ ще се помъча да изпълня молбата Ви — ще Ви испращамъ ежедневно своитѣ бѣлѣжки по изложението, които да Ви даватъ единъ приблизителенъ прегледъ на цѣлото.

Азъ би отпътувалъ още днесъ, ако ми позволяваха моитѣ запятни. Но Вий знаете сѣдбата на бѣдния редакторъ на единъ работнически вѣстникъ, закованъ като робъ въ своето писалище, тѣй като бюджета не допуша достатъчно число помощници. При това, азъ можъ да се нарежъ честитъ, че не съмъ падналъ тукъ, въ Америка, тежко болѣнъ нито единъ день даже; защото нашия брата хора нѣматъ нито време, нито позволение за това.

Сега, може би ще попитате Вий: защо въпреки, всичко това, въпреки затрудненята що срѣцнахъ, азъ искамъ още веднажъ да посѣтя изложението, гдѣто съмъ билъ вече двѣ недѣли.

Просто, защото въ разстояние на четирнадесетъ дни азъ не можахъ *да се наситя да гледамъ* — впрочемъ пикой не може да пренесе тигостната умора отъ това изложение повече отъ двѣ седмици — и азъ отпътувахъ отъ тамъ съ твърдо намѣреніе да се върна пакъ, за да прегърна още веднажъ тая красота, преди да умра.

Въ разстоянтіе на тѣзи десетъ недѣли отъ моето завръ-

*) Neue Zeit, Revue des Geistigen und offenlich. Lebens. XII година, I томъ, книга 2.

щашие отъ Чикаго половината отъ монетѣ мисли и усѣщания бѣха насочени къмъ тоя World's Fair (Всемирень панаиръ) — не само за това, че любопитството и любознателността ме възбуждаха, да се запозная се многото стотини подробности за изучаването на които не стига едно двуседмично посѣщение — ами защото преди всичко, *страстното стрѣмление къмъ разнообразната несравненна красота не ми даваше покой.*

Като говори за красота, азъ не мисля за отдѣлнитѣ изложби; не изобщо и за изложениитѣ предмети; азъ мисля за цѣлата распоредба на тоя колосаленъ всемирень повъ градъ, тоя рай отъ приказнични, чаровни и вълшебни редове отъ колосални палати и изищнитѣ улици съ своитѣ лагуни, фонтани, градини, паркове, басейни, съ своитѣ аркади, коловади, перистили, паметници, стълбове, черкви, сводове, кули и великанското — далечно Мечиганско езеро.

Всички посѣтителни на изложението, които до сега сѣмъ занитватъ и всички рапортѣори, чиято писма сѣмъ прочетъ, всички сѣ били въ затруднение да изразятъ съ думи извъп-редната висота на своитѣ чувства, въстроги учудвания, и омайвания отъ красотата на цѣлото изложение.

Всички при такива случаи употребявани прилагателни имена и прилагателни изражения се употребяватъ безъ ни най-малко да сполучитъ онова, което говорищиятъ или писващиятъ има за цѣль да искаже, Magnificent (пиппо и величественно), grand (великолѣпно), „You never saw and you wil never see such alike“ (ти никога не си виждалъ това и никога не ще го видишъ пакъ) или „it cannot be beskribed at all“ (изобщо не може да се опише) и др. т. Също и въ пѣмскитѣ вѣстници и списания азъ често срѣщамъ признанието: „Това неможе да се опише; трѣбва да го видниъ за да го разберешъ“.

Тѣкмо преди да трѣгна за Чикаго, азъ срѣщпахъ единъ господинъ, който току-що бѣ се върналъ отъ тамъ.

Е, като какъ Ви се види? попитахъ азъ.

— „Срамъ ме е просто да говори високо за това“, отвърна той. „Защото впечатлението върху мене бѣ тѣй силно, че дори спомнянето за него ме привождатъ въ такова чудно — чувствително настроение, щото се боя да не бѣдъ осмѣль“.

Тоя човѣкъ, както азъ твърдѣ скоро лично се убѣдихъ,

доста се бѣ доближилъ до истината въ своето непосредствено опредѣленіе красотата на цѣлото изложение.

Обиколката около продълговатия „Court of Honor“ (Почетенъ дворецъ), въ който се групиратъ около единъ басейвъ и въ различни градини величественитѣ десетъ главни палати на „Бѣлия градъ“ — приблизително единъ пѣтъ отъ най малко тридесетъ минути, ако искашъ да гледашъ и да се наслаждавашъ — привежда дори и човѣка, въ други случаи равнодушенъ и безчувственъ, къмъ възвишеното, въ едно свѣто, вдъхновено настроение — особено, когато всичкитѣ тия „годеници въ бѣлата държава на годеницитѣ“ — както ликующъ азъ при първий погледъ кръстихъ палатитѣ — промѣняватъ въ късното слѣдпладнешно слънце свонтиѣ благовонни тандемни одежди въ блѣскъви атласни дрѣхи.

Колко жалко, само че цалувнитѣ на годеницитѣ сж тѣй солени!

Тука азъ попаднахъ, безъ да желая собствено това, въ „онова настроение“ което, Вий изисквате да Ви прѣдстави, по не пълно справедливо, както се убѣдихъ скоро. Защото и азъ се отклонихъ отъ точното опредѣленіе красотата на всемирното изложение.

При всичко, че нѣма никаква безусловна мѣра за красотата, ний трѣбва да намѣримъ една относителна, чрезъ която да можемъ да се обяснимъ презъ океана.

Ако дадемъ ходъ на ежедневнитѣ прилагателни имена: „плѣнително“, „трогателно“, „умилително“, „за пенсказване“, „невѣроятно“ ний не би направили ни една стѣпка навжтрѣ въ нашето обяснение; много по-изразителни би биле, въ сравнение съ тия прилагателни имена, думитѣ на тривиалния лжедневенъ говоръ: „Отдохъ тамъ и се смаяхъ!“

Азъ помислихъ малко върху това и мисли, че съмъ първий, който съ това давамъ едно попе на половинъ сполучливо опредѣленіе на красотата на Чикагското всемирно изложение.

Сърѣдоточете, мои читатели и читателки, мисленно въ себе си представеніето за наслажденията, за въсторгитѣ, чувствата на щастие, на духовно възвишение и облагородиване и омайване на чувствата, сърѣдоточете писменно въ себе си цѣлата сума на всичкитѣ тия моменти, които биха напомнили вашето същество, ако бѣхте въ състояние да па-

правите едно подиръ друго и същевременно да преживѣте или да вкуситѣ слѣдующето, което е възможно само въ течение на нѣколко години.

1) Впечатленията отъ: прочитанието на Тургеневитѣ и Толстоевитѣ романи.

2) Едно пътуване по Елба презъ саксонска Швейцария и друго по Реннъ отъ Кобленцъ до Майнцъ, или презъ хубавитѣ мѣста на България.

3) Откъследи отъ най-прочутитѣ опери и представлениата на първитѣ артисти.

4) Завладяването на „първото либе“.

5) Хайлевитѣ лирически стихове и „пътни картини“.

6) Страстуванието изъ музеитѣ на Парижъ и Виена, или на Берлинъ и Лондонъ.

7) Единъ късъ отъ Швейцарскитѣ или Тиролскитѣ Алпи; изгледа на Стара-планина и Рила.

8) Ласкаевитѣ пай-пламенни брошури; Гедовата ораторска увлекателностъ.

9) Една обща закуска, подиръ дълга утринна расходка, въ градината на пѣкои бани, обкръжена съ купъ природни хубости.

10) Вечерна расходка при засѣданнето на слъпцето по политѣ на Балкана.

И тъй, помислете си, че тия десетъ удоволствия би могли *едновременно* да въздѣйствуватъ на Васъ, въ своята цѣлостъ въ своята пълнота, въ своята свѣжестъ, и Внй ще имате едно представление за това, като какво умно или глупаво лице ще имате, ако Ви турпатъ изведнѣжъ, непадѣйно, въ Fair Grounds (Мѣстото на изложението) въ Чикаго.

Съ това азъ искахъ да кажа, че мпогострапната, великанска красота на това изложение преодолива цѣлния човѣкъ и приковава всичкитѣ негови чувства, не само очитѣ му; защото то е хубаво не само въ просто-естетическо значепие на думата, ами Kalon Kagaton, въплощението за всичко добро прекрасно съвмѣстно.

Да приведемъ само единъ примѣръ отъ ефекта на това изложение върху човека:

Безбройни хиляди пътуватъ съ пълни джобове и въ вѣмѣренне най-людешки да поживѣятъ като на единъ „всемирень папиръ“ гдѣто може би никон те не познава. Обаче, въ

своето двунедѣлно страпствување азъ не срѣднахъ нито единъ пианъ човѣкъ. Непристойнитѣ хора чувствуваатъ единъ свѣщенъ страхъ отъ безчипната предъ лицето па едно таква откровение на пианото величие, какъ то се отзовава и оглежда въ всѣко сърдце и душа отъ изгледа на тоя мощенъ наиздательскъ вжгъ на красотата и художиника цивилизация.

Отъ какъ Америка принадлежи къмъ образованитѣ народности, никога не е имало събрание поне на едната десетина или стотинка отъ това гдѣто да царува на всѣкждѣ такъвъ единъ любезенъ милъ човѣкченъ изиценъ топъ, какъто въ областта на „Fair Grounds“.

Много полкове солдати отъ регулярната войска непъливатъ полицейската служба. Това сж хубаво облѣчени, любезни момци извъредно услужливи, които хиляди пати въ единъ часъ търпеливо расправятъ на чужденеца, въпъ отъ свонитѣ служебни длъжности, за всѣко пѣнцо и за всичко, безъ да се умориваатъ, безъ „бакшинъ“. Който малко е упражненъ въ гледанне разни мѣста, мажко може да си памѣрва пати по площада; ако излѣзите отъ една страна противна на тая, въ която сте влѣзли, цѣлото положение Ви се вижда вече съвсѣмъ друго: който сега не може да се ориентира отъ картата на положението и не рачи да пита, гдѣ се памѣрва, или предпочита да обикали зданията, той загубва въ ходение по голѣмата частъ отъ времето си.

Отъ долното расписание може да си прѣдстави човѣкъ размѣритѣ и обеимитѣ на слѣднатѣ шестнадесетъ главни палати, които лежатъ отдѣлно едно отъ друго и като отъ всѣка страна иматъ входы и исходи.

Зданието за индустрията: 1687 крака дълго и 787 широка; 30.1₂ аккри земи. *)

Зданието на администрацията: 262 X 262; 1.6 аккри.

Палатата за рудитѣ: 360 X 700; 5, 6 аккри.

Палатата за електричество: 345 X 6,900; 5.5 аккри.

Палата на транспортацията и пристройки 256 X 900 и 425 X 900, всички 14.4 ак.

Художественна галерия и пристройки 120 X 300 и 320 X 500, всички 4.8 ак.

Изложба за овошарство и градинарство 250 X 998 и 27 X 100, всички 6.2 ак.

*) Единъ аккръ 0.405 хектара.

Палата за машини съ пристройки: 492 X 846 и 490 X 461; всички 15·8 ак.; при това още 2·1 ак. за заводъ, хидравлически машини (тулумби) и работилници за разни поправки.

Палата за земледѣлнето съ пристройки: 500 X 600 и 300 X 550 и 125 X 450; всички 14·3 ак.

Правителствената палата на съединенитѣ щати на 345 X 415; 3·3 ак.

Женската палата: 199 X 388; 1·8 ак.

Изложба за риболовство: 165 X 365 съ една пристройка отъ 135 въ разрѣзъ: 2·2 ак.

Палата на щата Илинойсъ 15 X 450; 1·7 ак.

Здание за изложба на дървета: 208 X 528; 2·5 ак.

Здание на щата Калифорния: 144 X 435.

Здание за антропологията 255 X 415.

Въ тия здания ще забѣлѣжите безбройно множество входи и изходи; за това лесно можете да попаднете въ мѣста, чужди още за тебе и чакъ подиръ петъ или десетъ минути дълго дирение да се намѣришъ на мѣстото, което мислишъ да стигнешъ.

Скѣпото ти се случва, когато ходишъ изъ улицитѣ, образуванъ отъ „държавнитѣ къщи“, палатата на 42 щати на Съюза, на южно-американскитѣ, европейскитѣ и пѣкои азиатски господарства. Между тѣхъ безбройното число на грамадитѣ великолѣпни палати-павилioni (на всички само възможни — строежни стилове) на голѣмитѣ туземни и чуждестранни фирми, на американскитѣ желѣзници, фабриканти, дружества, заведения; по пататѣкъ повече отъ цѣла дузина голѣми здания — гостинници и кафенета (каквито „Казиното“ отъ 120 X 250 кр.) — и, забѣлѣжете, самостоятелни гостилници въшъ отъ палатитѣ на изложбата, въ които се намѣрватъ кафенета, мѣста за закуска, гостинници въ голѣмо множество и дори пѣкои съ 500 сервиси. Въ „Казиното“ бѣхъ пригответи, когато го посѣтихъ, 1500 сервиси за Table d' hôte, които струвахъ само единъ доларъ.

И тъй — вземете това за първа частъ на увода. Преди да отпътувамъ, азъ ще Ви испрати още едно писмо, и послѣ туй ще получите отъ Чикаго половинъ дузина ежедневни пресни бѣлѣжки за обиколкитѣ ми.

Превелъ отъ пѣмски *Ив. Псалтовъ*.

СОЦИАЛИСТА ДЕМОКРАЦИЯ ВЪ РУСИЯ.

(Писмо до издателитѣ на полския прѣводъ на „История на революционното движение въ Русия“ отъ Алфонса Туна).

отъ

Георгия Плеханова.

Другари,

Помолихте ме да очертая, като приложение къмъ книгата на Туна, взглядоветѣ и стрѣмленията на русскитѣ социалъ-демократи. На драго сърдце приемамъ това, понеже считамъ, че е отдавна вече време да се разберемъ съ нашитѣ братя, полскитѣ социалисти. Ала ний не сме революционна секта, съ программа, извлечена изъ нѣкакви общи утопически принципи. Днешнитѣ ни взглядове и стремления сѣ органически продуктъ отъ историята на руското революционно движение. Ето защо въ своя очеркъ азъ трѣбва да отдѣля много мѣсто за оцѣнката на това движение.

Впрочемъ, не се страхувайте: азъ нѣма да заглеждамъ по-подалечъ отъ шестдесетѣтѣхъ години, въ които се разви масовото революционно движение на тѣй нарѣчената у насъ интеллигенция.

Въ началото на това паметно десетолѣтие въ нашитѣ революционни кръжоци господствуваха двѣ направления: едното отъ тѣхъ е свързано съ името на Петра Лавровича Лаврова, другото съ името на покойния Михаилъ А. Бакунина. Сждбата на тия двѣ направления бѣше съвсѣмъ различна.

П. Л. Лаврогъ безъ съмнѣние е достоенъ за всѣко уважение, като човѣкъ, който съ революционното движение е слѣлъ всичкитѣ си симпатии и антипатии, който му е посвѣтилъ всичкото си широко, многостранно знание. Ала той винаги е билъ и ще си остане *еклектикъ*. Въ неговото мирозъзерцание всѣкога сѣ се съгласявали по между си най-разнообразни и даже съвършено противоположни елементи. Това го съзрѣ и често му го указваше още редакцията на „Современникъ“. Чернишевски осмиваше философскитѣ съчненія на Петра Лавровича; Аптоновичъ остро ги критику-

ване. До края на шестдесетте години никому не дохождаше на ума да смѣта енциклопедично образовани полковникъ за истински и дори за възможенъ вождъ на „младото поколение“. Появлението на „Историческитѣ писма“ значително измѣни работата. Тѣ имаха сѣщото распространение, като най-извѣстнитѣ съчинения на автора на „Что дѣлать?“ П. Л. Лавровъ спечели огромна популярностъ. Нашата напредничава младежъ съ радостъ видѣ, че той е *революционеръ*, затова слѣдъ нѣколко години, като избѣга отъ заточението си въ чужбина и почва да издава непериодическия прегледъ. „Впередъ!“ той имѣ между младитѣ революционери мнозина върни приятели и горѣщи послѣдователи.

Въ литературно отношение „Историческитѣ писма“ сѣ съвършено лишени отъ достоинства. Нѣщо повече: лесно се вижда въ тѣхъ усиленето на автора да се отърве отъ своето сухо, тежко и несполучливо изложение и това причинява подавящото чувство на нѣщо си неестествено: като че ли слонътъ иска да играе на вѣже. А що се отнася до *съдържанието*, азъ вече забѣлѣзахъ, че П. Л. Лавровъ е еkleктикъ. Въ неговитѣ исторически възгледи, както въ земната кора при перпендикуляра на нейното пресѣчване; виждаме цѣлъ редъ отъ послѣдователно сформирани слоеве. На автора остави неизгладима слѣда всѣка горѣ-долу изъ извѣстнитѣ философски школи, които се смѣнявахъ въ процеса на умственото развитие на Западна Европа. Най-големо влияние върху му имахъ, както се слѣдва, нѣмскитѣ философи до Бруно Бауера и Макса Штърнера исклучително. Като добросовѣстенъ читателъ, П. Л. Лавровъ се запозна съ всичкитѣ горѣ-долу издающи се мислители на Германия, а като еkleктикъ той не се съгласи напълно нито съ единъ отъ тѣхъ, но затова нѣкъ нито еднѣго не отхвърли всецѣло. Въ всѣкого той намираще частица правда и старателно и притуряше къмъ пѣстрото здание на собственитѣ си възгледи. И чудно нѣщо! Въ тая механическа бъркотия на частици отъ различнитѣ системи, всѣка отдѣлна частица заема *толкова* мѣсто въ цѣлото, *колкото* нѣ-малко стойностъ има философията на историята на тоя мислителъ, отъ когото тя е заета. Тоя законъ на *обратната пропорция* господствува въ „Историческитѣ писма“ като неизмѣнимъ природенъ законъ. Така напримѣръ, Шеллингъ и Хегелъ съвършено се изли-

чаватъ, въ туй време когато Кантъ не престава да мачи автора съ своята наука за въщата въ сама себе си, Ding an sich, а Бруно Бауеръ гласно му шепне своята, както у насъ обичатъ да се изразиватъ, *формула* на историята. Тая формула е извънредно проста. У Петра Лавровича ти взема тоя видъ: съдържането на историческия процесъ се състои въ преобразованието на културата, което се извършва отъ критическитѣ личности. У Бруно Бауера „културата“ носеше названието „Wirklichkeit“ (дѣйствителностъ) или „das Positive“, а критическата мисль се наричаше „Kritischer Geist“ (критически духъ) или „Selbstbewusstsein“ (самосъзнание). Но тая незначителна разлика въ терминологията никакъ не измѣни работата.

Взгледовѣтъ на братита Бауеръ бѣха реакции противъ идеализма, противъ хегелова идеализмъ. Макаръ тая реакция да имаше добъръ *raison d'être*, ала тя бѣше много повърхностна и не основателна. Развитието на „съзнанието“ служеше на Бауера като ключъ за обяснение на цѣлата история. Като не вземаха никакъ подъ внимание, че туй развитие е необходимо слѣдствие отъ причини, които не зависятъ отъ човѣшката воля и се намиратъ вънъ отъ областта на „съзнанието“, Бауеровци стѣпваха—въ философията на историята—на гледна точка несравнепно по-идеалистическа отъ гледната точка на абсолютния идеалистъ Хегели, който добръ разбираше и отлично разисни, че развитието на човѣшкото „самосъзнание“ има свои дълбоки причини, които не зависятъ отъ „съзнанието“.

Нѣма нужда да разглеждаме тука, защо радикалната реакция противъ Хегели въ Германия се яви отначало въ формата на съвършено повърхностенъ идеализмъ. Стига ни да кажемъ, че тамъ работата взе съвършено друго обръщение. Още въ книгата си „Светото семейство или критика на критическата критика“ (Die heilige Familie oder Kritik der kritischen Kritik) Марксъ и Енгелсъ показаха пълната несъстоятелностъ на Бауеровскитѣ възгледи. Въ края на четиредесетѣтъхъ години главнитѣ основи на новия *диалектически* материализмъ бѣха вече изработени въ общи чѣрти и послужиха като фундаментъ въ „Манифеста на комунистическата партия“ за практическата программа на революционния пролетариатъ. Отъ тогава прогресивната мисль на за-

падна Европа съвършено се прости съ всичките родове и видове на идеализма. Тоя периодъ на появиението, обработването и пропагандата на новия материалистически възгледъ на свѣта е много интересна отъ теоретическа страна и безъ съмнѣние пай-важна въ своите практически слѣдствия епоха въ историята на философията. Но именно тя бѣше съвършено неизвѣстна на П. .Л. Лаврова тогава, когато той написа своите „Исторически писма“. Той знаеше всичко, що бѣ *преди Маркса*, но нѣмаше никакво понятие за *Маркса*. Той владѣше, до колкото това е възможно за единъ еkleктически умъ, послѣдната дума на радикалната предмарксовска философия, въ цѣлата ѝ теоритическа голота, въ цѣлата ѝ безсѣдържателностъ, и начепа да гради върху фундамента, който въ края на шестдесетѣхъ години бѣде разрушенъ отъ трудовѣ на Маркса и Енгелса. При това той внесе и своята мисль въ плана на съграденото отъ него здание. Именно той изпамѣри, не безъ заимствувания отъ Огюста Копта; бързо прославения у насъ *субективизмъ ментъ въ социологията*, който вече нѣма хичъ нищо общо съ научното разбиране, като прикача на системата утопическия възгледъ върху общественния животъ. Русската „субективна социология“ е много далече отъ западно-европейския *натурелъ социализмъ*. Когато П. .Л. Лавровъ се запозна съ теоритѣ на Маркса, стори му се, че е поправилъ работата, като провъзгласи съ уважение автора на „Капитала“ за свой „великъ учитель“.

Днесъ мнозина руски „социолози“ призоваватъ „субективния“ методъ и го бранятъ съ яростъ. Ала тая младежъ, която съ възхищение прие появиението на „Исторически писма“, много малко се грижеше за социологическия методъ. Нея я привличаше мисльта на П. .Л. Лаврова за *дѣлността на образованитѣ класи къмъ народа*. Тая мисль даваше теоритическо изражение на тѣхнитѣ практически стрѣмления да въвлекатъ съ себе си народа въ революционна борба съ правителството.

Туй разглежда, какъ авторътъ на „Писмата“ се е колебалъ при изработване програмата на „Впередъ“! Азъ пъкъ мисля, че тая программа, която той дѣйствително прие, съвсѣмъ не противорѣчеше съ гледната точка на „Исторически писма“. Съзнателнитѣ критическомислящи личности трѣбва да преобразятъ културата. Подъ тая формула, лише-

на отъ всѣко съдържанне, много добръ може да бѣде привлечена напримѣръ мирната дѣятелность на нашето земско или градско самоуправление. Но подъ нея сѣщо тъй добръ може да бѣде привлечена дѣятелността на революционеръ. Программата на „Впередь!“ я изпълни съ революционно съдържанне, което отъ своя страна бѣ до крайность абстрактно. Да преобразишъ културата чрѣзъ критическата мисль значеше тогава да се занимавашъ съ пропагандата на социализма. Но въ понятията на редактора на „Впередь!“ и на неговитѣ съмишленници тая дѣятелность ве се забави да вземе характеръ напълно утоически. Западно-европейскитѣ социалисти водятъ своята пропаганда, като се опиратъ върху неизмѣнния законъ на економическото развитие на буржуазното общество. Въ него тѣ виждатъ гаранцията за успѣшното увеличаване на революционнитѣ стрѣмления. П. А. Лавровъ бѣ до пѣмай-къдѣ далечъ отъ такъвъ изгледъ. Отъ неговата „субективна“ гледна точка, абстрактната височина на тѣхния „идеалъ“ и не по-малко абстрактната „справедливостъ“ на тѣхнитѣ стрѣмления осигуряватъ побѣдата на социалиститѣ. Собствено положението на работницитѣ маси той вземане подъ внимание само отъ една страна: отъ къмъ тѣхната бѣдность и експлоатацията имъ отъ правителството и управляющитѣ класи. На утоиститѣ се струва за съвсѣмъ ясно, че колкото повече търинъ народната масса, толкова повече тя трѣбва да е склонна да прѣтърне социализма. Тѣ даже не подозираха, че пачивтъ за производството на продуктитѣ и тѣхната разваля, които съществуватъ въ извѣстна страна и въ извѣстно време, упражняватъ рѣшаващо влияние върху по-нататъшното му общественно развитие. „Впередь!“ не отиде по-далечъ отъ неопредѣления утоически социализмъ и ето защо, като викаше постоянно за пѣмотията и израждашето на руския народъ, той не считаше за пужно да изслѣдва сериозно економията на Русия.

Народната сиромашия трѣбваше да има, разбира се, въ очитѣ на главния редакторъ на това списание и своята обратна страна: *прииженито* на работнитѣ маси, тѣхното невѣжество. Но той недостатъкъ трѣбваше да бѣде по равенъ отъ „критическата мисль“ на революционеритѣ. Колкото по-малко наука владѣе народътъ, толкова повече трѣбва да я добиватъ пропагандиститѣ; затова „Впередь!“ искаше отъ

последните почти енциклопедическо образование. Безъ съмнѣние образованието е много важно нѣщо, това отлично разбира европейскиятъ пролетариятъ; неговитѣ водители се стараятъ съ помощта на науката да очертаятъ обективни вървежъ на развитието и въ същото време да го представятъ на маситѣ. Науката помага на западнитѣ социалисти да разбератъ това развитие, да намѣрятъ материалнитѣ, економическитѣ условия, които водятъ къмъ социалната революция. П. Л. Лавровъ постави на науката съвсѣмъ друга роль. Количеството на знанията, което притежава единъ пропагандистъ, му се представлява, като извѣстно количество *доводи противъ господствуващата наредба и за социалистическото устройство на обществото*. Когато нашата революционна младежъ се обяви противъ лавровската пропаганда на науката, тя не се заблуждаваше, както мисли Тунъ. П. Л. Лавровъ и нападнаше тогава въ невѣжество, дори въ вандализмъ; ала нейното невежество се състоеше въ това, дѣто ти инстинктивно разбра, че Лавровъ не постави въпроса, както трѣбва, по не умѣеше критически да покаже утопическия характеръ на неговитѣ възгледи.

За социалисти-утопиститѣ — казва „Коммунистическиятъ Манифестъ“ — цѣлата по-нататъшна история се заключава въ распространението на тѣхното ново евангелие. Въ смѣлото се заключаваха цѣлата по-нататъшна история на Руссия въ очитѣ на нашитѣ лавристи. Въ тѣхното утопическо миро-сърцание нѣмаше мѣсто въпроса за *политическата борба*. Тѣ смѣтаха *политическата борба* вредна за *социализма*: „Вне-редъ!“ поддържане тѣсно — утопическото противопоставяне „*социализма*“ на „*политиката*“. А понеже неговитѣ привърженици бѣха и противници на всѣкаква агитационна дѣятелностъ, която тѣ считаха за вредно отвлечанне на силитѣ отъ единствено спасителната пропаганда на социализма, — тѣ скоро стапаха *революционери само по име*. Тѣ създадохъ секта, която упорно и постоянно нападнаше всичко, що бѣше жаръ на тогавашнитѣ „радикали“, — т. е. студентческитѣ бунтове, работническитѣ гревни, манифестациитѣ, които изразиваха съчувствие къмъ политическитѣ „престѣпници“, масовитѣ протести противъ безправieto на администрацията и др. т. и др. т. Туй драгнѣше много тогавашната революционна младежъ. Популярността на автора на „Историче-

скитѣ писма“ все по-бърже се намаляване. Една тогавашна карикатура го представляване каченъ на единъ ракъ и държащъ въ ржката си байракъ съ надписъ „Напредъ!“; тука пропията е явна. „Лавризмътъ“ губеше влиянието си всѣка година, всѣки мѣсець. Нѣкои отъ неговитѣ послѣдователи постепенно стапахъ пропагандисти на руския прогресъ, други пъкъ, по-подвижнитѣ, отхвърлахъ отъ себе си неспособната пета на доктринерството и се присъединявахъ къмъ другитѣ фракции.

(Славѡа).

СОФИЙСКАТА НАРОДНА БИБЛИОТЕКА.

ВЪВЪВЕЖИ.

Право да си кажемъ, ний съ особено неудоволствие взимаме днесъ перото въ ржката си. Ний се боимъ да не би читателитѣ да ни обвинятъ въ повторение на вѣща, които сж станали извѣстни вече и на малкитѣ дѣца. Защото, паистина, да се говори за ползата отъ публичнитѣ библиотеки въ днешно врѣме би значило сѣ едно, като да се утвърждава, че храната е необходима за човѣка. Но уви! тази истинна, която въ Александрия и отъ Мавритѣ бѣ схваната още прѣди хиленд години, днесъ се вижда като да не е добръ разбрапа у насъ отъ мнозина ужъ просвѣтени умове. Нашата библиотека въ Софія представлява такава неуреденостъ и оскѣдностъ въ книги, щото човѣка е просто срамъ да говори за нея. И намъ е чудно какъ тѣзи, отъ които зависи преуспѣването на този храмъ на науката не имъ дотегна да слушатъ постоянни патиквания и не се заематъ за пейпото по добро уреждане, когато на публиката омръзна вече да прави свонитѣ забѣлѣжки. А урежданieto и попълването съ наученъ материалъ Соф. библиотека е мислимъ повече отъ необходимо.

Днесъ науката е отпшла до толкова напредъ и печатението на нови книги и журнали е добило такива грамадни размѣри, щото за единичнитѣ личности, които искатъ да стѣ-

датъ движението на човѣчеството въ умственпо и културно отпожепне, е абсолютно невъзможно да си набавятъ, даже п ако сж специалисти, всичко това, което съ издава на въпъ. Затова п публичнитъ библиотеки се явиватъ въ тоя случай едно прекрасно спомагателно сръдство за разширение умственпня кръгзоръ на ламтицитъ за знапне и данапне сръдство въ ржцѣтъ на онѣзи, които искатъ и могатъ да послужатъ съ що годѣ на човѣшкия прогресъ. Тѣ трѣба да служатъ като истински центрове, като едни отъ най главнитъ разсадници, парѣдъ съ училищата, за разливане свѣтлина п знания между интелигентната масса. Открити за всички п всѣкога, тѣзи свѣщенни огради сж складоветъ на всичко това, което човѣшкия гений е успѣлъ да изработи п открие. Между тѣхпнтъ стѣпни трѣбва да се стича всичко честно п прогрессирующе, дѣто, като чете п рови творенията п дѣлата на всичкитъ минали п сегашни ратпци въ науката, ще може да вади п за себе необходими познания п ржководици пачала за въ свой животъ. Това като сж съзнали, днесъ европейскитъ държави харчатъ огромни сумми за поддържанпето п обогативапнето на своитъ библиотеки. Погледнете на Западъ п ви ще оставете просто смаяни отъ числото п уредеността на публичнитъ образовани п възпитателни заведепни, дѣто учения сѣтъ може да ходи п да утолива жаждата си за просвѣщение.

За културното п умственпо развитие на единъ народъ справедливо може п трѣбва да се сжди отъ числото п добрата уредба на неговитъ публични библиотеки. Но какво виждаме у насъ? Ний се считаме ужъ за просвѣтенъ народъ, гордѣемъ се съ свой културенъ напредѣкъ п мечтаемъ да испреваримъ пашитъ стѣѣди, а между това една библиотека не сме надарени да уредимъ каквото трѣбва. И наистина, Софийската библиотека има толкова недостатѣци, щото човѣкъ би трѣбвало да напълни цѣли страници, ако би пожелалъ, да ги изрежда едно по едно. Но тъй като за тѣхъ се писа вече много, пъти, както напр. за малкото време предоставено на публиката за четение п пр., за това ний ще ги мнемъ за сега, като се надѣваме, че управленпето на библиотаката ще обърне внимапие на тѣзи оплаквапни п ще туря край на препятствията. Ний искаме тукъ да обърнемъ внимапие то върху друга една страна. Така за „купуване п подвърз-

ванне книги“ на Соф. библиотека се отпускат всичко па всичко 20,000 лева. Но достатъчно е да си спомнимъ сто-типнитъ журналы и хиляди хиляди тонове съчинения, които се печататъ и прѣскатъ ежедневно въ образованния свѣтъ за да разберемъ всичката нищожностъ на тази сума. Нека забѣлѣжимъ тукъ, че презъ годинитъ 1885, 86 и 90 тѣзи сума се е въсклчвала на 30,000 лева. Значи вмѣсто да я увеличаваме постѣпенно, ний отиваме надирѣ. Хубавъ напредѣкъ паистина! При това статистиката днесъ е добила такова важно значение, щото, безъ съпоставицето на пейнитъ сухи цифри и данни, е немислимъ никакъвъ правиленъ изводъ почти въ всичкитъ клонове на наукатъ, особено въ областта на економията. А при туй многочисленитъ статистически свѣдения, които се печататъ навънъ, тукъ липсватъ всецѣло. Като изключимъ нѣколкото френцуски журналы отъ тази областъ, въ нея нѣма туку-рѣчи нито единъ отъ нѣмскитъ, които съдържатъ такива богати и цѣлни материяли. Малкото мѣсто не ни позволява тукъ да ги изреждаме и правимъ списѣкъ отъ тѣхъ, по ний вѣрваме, че дирекцията сама знае за тѣхното съществуване или може да ги намѣри въ който иска нѣмски каталогъ. Па освѣтъ това нашата цѣль е да укажемъ просто на една празнина, която се живо чувствува и трѣбва да се попълни. Но не е само туй. Въ нея нѣма и такива автори, като Зиберъ, Marx'a... Но чакайте, ний спомѣнахме име, което не се ползува съ голѣмо уважение у насъ и, може би, ще ни обвинятъ, че ний търсимъ само социалистически книги. Добрѣ, дайте ни тогава: Mill, Wagner, Rothertus, Neumann, Roscher, Schönberg и други, кадѣ сж: Schriften des Vereins für Socialpolitik, Cтепернъ Вѣстникъ, Archiv für Nationalökonomie und Statistik, Zeitschrift für Schweizerische Statistik, Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik, Allgemeines statistisches Archiv и други и други. Нѣма послѣдния обширенъ статистически трудъ на рускитъ професори по руското земледѣлие. Нѣма Lange, нѣма . . . Но, за бога, що има? За Софийската библиотека човѣкъ би по скоро изброилъ какво има отъ колкото какво нѣма. Ний отбѣлѣжихме тукъ само това отъ политическата економия, което въ едно минутно пренисване па каталога видѣхме, че липсува. Нѣка другитъ специалисти се произнесатъ въвѣка за своята областъ.

Не, тази апатия и немарливостъ за нашето умствено

развитие ще ни удужи, ако вървимъ се тъй. Тръбва да се дадатъ пособия въ рѣцѣтъ на интелигенцията и масата за тѣхното уметвенно развитие, за да не кленатъ въ самодоволно положение. Единъ народъ е силенъ и разбранъ само тогава, когато училищата и библиотекитѣ му сж добръ уредени.

Ний свършваме, като обръщаме вниманието на г. Министра на Просвѣщеніето върху тѣзи недостатѣци на Соф. библиотека и се надѣваме, че той ще изиска отъ Народното Събрание по голѣмъ бюджетъ за пейното подобруване и обогатяване съ книги.

Ш. Д.

СОЦИАЛЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ.

I.

Развитието на индустрията и работ- ническото движение въ ИТАЛИЯ.

Италия е страна съ още слабо капиталистическо развитие, но гдѣто пролетарията е започналъ да се тури въ съзнателна классова противоположностъ спрямо буржоазията. Тука владѣе още въ немалкъ размѣръ домашното производство за сега не само при доставяние сръдствата за живѣние, но и при предмѣтитѣ за обличание. Стоковото производство, гдѣто е проникнало, носи още преимущественно западнѣйско-дребно-буржоазенъ характеръ. А гдѣто капитализма се е появилъ на сцената, той повечето се движи въ неразвити форми, било въ домашната индустрия, било въ малки закрити заведения съ нищожно распределение на работата и досущъ малко употребяване машинитѣ. Новия италиански правителственъ законопроектъ за осигоряване при несчастни случаи пресмѣта числото на работницитѣ, работници не повече отъ десетима наедно въ рѣчно-машинна

работилница да възлиза на 1,000,000 души, отъ които почти една третина работятъ по пещищата на съобщенията. Съвременната индустрия се концентрира почти цѣла въ Горна Италия; Южна Италия е лишена напълно отъ капиталистическа индустрия, ако не се смѣта рудничарството. Напълно и безъ преувеличение може да се каже, че италианската индустрия, ако не се гледа на пѣкон нейни клонове, стои дори въ напредналитѣ си области половинѣ вѣкъ пай-малко по-назадъ отъ Англия и на 20-25 години — отъ Германия. Обаче, въпрѣки това, капиталистическото развитіе въ Италия не трѣбва да се цѣни тѣй малко; едрото производство почва да употрѣблява отъ година на година повече и повече работници: така щото работницитѣ при приготвяние желязото и стоманата — отъ 5,732 души въ 1881 година ставатъ тѣкмо 14,518 — въ 1889 г.; въ памуко-предачницитѣ числото на вретената отъ 1870 става четворно по-големо.

Работницитѣ въ Италия още немогатъ да се приспособяватъ паралелно съ бързото развитіе на индустрията къмъ нуждитѣ на фабрикантитѣ; колкото италианскитѣ работници и да се цѣнятъ, поради своитѣ ниски заплати, отъ предприемачитѣ на Швейцария, Франция, Австрия и Германия, относително проститѣ землени работи, тѣ все пакъ си оставатъ отъ гледището на капиталистическото производство най-калпави работници, толкова калпави, колкото може да сѣ биле пѣкога английскитѣ преди сто, пѣмскитѣ — преди петдесетъ години. Италианския работникъ не може управлява ни половината отъ вретената, що пѣмски може; сжщото е и въ рудницитѣ, горско заводнитѣ работи. На това съотвѣтствува относително — многочисленното употрѣбление на работнитѣ сили, голѣмото распространение на женския и дѣтския трудъ. 46.2 % отъ работницитѣ въ Италия сѣ отъ женски родъ, противъ 24.8 % въ Англия и 20.6 % въ Германия. Въ едрата индустрия женитѣ преодоляватъ още повече: въ книжната индустрия въ 1881 г. половината отъ работницитѣ бѣха жени; въ фабриканята на тютюна — почти $\frac{9}{10}$, въ онаи на елибрита — $\frac{2}{3}$, дори и въ рудницитѣ — приблизително $\frac{1}{4}$; най-много жени работници имаше въ текстилната (предачната) индустрия, гдѣто между 1,332,806 работници имаше 1,206,948 жени и дѣца по малки отъ 14 години; а въ фабричната

памучна индустрия между 88,111 работници имаше само 23,796 възрастни мъже. Италианският капитализъм експлоатира дори и дѣца въ най-пѣжната имъ възраст. Така въ свилепата индустрия въ областта Комо въ 1879 г. работѣха 1,977 *дѣца по-малки отъ деветъ години*, 9389 на възраст 9—12 и 10,686 на възраст 12—16 години; при това трѣба да се пресмѣтнатъ и 14,852 жени и само 3103 мъже, по-горѣ отъ 16 години. Подиръ като се издаде въ 1886 година единъ съвѣтъ непълнителенъ законъ за защита на дѣцата, тамъ дори и тогава работѣха 9503 дѣца отъ 9—15 години; числото на работниците жени се увеличава почти на една третина именно на 20,695, когато числото на възрастните мъже спада на повече отъ една третина, именно 2070 макаръ и не въ такава рѣска форма, все пакъ по сѣщия начинъ върви набираването и на малолѣтни — (евтеца) работни сили и въ другитѣ клонове на индустрията; тъй щото даже и въ рудничарството, гдѣто въ 1881 год. числото на женитѣ и на дѣцата по-малки отъ 14 години съставляше само една деветина, въ 1890 година вече ставатъ една четвъртина отъ всички работници. Нѣма нищо чудно, че при такива условия платитѣ на италианскитѣ работници сж извънрѣдно ниски.

Понятно е сѣщо, защо организацията на работниците и социалистическото работническо движение се памѣрва още въ началото си. Въ Италия липсватъ икономическитѣ прѣдварителни условия за едно движение на пролитариата, по обема и значение сходно съ английското и нѣмско работническо движение. Обаче съ развитието на индустрията, съ възползуванieto отъ опититѣ на работническитѣ движения у по напредналитѣ страни, социализма въ Италия си приготви свободенъ пътъ и скоро ще може да стигне и напредналитѣ части на социалистическото движение у по развититѣ страни.

Да хвърлимъ сега единъ погледъ върху италианскитѣ работнически организации. Напълно безцвѣтнитѣ и до скоро равнодушнитѣ къмъ класовата борба взаимно-спомогателни дружества (*Società di mutuo soccorso*) се съставятъ повече и повече отъ работници. Въ 1885 год. сѣществувалъ 4971 дружества отъ тоя видъ съ 804,000 членове и парична сума — до 25 и половина милиона марки. Главната цѣль на тия дружества е да осигурява своитѣ членове срѣщу загуба на

имота или на дохода, което може да стане или от болѣсть, или отъ смъртъ или отъ временна безработица. Тия организации не сѣ съвсѣмъ безъ значение за освободителната борба на работническата класа, тъй като все повече и повече отъ тѣхъ си поставятъ за задача да поддържатъ своитѣ членове и въ случай на доброволна безработица, при спиране на работа. Тогава тѣ ставатъ едно предварително училище за по-важни организации, тѣ приучаватъ и дисциплиниратъ до нейдѣ маситѣ, тѣ имъ доказватъ необходимостта на солидарния животъ и имъ посочватъ значението на организациятѣ.

Многочисленни сѣ сѣщо и политическитѣ дружества и клубове, които, безъ да сѣ биле испърво социалъ-демократически, състоятъ отъ значителна частъ работници, настроени демократически и опозиционно и се стрѣматъ да влѣзатъ въ лагера на международния социализмъ.

Обаче въ Италия има и работнически организации отъ спидикеленъ характеръ, *Società di resistenza*, така нарѣчени тѣ дружества за противодѣйствиe и борба, каквото между метало-работниците въ Миланъ, между работниците по голѣмитѣ желѣзници, между предачитѣ, между цигаро-работниците жени, между готвачитѣ, келперитѣ, хлѣбаритѣ и т. п. Сѣщо както въ Германия най-старитѣ организации сѣ онии на печатаритѣ и шапкаритѣ. Повечето отъ организациятѣ сѣ мѣстни дружества, но има и централизиранни. Безъ да се гледа на ниското състояние на индустрията, законодателството бѣ едно припятствие за развитието на синдикалното движение, съ изключение на Тоскана въ цѣла Италия закона до 1890 г. забраняваше, подъ страха на наказание, съединяванията на работниците за подобрене условията на труда.

Въ послѣднитѣ години се основаха отъ страха на работниците на шестъ мѣста каммари на труда, които служатъ за справочни бюра и централни пунктове на работническитѣ съюзи. Най-послѣ въ Италия има едно широко подобно на белгийското продуктивно-дружествено движение, социалистическия характеръ на което не може да се отрѣче.

Но и политическото работническо движение е вече силно побило корени въ Италия. То се е развило особно на послѣдно време твърдѣ бързо наедно съ другитѣ форми на италианското работническо движение. Обаче едва въ послѣдно

време социализмътъ въ Италия достигна онай точка на своето развитие, отъ гдѣто да дѣйствува непосредствено на масата. Успѣха на пролетариатския социализмъ сигурно ще става отъ година на година все по голѣмъ и голѣмъ; тихитѣ вълни на сегашното движение скоро ще се обърнатъ на бурно море за да разскжсатъ зиждетѣ и изветѣ, които буржоазното общество на Италия е патрупало противъ социализма. *) Движението върви неуморно напредъ, то направно, както това става и въ другитѣ страни, ще посочва на буржоазията тѣхнитѣ длъжности, но и сжщо така ще приготви побѣдата на пролетариата надъ изгнилото буржоазно общество.

II.

Работническитѣ дружества въ Сицилия.

Когато италианското правителство преди малко увеличи внезапно на осемъ баталюна и безъ това силния воененъ гарнизонъ въ Сицилия и сжщеврѣменно се распореди да се раздѣли острова на военни области и подобласти възъ основа на нуждитѣ за обществената безопасностъ, държавния вѣстникъ бѣ принуденъ да отбѣлжи като цѣль на това распореждане „по силното потжпкване на разбойничеството“. Цѣль свѣтъ знаемъ, че Brigantaggio-то (разбойничеството), при всичко че се намѣрва на едно цвѣтущо състояние, за срамъ на съврѣменното държавно устройство, все пакъ отъ много мѣсеци никакъ почти не бѣ се увеличило; сжщо се знаеше, и че то бѣ по-скоро онова непадежно движение отъ социалистически характеръ, което накара министерството Дипломати доста много да се напрегне. Нами осемъ дена преди това генералния директоръ на полицията бѣ испратенъ въ Сицилия да направи едно изслѣдване върху движението,

*) Споредъ току-що изѣзлия официаленъ рашортъ на централния комитетъ на италианската работническа партия, прѣдставенъ на конгреса въ Реджо — Емилиа на 8-ий септемврий 1893 год. къмъ италианската работническа партия сѣ се присъединили 294 дружества съ 107834 членове. Партията се конституира миналата година.

което до тогава, безъ да се разбере основно работата, безуспѣшно се преслѣждане съ полицейски мѣрки?

Донегдѣ може да служи за извинение само това, че правителството до сега бѣ си съставило само неясни представления за характера на избухналото, като дава, движенье; отъ друга страна не е твърдѣ за похвала на държавнитѣ управници, гдѣто така немарливо се отпасятъ къмъ явленията, които винаги сѣ единъ необходимъ плодъ на историческото развитие и на състоинието на една страна.

За голѣмо очудване на властитѣ както и на печата и на избравото общество изъ единъ пътъ стана явно, че работническитѣ дружества, противъ които въ разнитѣ градски и селски пунктове на провинциитѣ Палермо и Жирдженті бѣ подигнато полицейско преслѣждане поради разнитѣ слухове за тайни комплоти, насѣскване къмъ классово умраза, подравнене държавнитѣ и общественни основи, бунтуваши и т. н., че тѣзи работнически дружества се радватъ на една силна и явна организация, че тѣ сѣ се распространили като мѣтния изъ по голѣмата частъ на острова, че всички сѣ съединени помежду си и днесъ броятъ 200 — 300,000 хилеци членове. Това става понятно, като се вземе предъ видъ, че въ много малки мѣстности и пазанки всички наемни работници съюбно сѣ втѣзали въ дружествата. Работницитѣ, които иматъ надмощие въ дружествата въ градоветѣ, сѣ естествено, запаятчинитѣ-работници, въ приморскитѣ градове — ладияритѣ (капкичитѣ), докеритѣ (работницитѣ по пристанищата), хамалитѣ, а по селата — селскитѣ падничари. Допущаието въ тии съюзи не подлежи на особни условия; изисква се само безукоризненостъ и съгласие съ правилата и цѣлитѣ на дружеството. Освѣнъ запаятчинитѣ и селскитѣ падничари, въ тии съюзи има постѣпили и селени, дребни-землевадѣлци, рудокопачи, запаятчици, дори и чиновници, и търговци. Мнозина народни приятели гледатъ на това движенье съ одобрение и го пасърдчаватъ.

Отношението на *fasci dei lavolatori* къмъ систематическия и цѣлесъзнателния социализмъ е неясно и още колебателно. Водачитѣ сѣ повече или по-малко чисти социалисти прѣимущественно марксисти и тѣ обявяватъ цѣлото движенье за социалистическо. Въ слѣдетвие на това членоветѣ често се наричатъ социалисти и всѣки трѣбва да види въ това

движение по е едно видоизмѣненіе или едно начало на социалистическото движение. Впрочемъ фактъ е, че помежду множеството отъ едва пробуденитѣ къмъ мисленіе за себеси и за своето положеніе работници, помежду членоветѣ принадлежащи къмъ най-нискитѣ, най-необразованитѣ и най-окаипнитѣ класи още не може да става дума за собствено-социалистически мисли и цѣли. Тѣхнитѣ прѣдставления и желанія се спиратъ отсамъ границата, що раздѣли сегашната държавна и общественна форма отъ социалистическата.

Има повече отъ три десетилѣтия отъ какъ съществуватъ въ Сициліи отдѣлни, дори и съединени подъ едно здраво и рѣшително ръководеніе, революционни социалистически дружества, обаче тѣ не сполучиха да придобиятъ значеніе и влияние, защото маснитѣ просто не разбираха тѣхнитѣ учения за прѣмахване силата на капитала, за капиталистическото и общественното производство, за социализирането сръдствата на производството и т. н. Но работата тутакси се обърна, има-нѣма една година отъ тогава, щомъ на чело на движението се поставиха водители, които не се придържаха така слѣпо о сухата доктрина; тѣ туриха за цѣль на тѣзи дружества постиганіето на най-близки подобрения, подобрения най-живо искани и посочвани отъ самитѣ страждущи въ пещолі и теглила работници и селени. Тѣ почпаха да проповѣдватъ за тиранията и егизма на имотната класа, за изнураваніето и не чуваното експлоатиране на селскитѣ падличари отъ наемателитѣ и землевладѣлицѣ, за необходимостта отъ подобрение контрактитѣ за наема земята, контрактитѣ съ чифликчинитѣ домовладѣлци, повишаніе на безбожно-нискитѣ наемни плати, намаляване данъчния товаръ, раздаване на бѣднитѣ части отъ общивскитѣ и държавни земи. Като непогрѣшимо сръдство за постиганіето на тия цѣли тѣ посочватъ сдружаваніето на всички работници, на всички угнѣтени, на всички добромислящи люде, които по число надминаватъ всички класи и въ другитѣ страни отколѣ вече сѣ достигнали чрѣзъ съединепа сила едно подобреніе на положението си.

Тия предложени и енергическата и умѣла пропаганда направиха чудеса. Апостоли за „правата на пролетарията за братското сдружаваніе“ и „самопомаганіе“ се повиха въ пълно изобиліе; въ продълженіе на нѣколко мѣсеца стравата

се покри съ дружества, които властитѣ туриха на едно стѣпало съ Самогг-итѣ Maffia и Brigantaggio *).

До пегдѣ вината за това нѣщо пада и върху самитѣ дружества, които отчасти отъ неопитностъ, незнание на законитѣ, отчасти отъ влиянието на буйнитѣ екзалтирани водачи взеха едно застрашително предизвикващо положение, допуснаха подозрителни елементи въ своята срѣда и раздразниха властитѣ. Макаръ това не стана навредъ, тъй като въ повечето дружества отъ начало още господствуваше единъ удивително-умѣренъ разсудителенъ братски духъ, все пакъ ония погрѣшки послужиха за поводъ на полицейското преслѣдване, което пъкъ отъ своя страна представи много по голѣма грѣшка и ускори необикновено дѣлото на съюза. Безъ достатъчни законни основания затвариха дружественитѣ помѣщения, растурваха събраиията, запираха водачитѣ и членоветѣ, отнимаха червенитѣ дружествени знамена и подигнаха цѣлъ купъ съдебни процеси, които трѣбваше да се свършватъ все съ оправдаването на обвиняемитѣ.

Задружитѣ спираиия на работата (стачки) сж естествено главното срѣдство за достиганне цѣлитѣ на съюза, и тѣзи стачки отъ намѣсата на полицията доведоха до кървави сбивания, каквото напр. въ Грота, Кастелтермини и провинцията Джирджепти. Отъ страхъ да не бждатъ хванати и затворени цѣли работнически групи изъ сѣрпитѣ рудници, въоръжени съ едни търпокопи, други съ пушки, избѣгаха отъ жилищата си, нѣщо, което не спомагаше за увеличение сигурността на друиията.

Преговоритѣ помежду комитетитѣ на дружествата и правителствения комисаръ имаха за слѣдствие това, че повечето работници се върнаха, въ домоветѣ си, подиръ като получиха увѣрението, че не ще да има никакво наказание за едно просто участие въ дружествата, за папускаието на работата или за мирната пропаганда за тая цѣль.

Изобщо тия дружества не сж нищо друго освѣтъ дружества за извоюване на по добри условия на труда, на наемната плата, на живота. Нѣкои водачи, между които и прославения водител на съюза, палермитанеца, дѣловодителъ въ пародната банка, Гарибалди Боско, наистина предвиж-

*) Разни разбойнически шайки.

датъ въ своята пропаганда классовата борба, унищожение системата на наемнитѣ плати, господството на пролетариата, отстранението на всѣкакви привилегии, интернационализма и т. п., обаче членовѣтъ сега-за-сега изискватъ само по високи плати, по хуманни относи, по леки условия за сѣществуване.

Да описваме онова жалко, несносно, печално състояние, което е сѣщивската причина на това освободително движение, ще ни заведе твърдѣ далечъ. Официалнитѣ аграрни изслѣдвания, съчиненията на Соннино Франкетти, Виллари, Коланнини, Марселли и др. разказватъ доволно за това. Доста е да поменемъ, че самия правителственъ комисаръ оеѣди и това положение и че едно окръжно на Калтанизетския епископъ до подчиненитѣ нему свѣщенници, което увѣщава работницитѣ мирно да носятъ тѣжката сѣдба и да не прибѣгватъ къмъ насилие, но и изисква да се подобри тѣхното жалко и нетърпимо положение, като ками богаташитѣ да се отнасятъ по справедливо къмъ свонитѣ работници и да не гледатъ само свонитѣ интереси.

Отдѣлни пѣкои дружества вече сѣ си учрѣдили единъ видъ взаимно усигурение на живота; други пъкъ приематъ порѣчки за работа като кооперативни дружества, и сѣщеврѣменно иматъ характеръ на дружества за взаимно спомоганне, има много сѣщо консумни (потрѣбители) дружества, които иматъ касси за взаими, за болни, за стачки, даватъ отъ врѣме наврѣме пособия на свонитѣ пуждающи се другари или на тѣхнитѣ фамилии. Тѣзи дружества сѣщо раздаватъ бесплатно медицинска помощъ, евтини лѣкарства, безплатна сѣдебна защита при политическитѣ процеси. При тоя духъ на солидарностъ, при тая прѣданностъ къмъ общата цѣль, при това съгласие и привързанностъ къмъ съюза и водителитѣ, които мечтателно уважаватъ и съ овацни посрѣщатъ при тѣхнитѣ обиколки, при тая твърдостъ срѣщу много кратнитѣ заплашвания, при това упование въ справедливостта на дѣлото, едва ли остава друго пѣщо да се желае на членовѣтъ. Наедно съ дружествата на мъжете има и такива на женитѣ, гдѣто господствува сѣщия самоуврѣренъ и рѣшителенъ духъ. Всички сѣ убѣдени, че капиталиститѣ и землевладѣлцитѣ ще трѣбва най сетивѣ да отстъпятъ когато се почнатъ

стачките, безъ особено колибание и когато общинските избори даждъ мѣстната властъ въ тѣхнитѣ рѣцѣ.

Сицилийскитѣ работници не се боратъ сръщу религията. Гдѣто членовѣтъ на дружествата сж се отказали отъ посѣщаванieto на черковата и дори женитѣ сж се изразили, че тѣ по биха приели да се възпитаватъ въ дружественнитѣ събрапия, отъ колкото отъ амвона, това е повечето вслѣдствие на нетърпимото и пападателно отношение на духовенството, съчувстващо повече на имотната класа. Нѣкои ултралиберални групи нанстина иматъ дезизата: нито Богъ, нито господаръ; обаче въ нѣкои дружествени събрапия вий ще видите надъ президентската масса кръста и често ще чуете мжжѣтъ и до нейде удивително краспорѣчивитѣ енергически и влиятелни жени — членове, че цитиратъ думитѣ на Христа и на Евангелието за да обосноватъ и подкрѣпатъ своитѣ искания за една справедлива паемна плата и едно достойно за човѣка смѣщаванне.

Съ останалитѣ социалистически или работнически съюзи на страпата *fasci dei lavoratori* не сж се още органически съединили. Помежду си тѣ сж съединени чрезъ съзнаването, че че тѣхнитѣ цѣли сж еднакви, и че тѣхната сила лежи въ единството и задружното дѣйствие. Всички работници отъ едно мѣсто принадлежатъ на едно и сжщо дружество, което си има свое настоятелство и свое дружествено помѣщение и при по-голъмо число членове тѣ се раздѣлятъ на секции, повечето споредъ еснафа и занаята.

Така, дружеството въ Палермо има 63 секции, чинто настоятелства се ръководятъ отъ Гарибалди Боско. Въ провинцията и Палермо има 30, въ Катапини 35, въ Джирджентини 22, въ Калтапизетта 12, въ Трапани 9, въ Мессина 14 и въ Сиракуза 8 дружества. Подиръ дружествата въ града и околността Палермо, най силнитѣ сж въ Пиана-де-Гречи съ 5,000 и Корлеоне съ 6,000 членове. Тѣ сж въ всѣки случай най живитѣ и неукротимитѣ. Главното управление състои отъ една коммисия отъ 9 души, отъ които 3 се избиратъ въ Палермо, а другитѣ — въ другитѣ 6 провинции. Взети сж мѣрките за тайнитѣ съобщения, както и за незабавното и тайно избиране на новъ водителъ, въ случай че стария бжде затворенъ.

Споредъ всичкитѣ извѣстия, които имаме, нито водачитѣ

ните работните маси членове на дружества съ наклонни къмъ насилията, отъ които, както се види, се бои правителството, и на които иска да противодѣйствиува съ военни мѣропринятия. Обаче при растящата сила и увѣренность на Съюза не може да се исключи възможността за едно общо въстание въ случай, че захвасѣе удовлетворението справедливитѣ изисквания на страшно угнетенитѣ работници.

Едно умѣренно уголѣмене на платата, по евтини пазарни условия за земята, човѣчески отпоски, олекчаване на даначний товаръ, обикновена справедливостъ, — ето какви малки отстъпки биха задоволли тѣжко страдающій синдикатъ. Но имотнитѣ и тѣхното правителство, заслѣпени отъ властѣта си, уповавайки се на полицията и байонетитѣ, старателно работятъ за безвъзвратното присъединяване на населението къмъ социалиститѣ.

III.

Писмото на Гарибалди Боско.

Гарибалди Боско, пламенния представителъ на Сицилия въ конгреса на италианскитѣ работници въ Реджно Емилиа, издалъ е по тия дни една малка книжка подъ названіе: „I fasci di lavoratori“, която дава свѣтения за организацията на твърдѣ прочутитѣ по настоящемъ Fasci (Работнически съюзи) въ Сицилия. Цѣлата книжка е посветена на полицейския директоръ рицаръ Сензалесъ, който наскоро е испратенъ въ злочестия островъ Сицилия съ дълги и широки пълномощия и на чело на цѣли дружини карабинери. Като уводъ на тая книжка служи едно отворено писмо на Боско, до рицаръ Сензалесъ, и въ което се казва: „Вие идвате въ Сицилия подъ предлогъ да изучавате условията на обществената безопасность. Обаче ний знаемъ смъщпенската цѣль на Вашето идване: Вие идвате, за да памѣрите нѣтъ и срѣдства за да разтурите работническитѣ съюзи. Както хайдутитѣ преди нападането, което иска да извърши, най първо изуча положението на къщата, така и правителството пра-

ща Васъ, не да издирите сжщността и цѣлитѣ на работническитѣ съюзи, ами да нарушите нашето публично право и силомъ да потъпчитѣ, и да унищожите нашата свобода на дружествата и събранията. Това ще бѣде слѣдствието отъ вашитѣ изучапия, отъ вашитѣ постъпки и работи, които вне имате намѣрепне да извършите въ тоя нещастенъ островъ. Италианския народъ ще разбере, колко истинско е това, що пие винаги сме исказвали публично, че фразитѣ, които винаги сж въ устата ви, относительно свободнитѣ учреждения на Италия, сж само единъ горчивъ приемъхъ и една ирония, и че не може да се очаква отъ ваша страна ни една сериозна мѣрка за подобрене сѣдбата на бѣдната ограбена масса. Вий отговарите па народа, който се е организираалъ за да си извоюва, съ силата на своето съединепне, това, което той, съ силата на своитѣ права, не можеше да придобие, Вий отговарите на тоя народъ съ открито преслѣдвапне, съ щикветѣ на карабинеритѣ! Добрѣ! На тая Ваша мѣрка не само социалиститѣ, но и всички, които иматъ въ себе си попе искрица отъ любовъ къмъ свободата, всички ще отговорятъ съ единъ викъ на протестъ и негодувание. Работниците, които вече много пѣти, чрезъ силата на своята съ найпламенна ревностъ създадена организация, сж виждали да се увеличаватъ тѣхнитѣ плати, които чрезъ тѣзи работнически дружества искаха само да подобрятъ нечовѣшкото, скотско състояние на работния народъ, тѣй щото гѣхнитѣ господари, господаритѣ на земята, да правятъ поне по хуманни договори съ тѣхъ; работниците на тоя островъ, които много пѣти чрезъ своето съединепне често сж влѣзвали въ общинскитѣ управления и сж умѣли да подобрятъ положението си; работниците, които за прѣвъ пѣтъ отъ цѣли столѣтия като отъ едно чудо — и това чудо социализма го направи — събудени отъ дълбокия сънь, почнаха да се чувствуватъ човѣци и братя, тѣ нѣма да отстъпятъ страховливо предъ вашитѣ мѣрки, предъ вашитѣ заплашвания, нѣма, както Вий се надѣвате, да се покорятъ на първото чрезъ васъ създадено и точно запазвано положение на животинско състояние, но тѣ още по силно ще се държатъ о своитѣ дружества; на които тѣ гледатъ като на единствено срѣдство да бѣждѣтъ хора и да живѣятъ като хора. Тѣ ще се държатъ о своитѣ "Fasci di lavoratori", които Вне съ сила идите да растури-

те, защото знаят, че тѣзи „Fasci“ иматъ и една ясно опредѣлена отъ хода на развитието предписана програма и цѣль, и никоя сила на свѣта не може да ѝ пречи да се бори до послѣдно издихание, за достиганнето на тия цѣли!“

ЕКОНОМИЧЕСКА И ПОЛИТИЧЕСКА БОРБА.

Уместенното течение въ главитѣ на социалиститѣ изъ буржуазната срѣда се превръща въ *обществено движение*, като се разпространява между работниците. Това е единъ видъ *слизание*, вървене *отъ-горе на-долу* на социализма. Послѣдниятъ, слѣзълъ на твърда почва, именно тамъ, дѣто му е мѣстото, има само едно естествено направление: той трѣбва да се разпространява на дълъгъ и на ширъ, да обхваща не само *отдѣлни единици* изъ работническата срѣда, но *цѣли работнически маси*, той трѣбва да се движи, тѣй да се каже, хоризонтално. Неговата вълна ще стане *огорелница* само тогава, когато тя сграбче и извлече подиръ си маситѣ. Това е дѣло на недалечното бъдеще. А послѣдното зависи отъ насъ. Колкото повече ний съзнаваме своитѣ задачи като социалисти въ настоящия моментъ и колкото по-енергично работимъ, толкова по-бърже ще вмъкнемъ вълната на социализма въ нейната подобающа срѣда, дѣто тя ще подмива основитѣ на днескашната паредба, като взема все по-голѣмъ и по-голѣмъ размѣръ, като разрушава все по-дълбоко и по-дълбоко.

За да стане общественна сила, социализмътъ трѣбва да раздвижи масово работниците. За да се въздигнатъ въ всѣко отношение, работниците трѣбва да станатъ социалисти. Учението е безсилно безъ хора. Хората не сж хора безъ учението. Само отвлечениитѣ науки, макаръ и тѣ да сж рожба на извѣстни материални условия, не се намиратъ въ видима свръзка съ общественния животъ. Но едно общественно учение, каквото е социализмътъ, за да бѣде жизнено, за да вирѣе, трѣбва да се прокарва въ живота. Толкова повече социализмътъ, който най-добръ отговаря на нуждитѣ на грамадното болшинство

пародъ, който е тъй разбираемъ за него. Сега пръвъ пътъ въ историята е създадена възможността на науката да слѣзе до народа, на народа да се качи до висотитѣ на науката. Туй сѣдинение на работника съ науката е една отъ безбройнитѣ добри страни на социализма. Въ туй се състои и нашата материална сила. Защото безъ възможността на работниците да разбиратъ нашето учение, при свършенната *теоритическа работа*, ний щѣхме да бъдемъ осмдени на *практическо безсилие*, ний щѣхме да се превърнемъ въ секта, щѣхме да замрѣмъ само на пѣколко десетини или стотини послѣдователи; а животътъ би се развивалъ и би ни оставилъ да гледаме неговни вървежъ съ завистъ и отчаяние.

Но за щастие, работата не е тъй. Ний пѣма никога да бъдемъ осмдени на безсилне, нашитѣ редове катадневно ще се увеличаватъ, защото ний се опираме на туй, което е най-близо до сърдцето на сиромаша: неговиятъ най-сжщественъ интересъ, неговитѣ всѣкидневни нужди.

И дѣйствително, ако се занимавахме само съ идентѣ за справедливостта и за бждицата свобода и равенство, ний бихме привлѣкли къмъ себе си едно незначително меншинство отъ хора, принадлежащи независимо къмъ коя класа. Класата е економическа категория. Тя е частъ отъ обществото, сплотена съ економическитѣ си интереси. И когато се приказва за класи, за классово борба, за классово съзнание и пр., винаги трѣбва да се иматъ прѣдъ видъ економическитѣ интереси на тия класи, за които се говори. Искаме ли да развиемъ классово съзнание въ една класа, първото пѣщо, което трѣбва да направимъ, то е да се обърнемъ къмъ нейнитѣ непосредствени, економическитѣ ѝ интереси. Ами какво ще кажете за една партия, която смѣе да се титулира классово партия, партия на съзнателната частъ на българската работническа класа, а пѣкъ въ сжщото време, въ първата статия на първия брой отъ първата годишнина на свой органъ, заявява на всеуслишанне, че нѣма нищо общо съ работническитѣ дружества и съюзи, „които си турятъ за цѣль взаимното спомаганне на членоветѣ си, или борбата имъ за защита на интереситѣ си“? Азъ ще кажа, че тая *социалъ-демокритическа* партия се обрича на безсилне, защото се отказва да стане *работническа*.

Какъ можемъ ний, социалиститѣ, по-успѣшно да работимъ?

Тъй като класата, която намира изражение на своите интереси въ социализма е пролетариатът, то ний трѣбва *предимно* да видимъ около какви непосредствени едни интереси тя може да се организира. Безъ съмнѣние, тии непосредствени интереси сѫ всѣкидневниятъ хлѣбъ на работниците, продължителността на тѣхния трудъ, височината на възнаграждението имъ, условията на труда имъ и др. т. Кой може да се грижи за тии непосредствени нужди и искания? Никой социалистъ нѣма да отрече, че нашите работници сами трѣбва да мислятъ за себе си. Но по кой начинъ? — Чрезъ създаването на такива работнически дружества, които се бравятъ отъ нападенията на господаритѣ и сами ги нападатъ за подобряние на положението си. Тии дружества сѫ по-заваятъ и се казватъ *синдикати*. Тѣ не исклучаватъ дружествата за взаимно помагане, работническите клубове и разни други видове работнически организации. И така, синдикатътъ е дружество на работниците отъ единъ занаятъ, което води тѣхната катадневна борба съ господаритѣ. Колкото синдикатитѣ сѫ по-силни, толкова по-добре за работниците. Затова зарадъ усиляването си, синдикатитѣ отъ разни мѣста се съединяватъ помежду си въ голѣми дружества по цѣлата страна, па даже съ подобнитѣ си синдикати и по чужбина. Такъвъ синдикаленъ съюзъ не позволява на господаритѣ да повижаватъ по-евтини работници и по тоя начинъ улеснява борбата. Силнитѣ синдикати могатъ да спратъ производството въ свои клоъ на промишлеността, като задѣжатъ членоветѣ си да не работятъ, до като господаритѣ не имъ увеличатъ надниците, не имъ намалятъ работния день, не подобрятъ хигиеническитѣ условия на труда имъ, не приематъ испадениитѣ имъ другари и др. т.

Въ синдиката работникътъ прѣви пътъ и пай-лесно вижда своята сила въ катадневнитѣ борби. Неговата въра въ вѣчността на сегашната паредба и въ безсилнето му се замѣнятъ съ надѣждата за освобождение и съ съзнанието на силата си. Следъ първиятъ потикъ въ борбата, той се движи на-напредъ по инерция, той все повече се вкарва въ пейния вихъръ, той всецѣло се ангажира въ нея, той вече не може да се върне въ предишното нехайство къмъ интереситѣ си. И ето го, че той търси по-бързъ и по-сигуренъ исходъ на борбата си. Правителството го гони, полицията го слѣди.

При едно папушание на работата, той вижда, какъ предъ него блѣсва сабията на джапдарма, тѣсва щикътъ войнишки. Какъ, запитва се той, защо всички правителства гонятъ събуденитѣ работници? Хж, отговаря си той подпомогнатъ и отъ социалиститѣ, такава е „държавната политика“; държавата се управлява отъ нашитѣ врагове,—ето защо тя толкова залита за тѣхъ. Какво да се прави? Ний трѣбва да я завладѣемъ, да я направимъ наша, че чакъ тогава ти ще бѣде съ насъ.

Тукъ въпросътъ за участието на работниците въ политическата борба испъква и се разрѣшава въ положителна смисълъ. Работниците разбиратъ, че тѣ трѣбва да разширятъ борбата си, да я пренесатъ отъ фабриктѣ, работилницитѣ и дюкенитѣ въ политическата арена,—и тѣ я препасятъ тогава. Тѣ стѣпватъ *съзнателно* и *массово* въ политическата борба. Тѣхното политическо възпитание не е мимолѣтно въ тоя случай. Като се основава на належащитѣ имъ пужди, то не изчезва „яко димъ“, то се врѣзва силно въ главнитѣ имъ, не имъ дава мира, то ги гложди и ги шиба все по-напредъ и по-напредъ. Ето солидно политическо движение, ето движение, което нече се поклати отъ никакъвъ вѣтъръ.

Но има друго участие въ политическата борба, което азъ ще нарѣка *преждевременно*. То е участието, което обхваща само отдѣлни *единици* изъ работническата сръда, а не работническата *масса*. Ето що произтича отъ него: участвуващитѣ работници виждатъ въ всичката си голота своето безсилне, мнозина отъ по-слабитѣ се разочароваватъ въ социализма и папушатъ организацията, къмъ която сж принадлежали. Другитѣ прочитатъ социалистическитѣ манифести, по тѣ оставатъ на тѣхъ такива слѣди, каквито би оставила всѣка сжата брошурка. Въ туй отношение можемъ да кажемъ, че участието е полезно. Но работата е тамъ, че тая полза може много удобно да се замѣни съ усилената пропаганда на социализма въ време на изборитѣ, безъ никакво непосредствено участие въ тѣхъ.

Лѣжатъ се тия другари, които смѣтатъ, че при положението на една социалистическа партия, която още не е станала *работническа*, участието въ изборитѣ имало „голѣмо агитационно значение“. На кого? На тия ли, които взематъ участие? Но пали тѣ се разочароваватъ въ силитѣ си. Или

на массата, която стои вънъ отъ туй участие? Но тя само струва сеиръ и какво вижда? Намѣсто една серпозна работа, която може да я трогне, въодушеви и въвлѣче, тя гледа предъ себе си едно дѣтинско „опитване на сили“ на една партия, която още нѣма толкова членове, колкото трѣбватъ за кандидатуритѣ. И тя, безъ да се заинтересува отъ тая „игра на кукли“, както наричатъ нѣкои тая „политическа борба“, гледа на нея, като на чоджукъ алжшъ-веришъ. Подъ влиянието на най-нищожния вѣтрещъ куклитѣ изчезватъ. Едно лошо положение на нѣкой полицейски е въ състояние да разруши построеното на пѣськъ здале. Злата воля на политикъта бѣ, която намали гласовѣта на социалъ демократическата партия при второто ѝ участие въ изборитѣ. Напр. въ изборитѣ ти получишъ:

За Народното Събрание	(въ Сливенъ	45 гласа
	(„ Ст.-Загора	133 „
а за Общинскитѣ Съвѣти	(въ Сливенъ	35 гласа
	(„ Ст.-Загора	25 „

Не показва ли това, че политическата агитация не е въ състояние сама да създаде съзнателни социалисти, че за туй се иска по-продължителна и по-сигурна подготовка, която се добива въ постоянната, ежедневна борба?

Да обърнемъ внимание и на друго нѣщо. Нека сравнимъ числото на гласовѣта, които социалъ-демократическата партия получи въ индустриалнитѣ градове съ тия—въ дребнитѣ занаятчийски градове при изборитѣ за Общинскитѣ Съвѣти:

Въ индустриалнитѣ градове:	(въ Сливенъ	35 гласа
	(„ Габрово	11 „
Въ малкитѣ занаятч. градове:	(въ Попово	39 гласа
	(„ Дръново	166 „

Фактътъ, че партията получава по малко гласове въ фабричнитѣ градове, отколкото въ послѣднитѣ, за които не можемъ да кажемъ, дали сѣ градчета или села, ни учи много нѣщо. Знайно е, че въ малкитѣ градове животътъ е още патриархаленъ, всичкитѣ хора се знаятъ единъ-други. Разбира се, че гражданитѣ въ повечето случаи подаватъ бюлетената си за социалистическитѣ кандидати, не като за социалисти, а като за добри хора. Тука сѣ важни личнитѣ връзки, а не идеята. Въ по-големитѣ наши градове лич-

вѣща!

питѣ връзки съ по-слаби и гласовѣтъ на социалъ-демократическата партия сж по-малобройни.

Или личнитѣ връзки обясняватъ отпосителния успѣхъ на партията въ малкитѣ градове, или пъкъ друго нѣщо, косто не говори въ нейна полза, като социалъ-демократическа партия. Ти, значи, създава по-голъмо движение въ дребнобуржуазнитѣ градове, пейната политическа сила е въ дребната буржуазия, която само чака нѣкого да я поведе: зерь нейното днешно положение е толкова окаянно! И по тоя пътѣ партията дѣйствително може да стане *доста* силна. Но до като си остава *социалъ-демократическа*, ти не може да създаде *сериозно движение* между дребнитѣ буржуа. Ала щомъ се опира на тѣхъ, ти ще бѣде принудена да иди по-нататѣкъ, да ги залови за болното мѣсто, т. е. за интереситѣ имъ и да направи програмата си *радикална*. Ето дѣ е опасността. Виждаме, какво стана съ сръбскитѣ социалисти. Опиращецъ се на запаятчинитѣ, тѣ, като веѣка непролетариатска партия, се обърнаха въ радикали.

Ето отъ що се страхуватъ другаритѣ, които се движатъ не отъ избирателната гюрлтия, а на които е мило нашето социалъ-демократическо движение. Георги Пелехановъ, който съ живъ интересъ слѣди развитието на нашето младо движение, ежщо се съмишваше, че партията ще запази неговата бѣдѣща социалъ-демократичность. Но слѣдъ появяванието на в. „Другаръ“ той видѣ, че и унасъ има социалъ-демократи, организирани въ българекий социалъ-демократически съюзъ, които не искатъ да играятъ политически фарсъ на партията. Другари, хубаво претеглете мпението на пай-добрия ни учитель въ социалъ-демократизма!

Сега ний се повръщаме на обвинението, косто Д. Благоевъ хвърлеше върху съюза: „Българекийтъ социалъ-демократически съюзъ очевидно си е турялъ само демократическа маска. Ако снемемъ тая маска, ще видимъ, че нито въ неговитѣ възгядове, нито въ неговата деятельность има поне сѣнка отъ рѣководящитѣ начала на соц.-демократическитѣ партии“.

Нека, споредъ в. „Работникъ“, партията се грижи за *бѣдѣщето* на нашето движение. Ний видѣхте, какво бѣдѣще ти му готви — буржуазния радикализъмъ. А ний, нека пий се погрижиме за *настоящето* на движението. Въ една програмна рѣчь неотколѣ Лафаргъ бѣ казалъ, че синдикатитѣ сж

„тѣло на социалистическото движение“. В. „Другарь“ показва какъ гледатъ на синдикатитѣ социалъ-демократитѣ и въ другитѣ страни. Безъ тѣхъ пай-силнитѣ социалистически партии чувствуватъ безсилнето си. Германскитѣ ни другари, пай-силнитѣ социалисти въ свѣта, не сж въ състояние да напуцатъ работата на първий Май, защото економическитѣ имъ организации сж слаби. Една политическа партия не може да издържа испъденитѣ отъ работа свои члѣнове. Само взаимноспомогателнитѣ дружества и синдикатитѣ могатъ да направятъ това. По тая причина, другаритѣ ни въ Германия сега сж много запяти съ въпроса за синдикираннето.

Синдикиранитѣ отъ социалиститѣ работници сж правствено обязани тѣмъ и вѣрять съ тѣхъ. А у насъ особно синдикатитѣ сж отъ грамадна важность. Тамъ дѣто едрата промишленность е много развита, пролетаринитѣ лесно разбиратъ противоположността на своитѣ интереси съ интереситѣ на капиталиститѣ и се организиратъ сами, даже безъ влиянието на социалиститѣ, въ дружества за защита на своитѣ интереси. А у насъ не е тѣй. Ний нѣмаме синдикати и безъ наша помощъ тѣ по-малко ще се образуватъ и ще съзнаятъ классовитѣ си интереси по-късно. У насъ не сж още тѣй рѣзко разграничени класитѣ. Работникътъ храни иллюзионната надежда да се замogne и стане самостоятеленъ майсторъ. Ний трѣбва да го накараме да съзнае положението и интереситѣ си както работникъ. А затова трѣбва да раскъсаме връзкитѣ, които му прѣчатъ да види своитѣ *специфически* интереси. Но само пропагандата не е достатѣчна да направи това. Социализмътъ не е школко учение, което да се зазубри отъ нѣколко урока. То трѣбва да се развива и и подържа съ борба. За да разбератъ работницитѣ, че тѣ сж, споредъ изражението на Лассали, „скала, върху които се съзижда храмътъ на бѣдѣцето“, не стига само да имъ се каже и повтаря това. Не е достатѣчно да се каже на работницитѣ: „грабятъ ви, грабятъ ви, грабятъ ви; елате съ насъ елате и пр., ний ще ви освободимъ, ний и пр.“ Това сж само общи фрази, на които доброто влияние е съмнително. А това именно, съ малки изключения, се проповѣдва въ всѣки број на „Работникъ“. Такава една проповѣдь може само да възбуди, да наелектризира отчаянии работникъ и до като тая екзалтация се продължава, той ще е „съ насъ“. Пре-

ставя ли тя, извѣтрюва и „социализма“ изъ главитѣ на екзалтиранитѣ. Не *съзнателни* работници създава пропагандата на „Работникъ“. Ето причината, за дѣто той поблѣдня слѣдъ появяването на другъ работнически вѣстникъ, който сериозно се занимава съ работническото възпитание. Не ще е злѣ, ако редакторитѣ на „Работникъ“ си спомнятъ заповѣдта на Мойсей: „не помяни имяни Бога твоего всуе“. Да се не уприличаваме на анархиститѣ, които безъ почивка крѣскатъ за революция, пъкъ не я правятъ. Да не викаме на работниците само: „наредете се подъ нашето червено знаме“! ами да ги подготвимъ за социализма, да ги възпитаваме, да ги направимъ да съзнаватъ классовитѣ си интереси.

Но щомъ споменемъ за економическа борба, „Работникъ“ се сърди. Впрочемъ, напоследъкъ той отдѣли малко мѣсто и за нея въ разбърканата си глава. Но и до сега още тя е на заденъ планъ, тя е просто економическа. А политическата — артѣкъ ти непременно се предшества съ названieto *классова*. Зеръ само политическата борба е классовая, а економическата — о, какво приказвашъ, тя се обръща въ крѣпостъ на реакцията. Що ви трѣбва да ходите надалечъ — вижте Общото Работническо Дружество „Братство“ въ София. Тамъ даже не се споменаваха думата „социализмъ“!..

О, sancta simplicitas! Блаженни сж западнитѣ ни брати, че не четатъ по български. А то би се засрамили отъ ученицитѣ си. До сега тѣ сж знаели, че классовата борба е преди всичко економическа, а че сетитѣ политическа, морална, философска, научна и пр. Безъ економическата борба, политическата би се свела на едно зашаматяване, на хлопането на празнитѣ бѣли въ извѣстната приказка.

„Съюза“ сжщо не отрича политическата борба. Но той особено напиря, при сегашнитѣ условия при насъ, на економическата; той туря ударение върху економическитѣ организации на работниците, които сж необходими и най-възможни. Фактътъ, че членоветѣ на синдикатитѣ сж многобройни показва, че работниците по-скоро догрѣватъ до тѣхъ. Въ Швейцария, напр., на 5,000 членове на социалъ-демократическата партия има 30,000 работници организирани на економическа почва (15,000 къмъ Fédération des syndicats ouvriers suisses и 15,000 къмъ Grütli-verein).

Като признава, че „всѣка классовая борба е борба по-

литическа“, „Съюзът“ знае, че не всѣка политическа борба е борба класова. Истинѣ, че политическата борба, която не се крѣпи на нѣкол класа, е *ефемерна*. Но съ своето появяване и изчезване, тя може да попрѣчи допейдѣ на *здравата* политическа дѣятелност. Сждбата на политическигѣ, но не классови партия, е гибелта или затварянето въ омагьосани кръгѣ на сектанството. За да избѣгне тая участъ, българската социалъ-демократическа партия трѣбва да прегърне тактиката на „Съюза“, да обърне сериозно внимание върху економическата страна на борбата.

Никѣ, ако замислимъ предъ дѣйствителността и си помислимъ за минутка, че е възможно партията да направи превратъ, то той пѣма да бѣде *социална*, а най-много *политическа* революция. А нали ужъ ний сме оставили партизанскитѣ борби на буржуазнитѣ партии, а сами работимъ зарадъ социалната революция?

Работата на партията е работа отъ главата къмъ краката. Въ пристрастието си къмъ политиката, пейнитѣ представители толкова се увлѣкоха, щото дойдоха до нечувани абсурди, като тѣя, напр.: „Най-напредъ ще обърнемъ вниманието на нашитѣ другари, че у насъ синдикирането на работницитѣ на чисто економическа почва днесъ е невъзможно. Но не е тѣй мъчно да се синдикиратъ работницитѣ на *класово-политическа почва*“. (Гл. статията на Д. Благоевъ: „синдикирането на работницитѣ и работническитѣ клубове“ въ 45 брой на в. „Работникъ“). Колко е лѣжливо утвърдението, че у насъ е невъзможно синдикирането на економическа почва, ни показватъ фактитѣ. А предъ синдикирането на класово-политическа почва — ний слагаме оржиято. Имало да испиемъ и „тази горчива чаша“, да чиемъ отъ единъ нѣз най-изгѣтнитѣ наши социалисти подобна нечувана нелѣпност!

Впрочемъ, какво знание на тия работи искаме отъ хора, които пишатъ възпиющи фактически противорѣчия, като сѣдующото: „Въ другитѣ напреднали страни голѣма частъ отъ работницитѣ сѣ вече синдикирани. Но голѣма частъ пѣкъ не е още синдикирана“ (гл. цитираната вече статия въ 45 бр.). А въ по-предшния брой (44) Н. Габровски въ сказката си за „сдружаванята на работницитѣ по запаятъ“, държана въ Търновскитѣ Работнически Клубъ, казва: „Тамъ (въ 3. Европа) днесъ всички работници сѣ сдружени въ дру-

жества по занаятъ, които наброяват по хиляди членове. Нѣма работникъ, който да не принадлежи къмъ нѣкое дружество“. „Иди ли ми на смѣтката?“ — ето що е ръководило Н. Габровски при извъртането на общезвѣстния фактъ, че не всички, даже въ извѣстно производство и въ извѣстни страни грамадното болшинство работници, не сж още синдикирани.

Много дълга работа бихме си отворили, ако вземехме да излагаме всичкитѣ невѣрности въ „Работникъ“ по тии въпроси. Ако се яви належаща нужда, пий ще си сторимъ труда.

А сега да си спомнимъ думитѣ, които учителятъ на германската демократия — Йоханъ Якоби — е произпесълъ въ рѣчьта си „За цѣлитѣ на работническото движение“: „Устройството на пай-малкото работническо дружество ще бжде за бъдщия историкъ по-важенъ моментъ, отъ колкото денятъ на битката при Садова“. Да, да прѣснемъ политическиѣ „тъмни мѣгли“ на партията и да покрнемъ България съ работнически дружества.

Ст. Загора,
7 Ноеморий 1893 г.

Г. Бакаловъ.

ИЗЪ ЖУРНАЛИСТИКАТА.

Неджгавата съвременна нравственност и дваждъ по неджгавитѣ нейни лѣкари. — В. „Пловдивъ“ и мѣрнитѣ които прѣдлага за прѣмахването на тая неджгавостъ. Несъстоятелността имъ. — Буржуазията и научната нравственностъ. Социалиститѣ носители и защитници на научната нравственностъ. — Отношенията на нашата буржуазия къмъ послѣдователитѣ на социализма. В. „Врѣме“ и клѣветитѣ му противъ нашитѣ социалисти. Послѣдствията отъ исканитѣ гонения противъ социалиститѣ у насъ.

Папамскитѣ банкрутства, Италианскитѣ и Сръбски банкови обири, Африканскитѣ държавни подкупничества и кражби — всички тия и тѣмъ подобни разбойничества, които отъ нѣколко години пасамъ всѣкидневно се извършватъ у разнитѣ малки и голѣми държави и които изъ основа потърсватъ и безъ туй гнилата сегашна наредба, сж стрѣснали и най-горѣшитѣ привърженици на тая наредба и сж ги накарали да подирятъ лѣкъ за тѣхното премахване. Но както всѣкога, така и сега, тия лѣкари на днешната общественна наредба, се ливатъ лоши лѣкари. Тѣ, вмѣсто да подирятъ причинитѣ на тия общественни язви тамъ, гдѣто се гнѣздятъ, и почватъ да ги цѣрятъ съ съответствующитѣ тѣмъ лѣкарства, подобно на нашитѣ баби-врачки, които, като страдатъ отъ стомашно растройство ти препорѣчватъ лѣкъ за глава, — и тѣ така препорѣчватъ всевъзможни лѣкарства, но не само и такива, които могатъ да искоренятъ болката. Всички тия лѣкари на обществената наредба изъ единъ гласъ се провикватъ, че тия банкрутства сж рожба на недостатъчното, на лошевото нравственно възпитание, което се добива въ днешнитѣ училища, съ подобрѣнието и повдиганieto на което щѣли да се премахнатъ всичкитѣ общественни недъзи. И въ увѣрението си, че сж памѣрили расковничето, че сж научкали, най-послѣ, корена на злото, викатъ ли викатъ, като приканватъ и родителитѣ, и учителитѣ на учащата се

младежъ, да имъ помогнатъ въ това трудно, но спасително предприятие.

Такива тревожни гласове почнаха да се чуватъ и у насъ. Вѣстникъ „Пловдивъ“, стрѣспатъ и той, вижда се, отъ кражбитѣ, които нашитѣ народно-либерали въ качеството си на кметове на селски и градски общински управления, на членове на разни постоянни и непостоянни комитетни, на управители на изложениата, на началници на министерскитѣ отдѣления и пр. и пр. — казваме вижда се, защото редакторитѣ на тоя вѣстникъ, за да избѣгнатъ самооплюването, не казватъ ни дума за тия кражби, а споменуватъ само за „предатели като ония отъ 9-ий Августъ 1886 година“, — та и в. „Пловдивъ“, въ унисонъ съ тия си побратими изъ страпство, се провиква и нека всежданieto и въ нашитѣ училища на „по цѣлестобразно нравственno въспитание“, както казватъ тѣ.

Че нравственното въспитание, което се дава въ нашитѣ училища е несъстоятелно, е „къопаво“, както го нарича авторътъ на статията, затова нече и приказка; че пѣма пѣщо по-добро, по-благодатно отъ това, да бждатъ гражданитѣ на една държава нравствени хора, — и за това нече приказка. Но, питаме ние: възможно ли е при сегашната хищническа наредба, при тая наредба, при която човѣкъ за човѣка е вѣлкъ, въ която по-голѣмитѣ риби изяждатъ по-малкитѣ, да бждатъ хората нравствени? Възможно ли е, щото даже, ако и допустимъ, че по пѣкакво си свѣрхестественно чудо, нашитѣ училища ни дадатъ високоправствени хора, — възможно ли е, щото тия хора да си оставатъ такива и слѣдъ като влѣзатъ въ обществото? — Явно е всѣкому до колко е възможно всичко това.

Проповѣдванитѣ отъ в. „Пловдивъ“ и отъ всички други буржуазни моралисти нравствени принципи: „да се предържаме всѣкога о истината“, „да отдаваме всѣкому дължимото“, „да се себеотричаме за въ полза на другитѣ“ и до сега сѣ си оставали само принципи написани на книга, само принципи въ устата на хората: пикадѣ тѣ не сѣ намѣрили приложението въ живота, никадѣ тѣ не сѣ могли да се осъществятъ. И друго-яче не е можало и да бжде. Защо? — Затова, защото тѣ сѣ явно противоположни на освятения отъ бур-

жуазната прищипъ: единъ противъ всички и всички противъ едного; затова, защото тѣ пѣматъ нищо общо съ грубата, съ чистата дѣйствителностъ. И пакъстина, може ли, напримѣръ, търговецътъ, въ желанието си да продаде колкото е възможно по-скѣпо гнилата си стока, „да се придържа о истината,“ да не излъгва? Може ли експлоататорътъ-фабрикантъ, въ стремлението си да се убогати по-вече и по-скоро, „да отдава на работника дължимото“, да му заплаща напълно за труда, който е той вложилъ въ стоката? Може ли сиромашътъ-работникъ да се „отрече“ отъ намѣрената си работа, отъ която изважда хлѣба си, за въ полза на другари си, тоже сиромашъ, дѣтцата на когото отъ два дни не сж ъли? Възможно ли е да бжде всичко това сега? Разбира се, че не. Догдѣто сжществувва сегашната буржуазна наредба, догдѣто трае сегашниятъ пачинъ на производството и грабежа на работнически трудъ, до гдѣто има конкуренцията и пр. и пр., — до тогава не само, че неможе да въстържествува истината, не само, че немогатъ да се зачитатъ правата къмъ ближнитѣ, не само че неможе да става пѣкакво си себеотричанне за въ полза на другитѣ, както иска в. „Пловдивъ“, — не само че неможе да се обжде всичко това въ дѣйствителностъ, ами и дума неможе да става за него. До тогава ще сжществуватъ и „безбройнитѣ частни и общественни уврѣждания и сѣспивания“, и „човѣшкитѣ окхания и злострадания“ и всички — всички други общественни злини, противъ които напразно ратуватъ разнитѣ моралисти.

Но не за такава правственностъ говорятъ пашитѣ и чужди буржуазни моралисти, не такава правственностъ искатъ тѣ. Тѣхната правственностъ е малко по друга: тя е буржуазна правственностъ. Тѣ искатъ въстържествуването на истината, но не на чистата истина, ами на буржуазната истина; а буржуазната истина е такава истина, която позволява да се мами, да се лъже, да се краде, по скришно, майсторски — да те не хванатъ. Тѣ проповѣдватъ уважение правата на ближнитѣ, но не уважение на истинскитѣ права, ами на буржуазнитѣ права; а буржуазнитѣ права къмъ ближнитѣ сж такива права, които ти позволяватъ да експлоатирашъ подобнитѣ на себе си, да ограбвашъ по-слабитѣ отъ себе си, да считаашъ всички хора, освенъ себе си, за врагове. Тѣ говорятъ за себеотри-

чапие, за въ полза на другитѣ, но не за себеотричаніе, което води човѣчеството къмъ по-добъръ и щастливъ животъ, което утвърждава равенството, свободата и братството между народитѣ, ами за буржуазно себеотричаніе; а буржуазното себеотричаніе за въ полза на другитѣ е, да отива работникътъ и за безцѣница да продава своитѣ работнически сили, за да пълни кесията на господаритѣ, да се себеотрича отъ най-необходимитѣ си потребности, отъ здраво и хигиеническо жилище, отъ добра и питателна храна, отъ чисто и топло облѣкло, пай послѣ да отива да се бие и мрѣ за запазването на ограбенитѣ му отъ експлоататоритѣ богатства. Такива сѫ нравственитѣ принципи за „истината“, за „правата къмъ ближния“, за „себеотричаніето за въ полза на другитѣ“ и пр. и пр. на всички буржуа по свѣта, такива сѫ тѣ и на нашитѣ буржуа. Както едниѣ, така и другитѣ сѫ противници на истинската, на научната нравственостъ, отъ която тѣ страпять като отъ огънь. А че това, което казваме е вѣрно, т. е. че буржуазията пеструва хасъ отъ научната нравственостъ, се вижда най-добъръ отъ това, което тя върше, пише и говори всѣкой денъ и всѣкой часъ.

Единственитѣ посылки на научната нравственостъ, както на всѣкадѣ по земното лице, така и у насъ, които не само проповѣдватъ, ами се и борять за въстържествуванието на тии нравствени принципи, за които тѣй крокодилски плачатъ привърженицитѣ на днешната паредба, когато имъ потребуватъ,—сѫ социалиститѣ. Но социалиститѣ, като се борять за тѣхъ, тѣ никога не се мамять да мислятъ и вѣрватъ, че създаването на тия принципи ще дойде съ направлението пѣкакви си реформи въ училищата и съ апелирването къмъ здравия разумъ на родителитѣ и учителитѣ на младото поколение. Не; съ такива и тѣмъ подобни илюзии тѣ не се хващатъ. Тѣ вѣрватъ и знаятъ, че осъществяването на тии принципи е възможно само тогава, когато се примахне настоящата паредба, която волею и неволею кара хората да мамять, да лъжатъ, да крадатъ, да подлъствуватъ и фарисействуватъ, и намѣсто нея се нареди такава паредба, която обезпечава всѣкому да бѣде господарь на своя трудъ и на продуктитѣ, които са добиватъ отъ него, които срѣщу равни обизанности дава всѣкому и равни права, и които, най-послѣ, ще направи невъзможни каквито и да биле панамы и папа-

мини. Ето защо тѣ се обявяватъ противъ съществуващия строй на работитѣ.

Но какви сж отношениата на нашата буржуазна преса и въобще на нашата буржуазия спрямо тия хора? — То се знае какви сж: тѣ сж такива, каквито сж отношениата на всѣка пазадничава класа къмъ всѣкоя прогресивна, на всѣкоя реакционна сила, къмъ всѣка революционца. Че буржуазната класа днесъ за днесъ е посылтелка на регреса, затова нече и приказка.

Като оставимъ на страна невежеството, крайното невежество, съ което нашата буржуазна преса се отличава при третирането на социалистическото учение; като оставимъ на страна липсуването и на пай-елементарнитѣ познания относително историтата на човѣшката култура *) — като оставимъ на страна всичко това и се запремъ на обвинениата, които умнишепно се сипятъ отъ нея върху ни, пейнитѣ отношениа ставатъ съвсѣмъ ясни.

Въ 12-ий брой на пловдивското „Врѣме“, е помѣстена една статия подъ заглавие „нашитѣ социалисти“, авторътъ на които, освѣнъ другитѣ гнусни клѣвети, които сипе върху ни, клѣвети, които може да роди само една съвсѣмъ кална съвѣсть, искарева българскитѣ социалисти, ни повече, ни по-малко. „бръмбари и търтенъ въ българската кошарина“, срѣщю които „добрия пчеларъ трѣбва да вземе мѣрки да ги пестоава да изѣждатъ медътъ на работнитѣ пчели“. Ний бѣхме слушали всѣкакви други клѣвети по нашъ адресъ, ала като тая кална клѣвета, право да си кажемъ, ние не бѣхме чували. Българскитѣ социалисти биле „бръмбари и търтенъ“, българскитѣ социалисти некалн да живѣятъ „дембелски животъ!“ Хората около време не сж ли побъркали адреса? Не сж ли некалн да кажатъ тѣ това за себе си и за защищаващитѣ отъ тѣхъ днешни патриоти?—Българскитѣ социалисти, които се придържатъ у программата и татиката на всесвѣтската социална-демократи пееж ни, „бръмбари“, ни „тър-

*) „Икономическото заробване въ всѣкои мѣста отъ фабрикитѣ и пр. не е плодъ на сегашния цивилизованъ вѣкъ. Не, въ неговата основа лѣжатъ по-стари вѣкове, главно привилегитѣ, традицитѣ на однебения економически народъ, именно *лордството, баронството, маркизството, чокоейството, буржуазията* и прочее, които още въ миналитѣ вѣкове сж законоулади машинитѣ, фабрикиитѣ...“ Последниятъ курсивъ нашъ. В. „Врѣме“, брой 12. Статията „нашитѣ социалисти“.

теи“, нито пъкъ сж искали и искатъ да живѣятъ „дембелски“ животъ, а сж, както и всичкиѣ по земното лице социалъ-демократи, ратници за пълното освобождение на поробеното отъ господаритѣ работно население, поборници за свършенството примахване на срамното живуване на чуждъ гърбъ, носители на най-свѣтлиѣ човѣшки идеали. А като такива тѣ не сж нито „брѣмбари“, нито „търтеи“, нито пъкъ най-малко сж „дембели“, а такива сж тѣхнитѣ противници, биле се наричали тѣ консерватори или монархисти, просто либерали или народно-либерали, прогресисти или радикали, — биле се наричали тѣ както и да било, въ дѣната на които се пѣстрятъ разнитѣ експлуататори: фабриканти, предприемачи, лихвари и писатели отъ рода на автора на горните статии, които за да живѣятъ единъ „дембелски животъ“, немилостиво разсипватъ хиляди семейства, като раздѣлятъ дѣтца отъ родители, мъже отъ жени, брати отъ сестри; които за да удовлетворятъ своитѣ страсти и похоти линиватъ работника отъ възможностъ да удовлетворява и най-необходимитѣ си човѣшки пужди и пр. и пр. Противъ тия истински, не измислени, противъ тия човѣшки, не пчелни търтеи, „добриятъ пчеларъ“ — българското работно население — „трѣбва да вземе мѣрки“ и се избави отъ тѣхъ веднажъ за винаги.

Но на хората около „Врѣме“ не имъ е желанието „да се отърве българската копарина отъ търтеитѣ“, не имъ е жално тѣмъ, че пчелитѣ щѣли да останатъ безъ медъ и да измрѣтъ отъ гладъ, не; ами напротивъ, желанието имъ е да премахнатъ и послѣдната пречка, колто имъ прече да ядѣтъ тоя медъ, колто ги спява да събличатъ безпакостно работното население. А тая пречка, както всекадѣ другадѣ, така и у насъ сж социалиститѣ. Тѣ будятъ народа „да не спавя а да става“, тѣ и дѣломъ, и словомъ, и писметно, и устно всѣватъ въ него съзнание, посочватъ му причинитѣ на неговия тѣгловенъ животъ, като високо издигатъ завѣсата, задъ която разнитѣ пиявици му смучатъ кръвта. Ето кое кара и хората около „Врѣме“, и всички други тѣхни побратими де се хвърлятъ съ такова ожесточение, съ такава хищностъ противъ социалиститѣ, ето кое ги кара тѣхъ да искатъ и подкапятъ да се почияло преслѣдване противъ социалиститѣ.

Пѣсенята да се преслѣдватъ социалиститѣ у насъ не е нова; тя е стара, пѣта е и други пѣтъ и пейватъ гласъ

не е останалъ безъ послѣдствие. Гонения противъ социалистигѣ сж съществували и по отдавна, та съществуватъ и сега. Мигаръ малцина учители, чиновници и др. служащи сж отчислени, само защото биле социалисти? Мигаръ малцина работници, еснафли и други граждани сж влачени и бити по полицейскитѣ участъци и разнитѣ канцеларии, защото биле социалисти? Мигаръ, пай послѣ, малцина хорица има, които, както се казва, съвсемъ по права бога сж си пострадали, само и само защото имали нещастieto да иматъ за сродникъ, приятель, позпайпикъ пѣкой социалистъ или защото сж се събирали или разговаряли съ такъвъ? Броятъ и на еднитѣ, и на другитѣ, и на третитѣ възлиза до една почетна цифра. Но всичко това е малко за нашитѣ противници! Въ озлоблението си противъ социалистигѣ тѣ неспятъ край! Тѣ искатъ въжа, бѣсилки, тюрми, затвори, Сибиръ, Сахалинъ, що ли? Но и тѣ малко ще имъ помогнатъ! Съдбината на социалистическото движение не зависи отъ волята на тоя или оня дѣятель; то е плодъ на известни условия, които дълбоко се коренятъ въ нашия обществень животъ. И колкото повече тия условия растятъ, колкото повече нашата страна се развива економически, толкова повече и социалистическото движение ще расте и ще крѣпне. Това е естествень законъ, противъ който напраздно нашитѣ противници се опитватъ да рятатъ. Гоненията, които тѣ искатъ да предизвикатъ съ своитѣ клѣвети противъ социалистигѣ, нѣма да имъ помогнатъ ни най-малко. А че това е така, достатъчно ще е да се обърнатъ за поука въ нашето неотдавна минало, въ което тѣ като въ огледало ще видятъ слѣдствията отъ гоненията, насочени противъ която и да било научна идея.

Когато се започна и у насъ опова революционно брожение на духоветѣ, което имаше за цѣль народното освобождение, турското правителство въ желанието си да убие веднажъ за всекога това брожение, отвори вратитѣ на своитѣ затвори и крѣпости, изпълни ги съ виновни и невиновни хорица и въздига бѣсилен на които прикачаше по събуденитѣ революционери. Стогня души ставаха жертва на това гонение, стогня души измръха по затворитѣ и бѣсилкитѣ. Но съ това уби ли се тогавашното революционно движение? — То се знае колко се уби! Колкото преслѣдванитя растяха и ставаха по-големъ и по-свирѣпи, толкова и дви-

женето все повече и повече растеше на ширина и дълбочина. Едного убѣсваха, двама посетили на движението се явяваха; трима затваряха, петима нови революционери испяквяха,—догдѣто най-послѣ настана въстанието, а слѣдъ него и руско-турската война, които туриха край на турското владичество на една голѣма частъ отъ Балканския Полуостровъ.

Сжигитѣ, ако не и по лошава сѣтнина за гонителитѣ ще иматъ и предлаганитѣ отъ тѣхъ гонения противъ социализма и неговитѣ послѣдователи. Съ затваряннето на едного или двама, съ интернирваннето на петъ или на десѣтъ души, най-послѣ съ екстернирваннето на по влиятелнитѣ социалисти, социалистическото движение нѣма да се довърши. Единственното пѣщо, което могатъ да докаратъ тия гонения, то е да извадятъ изъ правилъ пѣтъ сегашното това мирно движение и да го възтикнатъ въ пѣтъ нежелателенъ отъ никого отъ насъ, а още по малко, чини ни се, желателенъ отъ нашитѣ противници. Нека това тѣ забравятъ. Нека забравятъ уроцитѣ, които тѣ въ изобилие имъ дава историята, по отношенията на гонениятѣ съ гонителитѣ, на преслѣдванитѣ съ преслѣдователитѣ, на онеправданитѣ съ онеправдателитѣ, и увѣряваме ги, тѣ ще бждатъ по скромни любители на разнитѣ гонения и преслѣдвания, биле насочени тѣ противъ социалиститѣ или противъ когото и да било.

Идеитѣ на църкъ се не набадатъ!

Друже. побоеъ.

ВЪТРЕШЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ.

Нашитъ нови избраници. — Законопроектитъ на правителството. — Проектъ за избирателенъ законъ. — Пловдивскитъ обѣщания и законопроектътъ за създаване и повдигане работнически элементъ въ България. — Саможиици и пирожиици. — г. Д. Новевъ и социални реформи. — Създаването на пролетариатътъ въ Англия. — Мара-Гидия и сивото минце. — Една баба, баба-акушерка. — Нейната исповѣдь и народнитъ грѣшни ленове. — Вавилонско стѣлпотворение и непаказани престѣпления. — Ученическиятъ упражнени на българскитъ реформатори. — Какъ се създаватъ нови индустрии и какъ си създаватъ началницитъ работа. —

Неформални времена прекарва нашата страпа. Даже при такива остатъци отъ свободни учреждения, каквито се пѣтърбятъ още у насъ, човѣкъ би очаквалъ широко развитие на общественната инициатива и енергично проявление на общественното мнѣние; обаче въ нашия животъ ний не виждаме нищо по-друго, освѣнъ заспалостъ, прилична на зимна спячка. Всичко глухо, нѣмо и надъ тази общественна мъртвина господарува безконтролно и безнаказално полицейски произволъ. Като сухъ, леденищъ вътръ се носи той надъ българскитъ животъ и покосива всѣко мощно развитие на общественната мисль.

Верѣдъ такива перадостни условия се събира на първа сесия седмото обикновено Народно Събрание. „Народно Събрание“, „Събрание на народни представители“! Каква ирония! Отнеми възможността на единъ народъ да си отдѣхне и да се замисли върху положението си, отнеми му подиръ това свободата на избора, и като си отлжчишъ стоптипа послушни тебъ рабове, наречи ги „представители народни“ и продължавай въшцехваленията за „патриотическитъ подвизи на спасителитъ“. Днесъ не ще се памѣри никой, който да остави своята работа въ рѣцѣтъ на други хора, безъ да имъ посочи пътятъ, по който тя трѣбва да се води, безъ да имъ

поиска смѣтка за нея. Днесъ нѣма народъ, който да глѣда тъй равнодушно на своитѣ политически права, който тъй да нехае за държавнитѣ работи и който, въ сжицото време, тъй да страда за това си пехайство. Днесъ, на дали има нейдѣ „народни представители“, които въ такава малка степенъ да бждатъ *представители на народътъ*, както що сж сегашнитѣ избраници. Само едно силно „патриотическо“ въображение може да ги смѣта за такива, по за щастие, цвѣтътъ на българцината напусто ще диратъ слѣдата на двешнитѣ патриоти.

Пълномощници народни? Страната се нуждаѣ отъ все-страна политическа и гражданска свобода, отъ хиляди и хиляди мѣрки за подобрене положението на работниъ народъ, което положение се признава за крайне бѣдствено и отъ самитѣ охолници, а съ какво виждаме се готвятъ да помогнатъ на този, на гърба на когото тѣжи венчко отъ князь до стражаринъ?

Въ тронното слово сж отбелѣзани три законопроекти:

1-о Проектъ за избирателенъ законъ;

2-о Законопроектъ за имуществата, за собствеността и за нейнитѣ измѣненія; и

3-о Законопроектъ за завладѣването и за давността.

Послѣднитѣ два проекти досѣгатъ твърдѣ изъ далечъ или даже съвсѣмъ не досѣгатъ благосъстоянието на народътъ, а на основание на сжиществующия строй уреждатъ дребни спорни въпроси въ имуществениитѣ отношения на гражданитѣ.

Проектътъ за избирателенъ законъ досѣга направо политическиѣ права на българ. гражданинъ. Нашии основенъ законъ дава право на всички граждани мъже, навършили 20-та си год., да гласоподаватъ и да избиратъ свои представители въ държавата, въ окръгътъ и въ общината. Това право е неотемлемо. Обаче единъ избирателенъ законъ може до крайности да стѣсни това право. Избирателниъ законъ урежда начинътъ по който става избираието; а има хиляди възможности да се стесни свободата на избираието, свободата на агитациата, да се наруши тайната на гласуваието въ преброяваието и мн. др. Едно правителство или една партия, които отъ години систематически сж отклонявали народътъ отъ изборитѣ и които напуцатъ единъ не особенно либераленъ избирателенъ законъ, какъвто е досегашний (той бѣ създаденъ въ мрачнитѣ години — 1887 г.), да се не на-

дѣваме, че ще създадатъ пѣщо свободолюбиво, че ще създадатъ възможность за народа по-лесно и безпрепятствено да изказва волята си. Да бъдемъ увѣрени, че повния законопроектъ ще създаде такива пречки на българския избирателъ, щото ще му отнеме и оня остатъкъ отъ интересъ къмъ общитѣ работи, които не е успѣлъ още да пачезве. До тоя моментъ (15 Ноемвр.) ни единъ отъ правителственитѣ законопроекти не е раздаденъ на представителитѣ и никой не знае какво пово носи той съ себе си; ний можете да сѣдите до колко управляющитѣ кръгове старателно скриватъ онии „свободи“, съ които тъмнятъ да оцѣстливятъ българския гражданитѣ.

Честниятъ и некрепниятъ народолюбецъ съ прискърбне гледа, какъ нашето до 'вчера заробено население не умѣе да се ползува отъ правата си, освѣтени отъ конституцията. Честния човѣкъ или една истинска народна партия, освѣтъ че ще счете за свитотатство да посѣгне върху народнитѣ права, по ще се яви като възпитателка на тоя, неопитенъ въ държавнитѣ работи, народъ и ще отмахне всички онии мѣхпотни, които би могли пѣкакъ да попрѣчатъ на избиратели въ денитѣ на изборитѣ. Такава честна партия ще завардва, ще расширява народнитѣ правдини, ще олеснява всекакъ населението за да упражни по нѣлно своитѣ права; съ една рѣчь, честнитѣ хора се мѣчатъ да направятъ фактически владѣтели и управникъ на една страна самия народъ, а не нѣкои на кокили възлѣзли пицожества.

Явно е, че нищо добро не може да се очаква отъ днешното събрание и ний кажимъ независимий печатъ да се земе съ въпросътъ и да не остави на мира заспалитѣ съвѣсти. За българския избирателъ е потребенъ такъвъ законъ, който да не го принуждава да ходи на далечни разстояния и да чака дълго врѣме до като си подаде гласа. Потребно е, слѣдователно, да се раздѣлятъ сегашнитѣ избирателни околии на пѣколко по-малки центрове и всеки центръ на по-малко секции. Втора важна страна въ избирателния законъ е сполучливото запазване тайната на гласоподавателя. За българина това условие е отъ голѣма важность. Колко и колко избиратели се отказватъ да гласуватъ, само и само да не бѣдатъ преслѣдувани, мразени или на криво гледани отъ силитѣ на денитѣ, попеже при днешний пачитѣ на подава-

ние бюлетината, мъчно може да се скрие отъ коя партия излиза тя. Трети важна страна въ избирателния законъ е пачипътъ, по който може да се избѣгне фалшивицирането народната воля. Най-много злоупотрѣблени у насъ сж ставали съ бюлетинитѣ. Въ кутинитѣ се пуцатъ повече бюлетини, отколкото гласоподаватели е имало и випаги отъ избирателната кутия е излизатъ они, приятелитѣ или съчувственницитѣ на когото се намиратъ по длъжностъ или по влияние около кутинитѣ и преброяваието. За българскій избирателъ е потрѣбна още широка свобода на агитацията и пропагандата, защото, осжденъ на постояненъ трудъ, нему не остава време да се държи въ тѣченieto на държавнитѣ работи и потрѣбно е, слѣдователно, за него свободно и широко изложение на программитѣ на разнитѣ партии, както и свободно критикувание на правителственнитѣ дѣла.

Тѣзи сж четиритѣ важни точки, които законодателятъ непременно трѣбва да вмъкне въ избирателния законъ, ако иска този законъ да послужи за свободното проявление на волята народа.

* * *

Подиръ миналогодишния шумъ въ Пловдивъ за новитѣ епохи, въ които стѣпвала нашата страна, трѣбваше да се очаква, че какъ и какъ поне тая година правителството ще предложи мѣрки за повдигане економическото положение на българина. Срамъ би трѣбвало да опали лицето на опѣзи, които до пресипване на гласа крѣскаха за славното бъдѣще, което очаквало страната ни и единъ презъ други се надпреварваха да предлагатъ все нови и нови мѣрки. Но пий живѣме въ България, а ти е страна, гдѣто ставатъ най-невъзможнитѣ работи. Правителството мълчи, а „сѣдинената оппозиция“ е само „опозиция на Н. Ц. В. Князътъ“; мълчи печатътъ, мълчатъ и опѣзи, които у насъ наричатъ економисти. За чудо само, изъ срѣдата на новитѣ народни представители се явива подписавъ отъ Г. г. Д. Йовевъ, К. Поповъ и 40 други депутати законопроектъ за не по-малко и не по-много, а за **Създавание и повдигане работническии елементъ въ България**. До като економиститѣ събиратъ митинги да разрѣшаватъ правописния въпросъ, бързописцитѣ

(стенографитѣ) сѣдатъ на мѣстата имъ и диктуватъ: законопроектъ за създаване и пр. По неволя ти хрумва баснята на дида Крилова:

„Вѣда, коли пироги начнеть пекти сапожникъ,
А сапоги тачать пирожникъ...“

Такива времена: избрапната интелигенция отъ двѣтъ ни столици доблестно се подвизава да рѣши съдбата на ероветѣ, като остави на тѣй нарѣчениѣ атове да четатъ присѣдката на българскиѣ народъ. „Това е зрѣлище, достойно за боговетѣ“ би се провикнали пашитѣ олимпийски поклонници; „това е рожба на епоха позорна, безумна“ би трѣбвало да имъ се отговори.

Ний не искаме да оскърбяваме личности, а изваждаме на явѣ фактъ, който хилядний пжтъ потвърждава въ какви ненормални времена живѣемъ. г. Д. Йовевъ, това всички знаатъ, е отпѣколко години постоянъ сътрудникъ на в. „Свобода“ и прилѣженъ ученикъ на безцеремонниѣ българинѣ — Свирча I-и. Ний слѣдимъ много добръ в. „Свобода“ и видимъ какъ се гърчи, като хартия предъ огнь, душицата на този вѣстникъ между едновременниѣ навикъ да се хвали съ демократизма си и любовта къмъ пародната свобода, и сегашната необходимостъ да закрия режимъ, който тѣй малко общо има съ нѣкакви си народни свободи; ний, казваме отъ години слѣдимъ „Свобода“, по до сега не сме виждали редакцията да излѣзе съ нѣкой економическа статия, или да възбуди нѣкой економически въпросъ, или да се отзове на такъвъ. Редакторитѣ на „Свобода“ исчерпвали сж до сега силитѣ си въ спасяването на „милото“ отъ външни и вътрѣшни врагове, а економическитѣ нужди на страната сж оставили да бждатъ освѣтлявани отъ разни учени и неучени началници на отдѣленията или пъкъ отъ аспиранти за такива. Въ миналата дѣятелностъ на г. Д. Йовева пѣма ни слѣда отъ интересъ къмъ такива въпроси, а това е важно да се знае, за да разберемъ добръ источника на горѣрѣчениѣ законопроектъ.

Ний нарочно заговорихме за подготовеността на г. Д. Йовева за да покажемъ, че задъ него се криятъ пакъ нѣкои аспиранти или дѣйствит. началници на отдѣления, които не сж успѣли да убѣдятъ или не сж искали да главоболитъ надлъжниѣ министръ, или пъкъ това е не особенно хитъръ па-

чипъ да се отерани отъ правителството отговорността за такива недосчета—законопроекти и за новитѣ данъци, които тѣ ще повлѣкатъ подирѣ си.

Но да видимъ какво говори самия законопроектъ. Той иска „да създава и да повдига“ работническия елементъ въ България. Всѣки който малко-много умѣе да борави съ економическитѣ явления въ живота на народитѣ, трѣбва го побиватъ, кога чуе за вписанието на законопроектъ, който е насоченъ да създава работнически елементъ. Економическата история на народитѣ знае два вида създаващия на работническия елементъ. Единиятъ е пълнотъ на естественното развитие, постепенното исчезване на сръдната самостоятелна класа, класата на самостоятелнитѣ производители — каквито сѣ у насъ селенитѣ-земледѣлци и занаятчинитѣ — подъ тѣжестта на голѣмитѣ данъци и държавни дългове, подъ тѣжестта на конкуренцията и покровителств. система и др. т. Другия видъ е искусствението създаване, било чрезъ парочни за това закони или просто безъ всѣкакви закони. Този вторъ видъ е насилственото създаване на пролетариата, за ужаситѣ на което говорятъ английскитѣ хроникери (Chronicles) отъ 15-ий 16-ий в., както и самитѣ актове на Хенрихъ VII-и и VIII, на Едуардъ IV-и, Елисавета и Якова I-и. Тѣзи актове (законы) сѣ истински паметници отъ кръвъ и жегѣзо, както се изразява единъ съвременъ памъ екопомнестъ. Съ стотини хиляди дребни производители сѣ били лишени отъ своитѣ сръдства на производство и изхвърлени съ голи рѣцѣ на улицата. А кога страната се попълни съ бездомни и вагабонднующи (страпствующи) бѣдници, които току тѣй лесно не можаха да дадатъ „физически потникъ на културата“ — както говори нашия законопроектъ — съ тѣхъ започнаха да се отнасятъ като съ бѣсни псета. Въ царствуйването на Хенриха VIII-и 72,000 малки и голѣми хайдутѣ (до преди малко мирни и спокойни земледѣлци) били умъртвени въ Холмгехедъ. Въ времената на Елисавета страпствующитѣ бѣдници на цѣли дружини сѣ бивали избѣсвани. Годиша не се е изминувала, да не бѣдатъ 300—400 души обѣсвани.

За такова създаване на пролетариата ли говори законопроектъ? „Необходимо е да се създаде въ страпата работнически елементъ“ — гласи той. „Ний имаме земледѣлчески и индустриални генерали, ала нѣмаме армии, нѣмаме

работническа войска; ний трѣбва да я създадемъ, защото пай-гениялнитѣ генерали не струватъ нищо безъ добръ подготвена войска“. „Тази работническа армия, продължаватъ мотивитѣ, ще представлява сила, способна да въсприма отвѣдъжъ (какво наистина въспримае! бързо отвѣдъжъ!) всичкитѣ (непременно всичкитѣ) успѣхи на културата!“ И пай на края: „За да се тури начало за подготвянето на работнически способенъ елементъ.... ний вписаме въ Народ. Събрание този законопроектъ....“ Така ясно и откровенно се говори въ мотивитѣ... Хората искатъ да създаватъ протестирантъ послушенъ, готовъ да изпълнява зѣповѣдитѣ на новия сортъ генерали, съ една рѣчь, пролетариатъ, наемни работници, послушни на капитализма.

И тъй, вий видите, че за г. г. Повева & С-іе не е достатъчно, гдѣто тѣжкитѣ данѣци и държавнитѣ дългове, българската финансова некадърностъ и бълг. безсрамна алчностъ създаватъ постоянно работнически елементъ, а искатъ съ закони да създадатъ и да подготвятъ цѣла работническа армия. Тѣ бързатъ хемъ да създаватъ бездомна, наемна армия, хемъ да я направятъ послушна. Вий ще рѣчите, тѣ искатъ онай грамадна експроприация на дребнитѣ производители, каквато е била въ Англия и Германия и ония „кръвопийски закони“, както нарича Марксъ актоветѣ на английскитѣ царе? Не, не дѣйте, драгий читателю, мисли, че г. г. Повева и Поповъ сѣ тѣй безжалостни и кръвожадни. Ако по четенieto на мотивитѣ заключавате това, вий сте прави: по побързайте и прочетете самия проектъ и вий ще разумѣете веднага, че, ако мотивитѣ сочатъ Лондонъ, проектътъ гледа къмъ Китай. Тѣзи мотиви трѣбва да сѣ навѣрно за савѣтъ други проектъ и по погрѣшка на пѣкоя писаръ въ канцеларията сѣ приложени къмъ този проектъ. И наистина, като четете човѣкъ мотивитѣ, струва му се, че замъчила се Маргарития, а като четете самия проектъ — види едно малко сиво мишче.

Преди да разгледаме това мишче, да чуемъ мишчинето на една баба, баба-повивалка или акушерка, която често срѣщаме въ „Свобода“ да се павърта около неспраздната лухуса, г. Повева законопроектъ.

„Вникне ли се добръ въ духътъ на тѣзи мотиви, забглизва я тая акушерка въ брой 1239, дожда се до призоваване на цѣлия фактъ, че само съ занаетчийското училище и съ двѣтѣ земледѣлчески училища, които сѣществуватъ

у нас, нѣма много да се помогне на нашето земледѣлие и на занаятчиѣтѣ ни. Ний сме поддържали това, поддържаме и сега, че тия училища бѣха до нѣкоѣ преждевременни, защото у нас липсва работнически елементъ *), сир. добри работници, съ които интеллигентниѣ сили отъ нашиѣ занаятчиѣски и земледѣлчески училища могатъ да си служатъ за да приспособятъ на дѣло това, което съ учили. Съ тия училища ний създаваме духъ, но не и физическата сила, създаваме душа безъ тѣло."

Писачътъ на горнето, г. В. Атанасовъ бѣ нѣщо като голѣмецъ въ миналогодишния пловд. земледѣл. промисл. конгресъ, а по служба той е нѣщо като подминистръ въ Финан. Министерството, човекъ въ навикъ да говори авторитетно и да мисли себе си великъ социаленъ реформаторъ. Слѣдъ като съ отишле милиони левове и хиляди млади години на вѣтрѣтъ, фактически министръ на земледѣлието и занаятчиѣ се признава, че занаятчиѣското училище въ Княжево и двата образцови чифлици при Садово и Руссе били преждевременни, а като такива, не съ принесли никакъ полза на примитивното ни земледѣлие и западающитѣ занаяти. Това признание е похвално. По-добъръ късно, отколкото никога, казватъ. Но насъ това не ни радеа. Като признаватъ, че напразно до сега съ се харчили милиони народни левове, нашиѣ социални реформатори впадътъ въ нови грѣшки или по-добъръ повтарятъ старата грѣшка.

И г. Атанасовъ, както и писачътъ на мотивиѣ мислитъ, че законопроектътъ, такъвъ какъвто е внесень въ Събранието, щялъ да създаде работнически елементъ. За тази грѣшка ний ще поговоримъ по-долу, като разглеждаме самия проектъ. Новата грѣшка, която прави г. Атанасовъ или по-добъръ, старата грѣшка, която той повтаря, се състои въ това, че той неправилно разбира значението на професионалистѣ школи или новитѣ Fermes écoles и Ateliers d'apprentissage. Отъ много години съществуватъ Занаятч. Уч. въ Княжево и двата образцови чифлици. И за найъ псевдующий човекъ ставаше явно, че народнитѣ пари и времето на ученицитѣ отиватъ напразно. Често свършващитѣ тѣзи училища ги виждахме учители по история или геометрия или пъкъ писари въ пѣкъ канцелария. Безполезността на училищата ставаше, значи, за всѣкого явна. Каква е причината на тази безполезностъ? Споредъ г. Атанасова, както и споредъ писачътъ на мотивиѣ, причината се е крила въ това, че сме нѣмали

*) Куренътъ е нашъ.

подготвени „работници, съ които интеллигентниѣ сили отъ нашиѣ занаятчиѣски и земледѣлчески училища могатъ да си служатъ, за да приспособятъ на дѣло това, което съ учили". Боже ти мой, каква мъдрость! Попитайте послѣдния свършващъ ученикъ, когото виждате да се залови на запаятъ, и той ще ви отговори, че освѣтъ гдѣто не знае добъръ практически занаятъ, но найъ важното е, че нѣма пужний капиталъ за това, на и не е увѣренъ дали ще намѣри покупачи на произведенита си или пъкъ не знае дали ще може да конкурира съ чуждитѣ или съ мѣстнитѣ, макаръ и груби произведения. Какво ще отговори свършващия въ пѣкъ образцовъ чифликъ? Ако баща му пѣма земи, вий знаете какъвъ отговоръ ви чака; ако има земи, вий искате подиръ 10—12 год. учение да се завърне въ село да обработва 60—80 дюлюми на баща си? Твърдѣ сте павиши, господа! Вий вземате 500—600 л. за 5—6 часа работение на день, а искате отъ единъ младежъ, който още може да намѣри мъчна платка 100—120 л. да отвори работилница или да отиде въ село да се зарови. Вашиѣ познания на човекъ имать съ какво да се гордѣятъ предъ стопанственицитѣ ви познания.

И така, защо не съ принесли очакваната полза нашиѣ досегашни професионални училища? Защото животътъ не се е нуждалъ достатъчно отъ тѣхъ, защото тѣ не съ отговаряли на жизненитѣ потребности. Запомнете тази истина, г. Атанасовъ и вий Г-да, поднесави законопроекта. Не се лъжете, че едно отъ испитанитѣ сръдства за повдигането на земледѣлието и индустрията съ съответствующитѣ специални училища, както казва авторътъ на мотивиѣ. Грѣшите противъ истината, грѣшите и противъ вашиѣ учители. Вашиѣ учители ви казватъ (гл. F. V. Steinbeis, Die Elemente der Gewerbeförderung), „недѣйте преувеличава значението на специалнитѣ училища; тѣ съ по-скоро слѣдствие отъ разцвѣтането на индустрията, отколкото нейна причина". А истината, тази истина, която произтича отъ живота на народитѣ, ви говори, че само „тѣзи учреждения, които удовлетворяватъ съществуващи жизненни потребности, могатъ да вирнатъ и, слѣдователно, да принасятъ плодъ. Отговорете си сами на тѣзи въпросъ: кои български фабрики, кои голѣми работилници се нуждаятъ отъ вашиѣ ученици-занаятчии? Кои бълг.

чишлици се нуждаятъ отъ вашитѣ непрактични ученици-земледѣлци? Спомнете си елементитѣ на вашата буржуазна економиа, за „спросътъ“ и „предложеннето“. Кому безкапиталний свършивши ученикъ ще предлага своитѣ знания, своитѣ учени рѣцѣ? Като си отговорите на тѣзи въпроси, засрамете се и не дѣйте повече лекомисленно распишѣва народната парѣ, защото може би ще дойде денъ, въ който събудения народъ ще ви попита: на чия глава се учите да бръсните?!

Като глѣски изъ мъглата се лутатъ нашитѣ социални реформатори. Напхватъ ли се напхватъ да разгрѣщатъ иностраннитѣ енциклопедни, за да кажатъ двѣ три едвѣмъ на мѣсто думи по специални въпросъ, а се не догаждатъ за смѣстуванието на основнитѣ закони за развитието на обществото *). Ний не би заговорили за това, ако тѣхното невѣжество си останеше само за тѣхъ. Но тѣ, виждаме, даватъ умъ на по-невѣжитѣ отъ тѣхъ си и току вижъ единъ прекрасенъ денъ тѣхнитѣ ученически упражнения по социалнитѣ реформи се обърнали въ принудителни закони. Цѣли години трѣбваше да се измиватъ и цѣли милиони левове трѣбваше да се прѣснатъ, до като разумитѣ безполезността на западничийскитѣ и земледѣлческитѣ училища. Сега, съканитъ, че открили Америка, като се докопали до мисълта, че нашитѣ специални училища не принасяла полза, защото сме имали работнически елементъ, защото, както класически възхитително се изразява г. В. Атанасовъ, свършившитѣ имали възможность „да приспособятъ на дѣло, това което сж учили“. (Умилително, читателю, дѣйствиува тази школна мъдрость! Ти ни напомнюва овия времена, когато нашитѣ реформатори се още учаха и бѣлпуваха отъ училищнитѣ скамейки да „приложатъ на дѣло това, което сж учили“). Единъ въпросъ на тѣзи господа. Да рѣчемъ, че вий сполучихте съ вашето мише-проектъ да създадете работническа армия (о, български чудотворци, дайте ми търпение!), да рѣчемъ, че вий сполучихте основателно да станете за смѣхъ на свѣта, като предполагате, че можете създадъ подготвенъ работнически

*) Г. Атанасовъ въ 1240 бр. на „Свобода“ пише: „правилникътъ (за специални училища) не трѣбва да създава начало: училището да търси ученици, а наопаки тия да търсятъ него (курени е на Атанасъ). Това е връхъ на гениалность. Ний се чудимъ и дивимъ, какъ едни правилници могатъ направити имкон училища полезни за живота

елементъ, да рѣчемъ (не се смѣйте, читателю), че вий наистина създадете една 10, 20, 50, 100 хилядна работнич. армия (спореде генералитѣ, които испичите въ Кляжево, Садово и Руссе и тази е малка)—питаме ви ний: какво, моли ви се, ще прави тази армия? Кои едра индустрия, кое едро земледѣлие се нуждае отъ нея? Или мислите, че армията ще създаде и нова индустрия и ново земледѣлие? Колко обичат ний, да вървите съ краката на горѣ. Работникътъ, подготвенъ или неподготвенъ, отива да работи тамъ отгдѣто очаква парче хлѣбъ. Има ли индустрия, по която той се е готвилъ, отива да работи тамъ; нѣмало такава, отива да копае, да троши камъне, да пасе патки, съ една рѣчь, продава си работната сила гдѣто и за колкото може. Той може да знае, какъ се правятъ грънци, печки, по ако въ страпата нѣма грънчарница, която да му даде работа, той — а като него ще бѣдатъ десетки хиляди — не ще отиде отъ пищо да създава грънчарски работилници. Не е, значи, работникътъ, който създава индустрията, а всѣка индустрия постепенно и неогрѣнливо си искалѣпява работниците и задачата на специалнитѣ школи е да помогне на това искалѣпяване. Преди да създавате работническа армия, вий ще трѣбва, зпачи, да създадете една нова индустрия. „Да, да, да“, провикват се ний, „именно това искаме ний, нова индустрия, ново земледѣлие... та нали затова божемъ, отворихме запайтчийски и земледѣлчески училища. Та нали затова, създаваме работнически армии... Да, да, нова индустрии, ново земледѣлие...“ Ний виждаме въ какътъ замагйосанъ кръгъ се движатъ нашитѣ реформатори. Подиръ толкова годишни усилия, тѣ отпосо съ принудени да се повърватъ къмъ първоначалний въпросъ: ами какъ да се създаде нова индустрия у васъ? Ний ги виждаме уморени отъ това неволно кръгосвѣтно плаване, и ги канимъ да сложатъ утруденитѣ си кости на мекитѣ посетелки, да посѣбератъ мислитѣ си и да се попитатъ, като щедриновския генералъ: ами какъ всичко това става? Ну, да, ще имъ отвърнемъ ний: какъ всичко това става? Ето гдѣ е питанието, драги реформатори.

Но преди да ги оставимъ въ покой, да хвърлимъ единъ погледъ върху смисъла на самия проектъ. Той иска да се основатъ въ България най-малко 30—40-практически образцови цѣлици и 30—40 практ. образц. работилници. Защо

се иска това? За да се създаде работническа армия. Кому е потребна тя? На генералитѣ, които излизатъ изъ коминитѣ на Кляжево и Садово. А че какво отъ това? Съ това ще се създаде нова индустрия, ново земледѣлие; покрай тѣхъ ще има и тѣзи ползи: 1) ще се задържи селското население въ село, 2) ще се ограничи размножаването на умствения пролетариатъ, 3) ще се повдигне дребното занаятчийство и пр. Така говорятъ мотивитѣ и вий видите, че тѣ свършватъ съ „и пр.“, пѣщо което показва, че освѣтъ горнитѣ ползи ще има и други да се очакватъ. Ний чухме исповѣдта на реформаторитѣ, че за сега генералитѣ ставатъ писари, защото нѣма работническа армия; ний се убѣдихме, че днешното Нар. Събрание не иска да повтори английската и германска истории за създаване пролетариатъ, на работнич. армия; ний се убѣдихме, че ако г. г. Поевъ и Атанасовъ сполучаха да създадатъ работнически елементъ, той щѣше да имъ изгризе ушитѣ по-злѣ и отъ умствения пролетариатъ. Г. г. Поевъ и Атанасовъ се убѣдиха, че за да излѣзе пѣщо добро отъ тѣхний трудъ, ще трѣбва да почнатъ отъ начало, отъ азбукито; остава ни само да се убѣдимъ, че проектътъ безъ мотивитѣ е мишче, искочило не во време изъ канцеларскитѣ книжа на г. г. Поевъ и Атанасовъ.

И така, окръжнитѣ съвѣти ще отворятъ въ всѣки окръгъ по единъ или пѣколко чифлици и по една или пѣколко работилници. Въ тѣзи чифлици и работилници преподаването ще бѣде практическо (нагледно) за да се усвои земледѣл. и занаятч. искусство въ тѣхното съвременно културно състояние; въ тѣхъ ще постѣпватъ ученици свършили първоначалното образование и на възраст не по стари отъ 18 год. за земледѣл. и 15 год. за работилницитѣ; тѣ ще вършатъ всичката работа (май не ни се върва) на зазедепнето; периодътъ, въ който се свършва занаятъ бива 3 или 4 год.; свършивнитѣ се прогласяватъ за **майстори**. Това сж законоположенията на проекта. Той е съставенъ по образца на белгийскитѣ специални училища, въ които, както ни явива г. Атанасовъ, курсътъ билъ 7 годишенъ, затова и той препорѣчва за у насъ 4—5 годишенъ курсъ. Най-важното е, разбира се, духътъ, който ще иматъ тѣзи училища. Тамъ трѣбва *„занаята да се усвои напълно“*.

„Да не забравяме, казва г. Атанасовъ, че *работническиятъ трябва да преодолѣе всички тѣзи, както това прави единъ сѣлски майсторъ* (курсива е неговъ). Това ще рече, единъ младежъ въ една таква работилница ще трѣбва да изправува, сетивъ ще стане калфа, и като усвои сѣлските познания на занаята, по-сетивъ ще му трѣбва преме да утвърди ръката си, чрезъ една практика, въ самостоятелна работа; още по-сетивъ калфата ще трѣбва да се запознава и съ търговската страна на занаята, майстори ще го взема съ себе да купятъ материалъ, да продадатъ издѣлния, да занисе въ книгитѣ си купеното, продаденото, приходеното, сненченото и пр.“

Випкнете въ горпето и виѣ ще се съгласите съ менѣ като кажа, че г. г. Повевъ и Атанасовъ сж устроили за наиздаване на потомците цѣло стълнотворепие. Тѣ искаха да създадатъ работнически елементъ, дисциплинирана армия за княжевскитѣ и садовскитѣ штабни генерали, а съ повитѣ чифлици и работилници създаватъ практически пълководци. Свършвилия тукъ 18-20 г. младежъ ще носи справедливо названнето *майсторъ*, че ще притежава при това и търговски практика да върти една работилница. Обаче нему, както и на генерала отъ Княжево линейна войска, линейна работнически елементъ. Никой не ще бжде наивенъ да мисли, че тѣзи истински майстори ще представляватъ работническа армия за свършвилиятѣ ученици отъ Княжево. Ако нашитѣ реформатори успѣятъ да искараватъ за напредъ отъ Княжево и Садово *хора съ капиталъ и широка предприемчивостъ*, тогава, надѣваме се, майсторитѣ отъ повитѣ образц. заведения, да послужатъ на капиталиститѣ за изпълнители. Но такива мъдрости не растатъ още по дърветата и, слѣдователно, ний сме принудени да обмислимъ какво ще правимъ съ тѣзи нови майстори. Полегнато практически, повитѣ образцови работилници правятъ съвсѣмъ излишни княжевското и садовското училища, каквито сж тѣ сега. Тѣ или ще трѣбва да исчезнатъ или ще трѣбва да се обърнатъ въ висше технически и земледѣлчески училища. Но на чий животъ потрѣбнитѣ ще удовлетворяватъ тѣзи срѣдни и висши професионални училища? Въ всѣкий случай, не на българскій. Какво ще правимъ ний толкова хиляди майстори, каквито ще излизатъ отъ окръжнитѣ образц. работилници? Нашия животъ, нашата индустрия по пикой начинъ не могатъ имъ даде прихрана по занаятъ и, очевидно е, че и тѣ, както сегашнитѣ генерали изъ Княжево и Садово, ще дирятъ поле на борба въ канцелиринитѣ или училищата; може би тѣзи ще бждатъ по-малко вадърва да държатъ писалката, но тогава държавата ще бжде приплудена или сама да отваря работилници за свършви-

винитѣ майстори или пъкъ да ги остави въ окр. работилници, като сире за по-нататъкъ да се приематъ нови ученици. Други изходъ нѣма.

Да скѣсимъ думата си, че нѣмаме вече мѣсто. Отъ всичко горне излиза единъ урокъ. Ето какво: Да не създаваме специални училища, да не устройваме образцови чифлици и работилници съ опредѣленъ ученически курсъ, до като нашии животъ не е създавъ срѣда, гдѣто да се прилагатъ придобититѣ познания, сир. до като нашии животъ не дава прехрана по зпаятъ на свършившитѣ училища. Това е условие, което винаги трѣбва да се има предъ видъ, кога проектираме нѣщо. Сѣщото това условие ни налага, да закрнемъ по-скоро западнчйското училище въ Княжево, както и чифлицитѣ при Садово и Руссе или пъкъ коренно да ги преобразуваме, като направимъ отъ тѣхъ държавни чифлици и работилници отъ голѣмъ стилъ, а не училища.

Ако нашии животъ се нуждае отъ нова индустрия и ново земедѣлие, да не си губимъ времето и паритѣ съ училища и ученици да вкарваме новитѣ начини на трудътъ. Кага една държава иска съзнателно да вмѣкне въ себе си нова индустрия ново земедѣлие, това се достига по два начина: или съ подпомагане частната инициатива и покровителствуване произведенията ѝ, или съ създаването на държавни, окръжни или общински чифлици или работилници. Мѣстото не ни позволява подробно да оцѣняваме сега кой начинъ е по-добъръ. Ний сме дълбоко убѣдени, че първий начинъ води подиръ си тѣжки послѣдствия за страната и не скоро достига цѣльта си. Вторий способъ може да бѣде въ високата степенъ благодаренъ за страната, особено, когато държавата се тури като възпитателка на населението. Ако ний мнимъ себе си за народни приятели, ще изберемъ втория пътъ и ще отворимъ въ всеѣко едно оръжие по една работилница съ два или три сродни или свързани западнч; ако искаме да бѣдемъ полезни, тѣзи работилници ще направимъ обикновени работилници, поставени на търговска почва, съ регулиранъ трудъ. Но за всичко това до-пѣти.

Сѣщо за до-пѣти ще остане и разгледването на такъвъ важенъ обществ. въпросъ, въпросътъ за работн. законодателство. Животътъ въобще не обича лукаво да мѣдрува и съ кървави букви пише онова, което е истинско необходимо. Работни-

цитѣ отъ София, Търново, Горнѣ Орѣховица, Габрово, и пр. показватъ ясно, еаква да е първата стѣпка на българ. законодатель въ повдиганieto на работнически элементъ въ стропата ни; съ своитѣ колективни заявления тѣ извършватъ единъ актъ, който рѣзко отбѣлѣзва граничната черта, отъ гдѣто се започва классовото политическо работническо съзвѣние.

Софич, 14 Ноемврѣй 1893 г.

К Н И Ж Н И Н А.

Пейзажа на г. Ив. Вазовъ, напечатанъ въ списанието „Български прегледъ“, въ I-та му книга за мѣсець Септемврѣй.

Вѣрата, надѣждата и любовта сѣ тритѣхъ основни стѣлба, върху които е построено цѣлото Христово учение. Дали Христосъ самъ е открилъ и издѣлалъ тии стѣлбове, или ги е заимствувалъ отъ свои предшественикъ — Будда, споредъ както ни доказва знаменития естествоиспитателъ — философъ Бюхперъ — това не е важно за насъ. Важното е, че основатели на Християнството не е взималъ случайно тии три стѣлба и не току-тъй наполоуки ги е турналъ въ основата на своето градиво; наопъки, той ги е взималъ съзнателно, съ твърдо и непоколебимо убѣждение за тѣхната якостъ, здравостъ и трайностъ; турилъ ги е въ основата на своето здание, защото е съзрѣлъ зародишѣтъ имъ въ всѣко човѣшко същество. И не се е излъгалъ: въ това ний се убѣждаваме отъ самия исторически фактъ, гдѣто и до сега това здание се крѣпи на своитѣ стѣлбове, макаръ и съ разградени, съборени и испотрошени стѣни, подове и покриви, макаръ и при многото боядисвания и пребоядисвания на самитѣ стѣлбове.

И наистина, тии три стѣлба въ Християнството сѣ същевременно и тритѣ основни елемента въ душевния миръ на всѣко човѣшко същество. Нѣма човѣкъ който да не вѣрва, да се пенадѣва и да не люби. Да пѣма човѣкъ въ какво да вѣрва, на какво да се надѣва и що да люби — то значи да не съществува. Така е за всички: бѣдни и богати, млади

и стара, невѣжи и развити. Разликата се състои само въ това, че младия или невѣжкия човѣкъ вѣрва, падѣва се и люби *сильно, по впечатление, безъ особенно основание*, когато пъкъ възрастния и развития човѣкъ вѣрва, падѣва се и люби облѣгпато на *опита, знанието и разсѣдка*. Колкото по-вече опитъ и знание има човѣкъ, колкото по-силно е развита критическата му мисль, — толкова по-твърда вѣра има той, толкова по-голям падѣжди храни, толкова по-страстно люби.

Тежко и горко на опогова, който, по един или други причини, изгуби въобще вѣрата въ себе си, въ другитѣ, въ човѣчеството: съ това заедно той изгубва и всѣка надѣжда, всѣка любовъ; у него преставатъ изворитѣ на дѣятелния животъ, епергията отпада, живота гасне; той се раскайва, става равнодушень, затворень, мраченъ; най-сетне, той се отчайва и свършва живота си тъй, че накарва хората да се чудятъ и маятъ. . . Историята и живота сѣ пъпни съ такива примѣри. Тѣй е свършилъ живота си, напимѣръ, руския беллетристъ Гоголь. Въ послѣдния периодъ на свой животъ, той е изгубилъ всѣка вѣра въ себе и въ околнитѣ; раскаля се е за миналата си дѣятелность; уничтожилъ е всичкитѣ си ръкописи и голѣма часть отъ своитѣ печатни произведения, и пай-послѣ свършилъ е живота си като послѣденъ отчаяникъ, като мистикъ.

* * *

Тия мисли и разсѣждения преминаха презъ умътъ ни, когато прочетохме *пейзажа* на нашия поетъ. Той е късичекъ, около десетъ печатни страници, но е пъленъ съ поезия, чувства и размишления. Майсторството на автора да възпроизвежда природнитѣ красоти, да ги сравнява и да се омайва отъ тѣхъ — е познато на всѣкого. Този е и пресобладающия елементъ въ неговата поезия. Въ туй отношение неговата художническа четка е способна да възбуди любовь къмъ природата и у послѣдния доброволень затворникъ, и у най-удинения, у пай-песъобщителния човѣкъ. Това майсторство на автора не само че не липсва тукъ, въ *пейзажа*, но е доведено до върхътъ си. Като се прибави къмъ това и силното душевно излияне на поета, кипежа на неговитѣ чувства и мисли, възбудени отъ една дѣйствително трагична картина, тъкмо когато той се наслаждава спокойно отъ преглѣситѣ на приро-

дата, — струва ни се, може да си представи читателят общия колорит на това произведение на г. Вазова. Но ето некъсо и неговото съдържание:

През миналата зима, „въ по-малко лонитѣ дни“ скромния поетъ си избира мѣсто за расходка — ломското шосе. И тутъкъ се залавя за неговото описание, като доказва преимуществото му предъ другитѣ мѣста за расходка. Щомъ достигна края на града, отгдѣто вече се разстила софийското поле, приградено — на Западъ съ Вискеръ-планина, а на сѣверъ съ Стара-планина, — той хваща да ни рисува картината, що представлява тая мѣстность, като се увлича и захласва отъ пейнитѣ изящни форми и краски. Следъ малко поета ни казва, че презъ мѣсець Февруарий т. г. една расхотка по това шосе, на тая сжщата мѣстность, оставила „дълбоко и пензгладно впечатление“ въ душата му. За да ни придаде това си „впечатление“, той ни възпроизвежда съ твърди слаби краски сжщата оная „повѣхнала зимна картина“, сжщия оня „зименъ пейзажъ“, бѣденъ отъ кѣмъ разпообразне, по пълень съ „пѣкаква тайна хубость“, се „пѣкаква поезия“. И на фона на тая обща закумѣла картина, посредъ „тая меланхолическа следка“ поета ни възпроизвежда съ чудно ярки краски оная страшна жизненна трагедия“, която „размирила дълбочинитѣ на душата му“. Ний скърбимъ, за дѣто не можемъ да копираме тая „трагедия“. Ще я придадемъ на читателя съ пѣколко само думи. Ето и:

На смръкване, при подухването на Сѣверо-западника, когато щинешнето на студа става нетърпимо, подъ папластепото съ гѣсти облаци небе, поета се срѣща съ една стара бабичка—селенка съ бремене на гърба си. Той и распитва отъ кѣдѣ иде, какво носи и за кѣдѣ отива. И тя се запира, па почва да му разказва, че иде отъ едно далечно село, „въ планината“, че носи едно малко дѣтепце, едва преди пѣколко часа родено отъ спаха ѝ, но още незадоено, защото майка му умрѣла при раждашнето му, а въ мавичкото село, състояще се „отъ десетина челеди“, се не памѣрила ни една мѣчна жена да го задои, и че го носи въ града, да го спаси отъ гладна смъртъ и харижи пѣкому. И тъкмо въ туй време, когато прегърбената и изморена бабичка расѣрави това на поета, малкото същество, „като да потвърди думитѣ ѝ,“ започва да врѣщи изъ подъ дринитѣ, съ полуоткрита го-

ла главичка, изложена „на дѣйствието на острии вечеренъ студъ“. Слѣдъ това бабичката му расправя съ съззи на очи слѣдующата „тъжна история въ къщата си“:

„Снаха ѝ умрѣла при ражданието, два мѣсеца подиръ смъртта на мъжа си, който младъ и юнакъ издѣхналъ, неизвѣстно отъ каква болѣсть, вътрѣ въ пѣколко часа... Продавта за дългъ на малкото му имущество въ земица, която послѣдвала веднага, направилъ още по-тежка и непоправима злочестивата на овдовѣлата му жена... Подиръ малко и тя рухна... Сирачето премира отъ гладъ... Въ къщи студено, дърва не остави... Вѣтрътъ помразява мѣсата ѝ...“

Подиръ тая история, бабата попитва поета, дали не знае въ града нѣкои добри хора, които да прибератъ сирачето за душата си. И като прочита по лицето му безсилнето, да ѝ даде какъвъ-годѣ положителенъ отговоръ, тя се прощава и продължава пъти си къмъ града, все тъй тичишката.

*
*   *
*

Дълбоко трогнатъ „отъ тая странна жизненна трагедия, тъй немилостиво истинска, тъй безпощадно жестока и сурова, една отъ хилядитѣ, които се вършатъ всѣки день около насъ“, — поета започва своитѣ душевни излияния, които, отначало, постепенно озаряватъ умътъ, затрогватъ сърдцето, възвишаватъ духътъ, като че ли нарочно по-силно да ги съкрушатъ, по-извително да ги наранятъ, по-дълбоко да ги потопятъ въ потока на тъжнитѣ мисли. И, нанестива, излиянията на поета силно повдигатъ духътъ на човѣка, внушаватъ му уважение, съчувствие, па даже и пѣкаква превързаност къмъ автора нмъ, защо сж искренни, чистосърдечни, поразително правдоподобни. Тѣ сж цѣла една исповѣдь, цѣло едно расказание за миналото. Ето пѣколко само откъслечи отъ тѣхъ:

.... „Животътъ въ венчката си грозота и безпощадностъ се исправилъ между мене и одевенитѣ ми сладостни естетически чувствувания... Това голѣмо, безизходно челоуѣческо нещастие, съ което се допрѣхмъ ненадѣйно лакътъ до лакътъ преди малко... стори ми се като единъ укоръ, като огъелъ протестъ противъ мой човѣшки егонизмъ и пресъждно самодоволствие предъ мировото зло, предъ великата свѣтовна скърбъ, които, като разирено море реве, залива и поглъща около насъ битиетата... И какъ противна ми се

видѣ тая наша сигурностъ и слободия, които ни пречятъ да мислимъ . . . Нашитѣ вкусове и деликатни потрѣбности на духа, който тъй нѣжко въспитаваме и галимъ въ себе си, съ кървава ирония, кражба възъ правото, възъ труда на тии селени и селенки, отъ чийто потъ изниква залакътъ ни . . . Моята възнегодувала душа търсяше обясненето на злото, непременно обясненето, и го намираше именно въ тоя строй на свѣта, който ѝ се показваше една велика неправда“ . . .

Но, въ същото време, тия силни чувствувания, тия дълбоки размисленни съ свои безнадѣженъ край тутакси потопиватъ читателя въ тъжни мисли. Поета намира всичкото зло въ „свѣтския строй на свѣта“; но той не може да си го представи въ всичкитѣ му подробности, нито пъкъ има нѣкаква *опра*, въ себе си или въ другитѣ, за *неговото* премахване. „И азъ несъзнателно поглеждахъ, казва той, съ благоговение къмъ сонма на великодушнитѣ сновидци, на Толстовцитѣ-утоинисти, на бълнувачитѣ за всемирна правда и доволство, и щастие, и други *славни безумия* . . .“ И като безвъбра, безъ надѣжда и безъ любовь въ силата и блѣсъкътъ на каква и да било идея за премахването на „мировото зло“, той пада въ положението на единъ обикновенъ човѣкъ съ добро сърдце, който не знае друго, освѣнъ да даде *петъ пари* отъ голѣмото си богатство на нещастния просѣкъ. Така: поета намисля да стигне бабичката, за да ѝ помогне съ нѣколко лева, и въ тая минута нему се струва, че нѣкакво „откровение“ става предъ него, нѣкакво „було“ да пада отъ очитѣ му; той вижда, че всичката му служебна дѣятелностъ до сега „е имала за резултатъ . . . само исхарчването на нѣколко тона хартии . . .“ И бърза той да догони бабичката; но, уви, не успѣва и това ничтожно добро да стори—изгубва я въ марчината и вѣивницата.

Първата стѣпка на отчаянието води слѣде себе си втората: той, „смазавъ и съкрушевъ отъ мъчителни чувства“, като достига до черковата „Свети Кралъ“, отбива се вътрѣ. „И дълго и горѣщо се молихъ вишнему Господу, казва той, да си има милостъ за осиротелитѣ и нещастнитѣ въ тоя свѣтъ, и да вдъхне своята любовь въ нашитѣ бѣдни човѣшки, твърди, егостични сърдца“ . . . И сторило му се, „че пръвъ пътъ въ живота си познава благодатното умиление отъ мо-

литва жейка, излъзла като буйна вълна из дълбочинитѣ на сърдцето му“.

Съ това се завършва „Нейзажа“. И тоя именно завършекъ, който е цѣла иллюстрация на душевния миръ на автора, ни наведе на тъжнитѣ размисленни за мистицизма изобщо. Отъ него ний виждаме, какъ куража на автора „се губи въ съзнанието на пълното безсилие“, какъ той отпуща безпомощно ръцѣтъ си предъ фаталността и волята на съдбата (?), какъ, пай-послѣ, „замивава, като да избѣгне и н певиди страховитни призракъ на дѣйствителността“. Това е вече пълно отчаяние, цѣлъ мистицизмъ.

И въ по-раннитѣ произведения на г. Вазова се съзира подобно пѣщо; но тукъ то вече достига върха си. Още преди нѣколко мѣсеца г. Д-ръ К. Кръстевъ, като критикуване въ своята „Мисль“ послѣдната сборка отъ стихове на г. Вазова — „Зауковестъ“, съ прескърбне и нѣкакъси неохотно отбѣляване лонитѣ признаци на отчаянието и безпадѣжността на поета, като се мъчеше да го предотврати, ободри и съживи. Струва ни се, че и „Дума“ отбѣлѣзваше същото.

Ето защо „Нейзажа“ на г. Вазова неволно навежда читателя на мисълта: не върви ли поета по стѣжкитѣ на Гоголи?...

И графъ Л. Толстой бѣ изгубилъ въра въ себе и въ околнитѣ, и той се бѣ разочаровалъ отъ миналата си дѣятелност, и той бѣ надналъ въ послѣдната фаза на отчаянието: но той се одърже до извѣстна степенъ на своето положение, като общественъ дѣятел, благодарение на това, че тутѣкъ се върѣ въ живота, поблъска ума си и си изработи една историко-философска система, у която се придържа, която величае и отъ която черпи върата, надѣждата и любовта си, макаръ и ти да не е свършенна въ положителната си частъ. Същото ще може да спаси и нашия поетъ. Но затова той ще трѣбва да се върѣ въ разнитѣ философско-исторически теории за „мировото зло“ и неговото премахване, въ тия именно „утопии“, въ тия „славни безумия“; ще трѣбва да погледне съ по-голямъ куражъ на „страховития призракъ на дѣйствителността“, и по този начинъ да си изработи единъ по-общочеловѣчески идеалъ, за достигаието на който да работи заедно съ другитѣ свѣтила на науката и искусството.

Работнически катихизисъ. Превелъ отъ полски Г. Б. Страницы 13, малъкъ форматъ, цѣна 5 стотинки.

Тази книжка е № 7 отъ *Работническата Библиотека* на Българската Социалъ-демократическа Партия. Намира се за продажъ въ г. Търново, при печатницата „Работникъ“, а така също и въ книжарницитѣ изъ България.

Думата катихизисъ ще рече — кратко изложение на пѣкое учение въ видъ на питанни и отговори. Въ тази малка книжка е изложено съвсѣмъ на късничко, по просто и ясно, социалистическото учение, което е учение главно за работниците; затуй и книжката е озаглавена съ думитѣ: „*Работнически катихизисъ*“.

Има и други книги на български, въ които се излага това учение — социализма; но тѣ сж написани малко съ поученъ езикъ, та не можтъ лесно да ги разбиратъ нашитѣ работници. Ето защо тази книжка е много на мѣстото си и на времето си. Тя ще пренесе голѣма полза на работниците, защото е скроена тъкмо за тѣхъ. Работниците изобщо обичатъ да питатъ и искатъ къси, но ясни и разберливи отговори. А тъкмо тъй е написана и тази книжка.

Никадѣ нѣма по свѣта работници, които да не знаятъ, да не чувствуватъ, да не осѣщатъ своя тѣжъкъ товаръ, подъ който тѣ се превиватъ и мржтъ всѣки день, всѣки часъ, всѣка минута. Това знаятъ, чувствуватъ и осѣщатъ и нашитѣ работници. Но отъ кждѣ иде този товаръ, кой имъ го е наложилъ, неможе ли нѣкакси да се премахне и пр. и пр. — това нѣщо не всички работници знаятъ, а още по-малко го знаятъ нашитѣ работници. Всичко това тѣ ще срѣцнатъ и научатъ отъ таа книжка.

Освѣтъ дѣто нашитѣ работници ще намѣрятъ въ тази малка книжка разберливи отговори на питанята, които вълнуватъ умътъ имъ всѣки день; но тѣ ще научатъ и много други работи. Ще видятъ също тъй, колко безсрамно сититѣ и богатитѣ нападатъ и клеветятъ социалиститѣ, че ужъ биле искали да уничтожатъ религията и семейството.

Като такава цѣнна книжка, ний я препоръчваме на нашитѣ работници. Тя трѣбва да имъ бжде свѣтчето. Цѣкъ е и съвсѣмъ ефтена: струва всичко 5 стот., сирѣчь 10 пари.

С. Мутафовъ.

Н О В И Б Н И Г И.

Получиха се въ редакцията ни слѣдующитѣ
книги и списания:

1. *Мисль*. Списание за наука, литература и критика. Редакторъ Д-ръ К. Кръстевъ. Година III, кн. VI.
2. *Цѣлина*. Селско мѣсечно списание за стопанство, поминъкъ, наука и книжнина. Нарезда и издава дружеството „Селски приятель“. Пловдивъ, 1893 г. Година II, кн. X.
3. *Пощока*. Сборникъ отъ преводни романи, повѣсти и раскази. Шумепъ, година I, кн. VII.
4. *Юридически прегледъ*. Излиза подъ редакцията на С. С. Бобчевъ и М. И. Маджаровъ. Пловдивъ, година I, кн. XV, XVI и XVII.
5. *Съггнни*. Мѣсечно иллюстрирано списание, год. III, кн. X и XI. София, 1893 г.
6. *Скобни библиотека*. Ежемѣсечно списание за законодателство, правосъдие и администрация. Ямболъ, г. VI, кн. VI.
7. *Изворъ*. Иллюстрирано списание за ученици и ученички. Год. II, кн. X.
8. *Дрътинска пощока*. Мѣсечно иллюстрирано списание за дѣца. Редакторъ-издатель: Д. Топчевъ. Силистра, год. III, книжка II.
9. *Ветеринарна сбирка*. Мѣсечно списание по ветеринарната медицина и скотовъдството. Главенъ редакторъ: Л. Тимофтиевичъ. София, год. II, брой IX и X.
10. *Разумъ*. Научно-обществено списание. Редакторъ Н. Попковъ Владиканъ. София, 1893 г. Година I, кн. II и III.
11. *Български прегледъ*. Списание за наука, литература и общественъ животъ. Издава дружеството „Общи трудъ“. София, 1893 г.
12. *По възпитанието на дѣцата*, отъ Д-ръ М. Костовъ. Видинъ, 1893 г.
13. *Холера*. Отъ П. С. М. Сливенъ, 1893 г.
14. *L'ère nouvelle, revue mensuelle*. Paris, 1 Anne № № 4 и 5. Directeur George Diamandy.

ДЕНЬ

МѢСЕЧНО СПИСАНИЕ

на

БЪЛГАР. СОЦ.-ДЕМОКРАТИЧЕСКИЙ СЪЮЗЪ.

ПОДЪ РЕДАКЦИЈТА НА

Я. Сакжзовъ, С. Мутафовъ и Е. Дабевъ

ГОДИНА ТРЕТА

КНИЖКА II.

1893.

СОФИЯ

Печатница „Напрѣдъкъ“.